

Romipen a současnost

Bc. Miloslava Novotná

Diplomová práce
2012

Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně
Fakulta humanitních studií

Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně

Fakulta humanitních studií

Ústav pedagogických věd

akademický rok: 2011/2012

ZADÁNÍ DIPLOMOVÉ PRÁCE

(PROJEKTU, UMĚLECKÉHO DÍLA, UMĚLECKÉHO VÝKONU)

Jméno a příjmení: **Bc. Miloslava NOVOTNÁ**
Osobní číslo: **H08406**
Studijní program: **N 7507 Specializace v pedagogice**
Studijní obor: **Sociální pedagogika**

Téma práce: **Romipen a současnost**

Zásady pro vypracování:

Zpracování rešerše a studium odborné literatury.
Vymezení pojmů a teoretických východisek z oblasti romské kultury.
Příprava metodiky výzkumné části.
Realizace kvalitativního výzkumu metodou nestrukturovaného interview.
Zpracování a vyhodnocení získaných dat, včetně jejich interpretace.
Prezentace výsledků výzkumu, jejich shrnutí a doporučení pro praxi.

Rozsah diplomové práce:

Rozsah příloh:

Forma zpracování diplomové práce: **tištěná/elektronická**

Seznam odborné literatury:

COHN, W. Cikáni. Praha: SLON, 2009. ISBN 978-80-7419-008-7.

HÜBSCHMANNOVÁ, M. Šaj pes dovakeras. Můžeme se domluvit. Olomouc: Vydavatelství UP, 1998. ISBN 80-7067-905-0.

JAKOUBEK, M. Romové ? konec (ne)jednoho mýtu. Praha: Socioklub, 2004. ISBN 80-86140-21-0.

LÉVI-STRAUSS, C. Rasa a dějiny. Brno: Atlantis, 1999. ISBN 80-7108-138-8.

Romano džaniben. Sborník romistických studií. Praha: G plus G, s.r.o., 2002. ISSN 1210-8545.

SMÉKAL, V. Podpora optimálního rozvoje osobnosti dětí z prostředí minorit. Brno: Barrister & Principal, 2003. ISBN 80-85947-82-X.

Vedoucí diplomové práce:

Mgr. Jakub Hladík, Ph.D.

Ústav pedagogických věd

Datum zadání diplomové práce:

30. listopadu 2011

Termín odevzdání diplomové práce:

27. dubna 2012

Ve Zlíně dne 17. ledna 2012

doc. Ing. Anežka Lengalová, Ph.D.
děkanka

Mgr. Jakub Hladík, Ph.D.
ředitel ústavu

PROHLÁŠENÍ AUTORA DIPLOMOVÉ PRÁCE

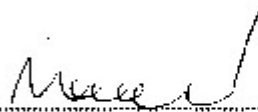
Beru na vědomí, že

- odevzdáním diplomové práce souhlasím se zveřejněním své práce podle zákona č. 111/1998 Sb. o vysokých školách a o změně a doplnění dalších zákonů (zákon o vysokých školách), ve znění pozdějších právních předpisů, bez ohledu na výsledek obhajoby¹⁾;
- beru na vědomí, že diplomová práce bude uložena v elektronické podobě v univerzitním informačním systému dostupná k nahlédnutí;
- na moji diplomovou práci se plně vztahuje zákon č. 121/2000 Sb. o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon) ve znění pozdějších právních předpisů, zejm. § 35 odst. 3²⁾;
- podle § 60³⁾ odst. 1 autorského zákona má UTH ve Zlíně právo na uzavření licenční smlouvy o užití školního díla v rozsahu § 12 odst. 4 autorského zákona;
- podle § 60³⁾ odst. 2 a 3 mohu užít své dílo – diplomovou práci – nebo poskytnout licenci k jejímu využití jen s předchozím písemným souhlasem Univerzity Tomáše Bati ve Zlíně, která je oprávněna v takovém případě ode mne požadovat přiměřený příspěvek na úhradu nákladů, které byly Univerzitou Tomáše Bati ve Zlíně na vytvoření díla vynaloženy (až do jejich skutečné výše);
- pokud bylo k vypracování diplomové práce využito softwaru poskytnutého Univerzitou Tomáše Bati ve Zlíně nebo jinými subjekty pouze ke studijním a výzkumným účelům (tj. k nekomerčnímu využití), nelze výsledky diplomové práce využít ke komerčním účelům.

Prohlašuji, že

- elektronická a tištěná verze diplomové práce jsou totožné;
- na diplomové práci jsem pracoval samostatně a použitou literaturu jsem citoval. V případě publikace výsledků budu uveden jako spoluautor.

Ve Zlíně 25.4.2012

¹⁾ zákon č. 111/1998 Sb. o vysokých školách a o změně a doplnění dalších zákonů (zákon o vysokých školách) ve znění pozdějších právních předpisů, § 47b Zveřejňování učebních děl;

²⁾ Vysoká škola nevydělává zveřejněním diplomové, bakalářské a magisterské práce, a čtenář prostředkem obhajoby včetně postskriptu upozorní a výsledky obhajoby prostřednictvím domácího katalogizátorské práce, kterou zpracovává. Způsob zveřejnění stanoví univerzita (oblasti vztahující se k dílu);

(2) Disertační, diplomové, bakalářské a rigorózní práce odevzdané uchazečem k obhajobě musí být též nejméně pět pracovních dnů před konáním obhajoby zveřejněny k nahlášení veřejnosti v místě určeném vnitřním předpisem vysoké školy nebo není-li tak určeno, v místě pracoviště vysoké školy, kde se má konat obhajoba práce. Každý si může ze zveřejněné práce pořizovat na své náklady výpisy, opisy nebo rozmnoženiny.

(3) Platí, že odevzdáním práce autor souhlasí se zveřejněním své práce podle tohoto zákona, bez ohledu na výsledek obhajoby.

2) zákon č. 121/2000 Sb. o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon) ve znění pozdějších právních předpisů, § 35 odst. 3:

(3) Do práva autorského také nezasahuje škola nebo školské či vzdělávací zařízení, užije-li nikoli za účelem přímého nebo nepřímého hospodářského nebo obchodního prospěchu k výuce nebo k vlastní potřebě dílo vytvořené žákem nebo studentem ke splnění školních nebo studijních povinností vyplývajících z jeho právního vztahu ke škole nebo školskému či vzdělávacímu zařízení (školní dílo).

3) zákon č. 121/2000 Sb. o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon) ve znění pozdějších právních předpisů, § 60 Školní dílo:

(1) Škola nebo školské či vzdělávací zařízení mají za obvyklých podmínek právo na uzavření licenční smlouvy o užití školního díla (§ 35 odst.

3). Odpírá-li autor takového díla udělit svolení bez vážného důvodu, mohou se tyto osoby domáhat nahrazení chybějícího projevu jeho vůle u soudu. Ustanovení § 35 odst. 3 zůstává nedotčeno.

(2) Není-li sjednáno jinak, může autor školního díla své dílo užít či poskytnout jinému licenci, není-li to v rozporu s oprávněnými zájmy školy nebo školského či vzdělávacího zařízení.

(3) Škola nebo školské či vzdělávací zařízení jsou oprávněny požadovat, aby jim autor školního díla z výdělku jím dosaženého v souvislosti s užitím díla či poskytnutím licence podle odstavce 2 přiměřeně přispěl na úhradu nákladů, které na vytvoření díla vynaložily, a to podle okolností až do jejich skutečné výše; přitom se přihlédne k výši výdělku dosaženého školou nebo školským či vzdělávacím zařízením z užití školního díla podle odstavce 1.

ABSTRAKT

Tato diplomová práce se snaží zachytit prostřednictvím rozhovorů, co všechno se z tradičního romipen udrželo do současnosti, jak romipen ovlivňuje život samotných Romů a jak se liší jejich pojetí života a hodnoty, které vyznávají. Všimla jsem si hlavně těch prvků, které akcentovali romští respondenti, anebo které se objevují v odborné literatuře jako stěžejní a také určitých skutečností, o kterých respondenti hovořili spontánně a které se ve výpovědích opakovaly.

Teoretická část se zabývá prvky romské kultury, jsou nastíněny postoje vůči Romům tak, jak je vnímala v minulosti majorita a jak se odrážely v různých nařízeních a zákonech.

Praktická část se bude zabývat rozбором rozhovorů s respondenty a výsledky, které z těchto rozhovorů vyplynou.

Klíčová slova: Romové, romipen, tradice, kultura.

АБСТРАКТ

Эта дипломная работа стремится формой разговоров схватить то, что из традиционного ромипен сохранилось до современности, каким образом ромипен влияет на жизнь цыган самих и как отличаются их понимание жизни и ими исповедуемые духовные ценности. Я обращала внимание прежде всего на акцентированные цыганскими респондентами элементы, далее на элементы специальной литературой оцененные как стержневые и вообще на определённые факты, о которых респонденты говорили спонтанно и которые в высказываниях повторялись.

Теоретическая часть работы занимается элементами цыганской культуры, намечает отношения к цыганам таким образом, как были в прошлом восприниманы большинством общества и как отражались в различных постановлениях и законах.

Практическая часть займётся разбором разговоров с респондентами и также результатами, которые из этих разговоров возникнут.

Ключевые слова: цыганы, ромипен, традиция, культура

Motto

„Ko džanel avredženen bachtalen te kerel prindžarel s'oda bachtalo te jel.“

(Opravdové štěstí pozná ten, kdo umí jiné lidi učinit šťastnými.)

(Lacková, 1997, s. 173)

Poděkování

Mé poděkování patří zejména lidem, kteří byli ochotni mně vysvětlit, co je podstatou jejich kultury a co má vliv na jejich životy a nechali mně nahlédnout na okamžik do své duše, která je stejná jako duše kohokoliv jiného.

Také děkuji svému vedoucímu práce za jeho připomínky, které posunovaly mou práci správným směrem.

OBSAH

ÚVOD	10
I TEORETICKÁ ČÁST	11
1 ROMOVÉ	12
1.1 ROMOVÉ – HISTORIE.....	13
1.2 ROMOVÉ VE SVĚTĚ	14
1.3 ROMOVÉ U NÁS	18
1.4 VÝVOJ POSTOJŮ K ROMŮM.....	21
2 ROMIPEN	26
2.1 KULTURA	27
2.2 TRADIČNÍ ŘEMESLA.....	28
2.3 RITUÁLNÍ ČISTOTA – ŽUŽIPEN	28
2.4 PAŤIV, ČAČIPEN, PRASŤIPEN	30
2.5 MANGAVIPEN, MANŽELSTVÍ	30
2.5.1 Tradiční postavení ženy a muže v romské společnosti	31
2.5.2 Magické praktiky.....	31
2.6 JAZYK – ROMAŇI ČHIB.....	32
2.7 HODNOTY.....	33
II PRAKTICKÁ ČÁST	34
ÚVOD DO PRAKTICKÉ ČÁSTI	35
3 CÍL VÝZKUMU	37
4 METODA VÝZKUMU	38
4.1 TÉMATA ROZHOVORŮ.....	38
5 VÝZKUMNÝ SOUBOR	40
5.1 POPIS VÝZKUMNÉHO SOUBORU A PROSTŘEDÍ.....	41
6 ZPRACOVÁNÍ DAT	43
6.1 SEGMENTACE	43
7 VÝSLEDKY A JEJICH INTERPRETACE	45
7.1 ROMIPEN	45
7.1.1 Shrnutí.....	46
7.2 ŽUŽIPEN – NE/ČISTÝ	46
7.2.1 Shrnutí.....	49
7.3 PAŤIV	49
7.3.1 Shrnutí.....	51

7.4	MANGAVIPEN, BIJAV	51
7.4.1	Shrnutí	53
7.5	JAZYK.....	53
7.5.1	Shrnutí	55
7.6	ZVYKY, TRADICE	55
7.6.1	Shrnutí	58
7.7	SOCIÁLNÍ SOUČASNOST ROMSKÉHO ETNIKA	58
7.7.1	Segregace uvnitř etnika	58
7.7.1.1	Shrnutí.....	60
7.7.2	Vliv rodiny na život jedince	60
7.7.2.1	Shrnutí.....	61
7.7.3	Zánik tradic	62
7.7.3.1	Shrnutí.....	62
7.7.4	Styl výchovy dětí.....	63
7.7.4.1	Shrnutí.....	64
7.7.5	Plánování budoucnosti	65
7.7.5.1	Shrnutí.....	66
7.7.6	Vztah ke vzdělání	66
7.7.6.1	Shrnutí.....	67
8	SHRUTÍ VÝSLEDKŮ.....	68
	ZÁVĚR	69
	SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY	71
	SEZNAM PŘÍLOH.....	74

ÚVOD

Šaj pes dovakeras? Tato otázka je v názvu jedné z mnoha knih, které napsala naše přední romistka Milena Hübschmannová a znamená: můžeme se domluvit? Otázka je o to aktuálnější, oč v naší společnosti sílí protiromské nálady a dokonce rasové útoky proti Romům. Jak moc jsou jiní, že popouzejí „spořádané“ občany této země? V čem tkví jinakost Romů? Je to v jejich kultuře, zvycích, jazyku, prostě v jejich romipen nebo je to dáno antropologickou odlišností? A kdyby tu Romové nebyli, nenašla by si frustrovaná většina jiného obětního beránka, na kterém by si odžívala své frustrace? Nejspíš ano, protože tak je to nejjednodušší. Nyní si majoritní společnost stěžuje na soužití s Romy a Romové si na druhé straně stěžují na soužití s majoritní společností. Údajně je to v rozdílné kultuře: Romové nechápou kulturu naší společnosti, naše společnost zase tu jejich. Zajímalo mne tedy, jak je to s jejich kulturou a tím, co se nazývá romipen (romství) a co tedy ovlivňuje život každého Roma zásadním způsobem, v současné době. Je ve své podstatě opravdu tak odlišná, že je neslučitelná s naší? Dalo by se popřípadě stavět na těch prvcích každé z kultur, které jsou víceméně totožné pro obě?

I sami Romové cítí tuto jinakost a v běžném hovoru užívají vymezení vy a my. Také moje vysokoškolsky vzdělaná romská kolegyně mně tvrdila: my jsme jiní. Když jsem ji požádala, aby mně vysvětlila, v čem jsou jiní, jak se to projevuje, když fyzicky jsme stejní (tzn. máme každý dvě ruce, nohy, jednu hlavu, srdce, žaludek atd.), nedokázala mně odpovědět. Ale tu jinakost jaksi cítila. Zvláštní je, že jiná se cítila ona, protože já jsem ji jako jinou nepocíťovala; mluvila dobrou češtinou, vyjadřovala se přesně a způsobem chování se nijak neodlišovala. A přesto se cítila jiná.

Doufám, že se mně podaří postihnout tuto jinakost, i když je obtížně definovatelná.

I. TEORETICKÁ ČÁST

1 ROMOVÉ

Cohn (2009) uvádí, že podle dřívějších společenských konvencí byli Cikáni považováni za nejnižší formu lidského života. Stewart (2005) píše, že neexistuje žádná všeobecně uznávaná kategorizace cikánských skupin. Davidová (1995) je toho mínění, že Romové náleží k plemeni europoidnímu tak, jako Češi, Moravané, Slováci a většina evropských národů. Termín Rom je podle ní souhrnným označením několika etnických skupin, které mají společný původ, kulturní rysy a osobité charakteristiky. Za hlavní charakteristiky Romů považuje specifika a charakteristiky antropologické, demografické a etnické, jazyk s mnoha dialekty a zejména specifický způsob života a kultury. Mezi Romy můžeme rozlišovat různé antropologické typy; většina je charakterizována zejména tmavou pigmentací očí a vlasů a žlutohnědou barvou pleti (od světlé až po silně tmavou). Tyto antropologické znaky byly a jsou také příčinou rasové diskriminace. Samotný termín Rom znamená také muž, manžel a nahrazuje dřívější termín Cikán, Cigán, kterým se označují samotní Romové. Některé skupiny slovo Rom nepoužívají, např. němečtí Cikáni si říkají Sinti, francouzské skupiny používají název Manuš (člověk, lidé).

Lévi-Strauss (1999) k tomu podotýká, že jménem, které znamená „lidé“, se označuje mnoho takzvaně primitivních lidí a tento pojem končí na hranicích kmene nebo i vesnice a znamená to, že za těmito hranicemi jsou už skupiny nebo vesnice, které se skládají z těch, kdož jsou „špatní, zlí“.

Šebková a Žlnayová (2001) tvrdí, že romské společenství není jednolité, existují různé kasty, které mezi sebou vytvářejí silné bariéry.

Podle Marušiakové (Cikánská rodina a příbuzenství, 2007) se dá každá cigánská skupina definovat jako etnická podle kritérií platných v současné etnologii: biologicky se sebereprodukuje, vyznává shodné kulturní hodnoty, tvoří bázi vzájemných vztahů mezi svými členy, má hranici „my – oni“ vůči ostatním, to znamená, že: „cigánské společenství je zvláštním typem společenství sestávajícím ze skupin, z nichž každá jedna sama o sobě vykazuje charakteristiky samostatné etnické skupiny (s. 134).“

Horvátová (in Jakoubek, 2004) píše, že i kdyby Romové mohli získat vlastní území, nemohli by na něm vyžít, protože byli jen vrstvou, jejíž existence byla založená na různých formách symbiózy s okolním obyvatelstvem.

Slovo Rom, označující příslušníka určitého etnika, je poměrně nedávného data, původně znamenalo muž, manžel. Sami příslušníci se označují výrazy jako Cikán, Cigán, Manuš, Sinti, protože oni sami se skládají z různých rozdílných etnických skupin.

1.1 Romové – historie

Dlouho nebylo jasné, odkud vlastně Romové do Evropy přišli. Roku 1763 jistý student teologie, který měl kolegy z Indie, kteří byli podobní Romům v jeho městě, dostal nápad, že srovná jejich řeč s romštinou. Zjistil, že většině indických slov Romové rozuměli. Na toto zjištění navázali lingvisté a prokázali, že romština patří do tzv. indoevropské jazykové rodiny. Další výzkum toto zjištění prokázal. Na základě těchto výzkumů byla vyslovena hypotéza, podle které pocházeli romští předkové původně z Rádžastánu. Existuje také domněnka, že romské dialekty nemají společný původ, což by naznačovalo, že Romové nepochází z jednoho společného celku, ale ve své původní vlasti náleželi k mnoha entitám. Patřili pravděpodobně k původnímu obyvatelstvu Indie (Nečas, 1999).

Také Daniel (1994) se přiklání k názoru, že Romové náleželi k původnímu drávidskému obyvatelstvu Indie, i když připouští, že názory na to se mohou různit. Odmítá domněnku, že by patřili k „nedotknutelným“ z Manuova zákoníku. Tvrdí, že migrace Romů probíhala v etapách a to snad už počínaje pravěkem až do 5. století našeho letopočtu. Do Evropy se údajně dostali přes Cařihrad jako zajatci a poddaní ze Sýrie po dobytí tohoto města Byzantinci.

Jamnická-Šmerglová (1955) píše o historii na území dnešní Indie to, že tam někdy kolem roku 1500 p. n. l. přišli bílí dobyvatelé, kteří se nazývali „arii“ – „urozenými“ a byli indoevropského původu. Domorodé, tmavě zbarvené obyvatelstvo, bylo „nearijské“ – „neurozené“. Toto byly dvě základní indické kasty a ani míšení bílého a tmavého obyvatelstva nepřeklenulo propast mezi urozenými a neurozenými a kastovníctví se dále rozrůstalo. Hranici mezi jednotlivými kastami tvořilo zaměstnání a z něho vyplývající vztahy jak hospodářské, tak sociální. V Indii se pak víra v nerovnost lidí stala velmi hluboce zakořeněnou. Řeč, barva pleti a zaměstnání pak ukazují na příslušnost cikánů k nejnižším kastám, které byly v Indii považovány za nečisté. Jednalo se dědičné zaměstnání; např. kovářství příslušelo rovněž nižším kastám. Předkové cikánů odcházeli v době, kdy bylo území dnešní Indie ničeno jak vpády Arabů v druhé polovině 7. století, tak boji mezi jednotlivými dy-

nastiemi. V letech 1325 – 1350 zuřil v zemi strašlivý hlad a všechny tyto události se zdají být příčinami cikánské migrace.

Cohn (2009) tvrdí, že historie Cikánů není jasná, a že cokoli víme o jejich původu, pochází ze dvou zdrojů – jednak z jazyka, který odkazuje k Indii a a jednak z dokumentů, dekretů a jiných listin, které shromáždil a analyzoval Vaux de Foletier. Ten našel první zmínky o Cikánech v Evropě v dokumentech ze čtrnáctého století. Tyto dokumenty také odhalují významnou kulturní podobnost mezi nimi a jejich dnešními potomky.

1.2 Romové ve světě

„Všude jsou Cikáni ti nejnižší z nízkých. Proč? Protože jsou jiní (Grass, 2005, in Stewart, s. 11).“ Stewart (2005) se dále ptá: „...co z nich dělá takovou hrozbu pro hostitelskou společnost? (s. 13)“

Čím se Romové natolik odlišovali od ostatních, že s nimi ve všech zemích, kam přišli, zacházeli nadmíru krutě a bez výčitek svědomí? Jsou opravdu jejich zvyky natolik odlišné a „ohavné“? Je jejich romipen něco, co popouzí všechny společnosti bez národnosti, nebo je to něco jiného? Každý jim mohl beztrestně ubližovat, od vrchnosti až po nejposlednějšího poddaného. Bylo to snad proto, že každý národ má někde své svrchované území na kterém si vládne a své občany v cizině i z dálky chrání, jen Romové tuto záštitu nikdy neměli? Ke komu se mohli kdy odvolat? Nejsou jen proto do dneška snadnou obětí, vyvrženci bez státu, který by je v případě potřeby chránil a bránil je? I kdyby chtěli být součástí národa, na jehož území žijí, dovolil by jim to tento národ? Jak se zacházelo s Romy v ostatních zemích Evropy se snaží přiblížit následující kapitola.

Slovensko, podle Snopka (Mann, 1992), patří k těm evropským zemím, ve kterých Romové žijí již několik staletí. Nejstarší zmínka o pobytě Romů je z roku 1322 a jedná se o okolí Spišské Nové Vsi. Naproti tomu Daniel (1994) tvrdí, že první zprávy o Romech na Slovensku pochází už z roku 1219. Již ve 13. století byli Romové zařazováni mezi poddaný lid. Za vlády Matyáše se postavení Romů výrazně zlepšilo, měli svá privilegia a svobody, byli vyjmuti z pravomoci a jurisdikce jak městské, tak z vrchnosti zemské, vojvodské i vévody. Tyto svobody a privilegia ovšem vyvolávaly nevoli ostatního obyvatelstva, které proti nim osnovalo různé útoky.

Marušiaková (Romové – O Roma, 1999) tvrdí, že žijí již po staletí usedlým způsobem života. Jsou to především slovenští Romové – Servike Roma na východním Slovensku a Bergitke Roma na hranicích s Polskem a Ungrike Roma nebo Rumungri. Kumanová (Romové – O Roma, 1999) k tomu dodává, že v dnešní době se ve slovenských romských osadách zvětšuje bída, s tím souvisí zhoršování zdravotního stavu a nárůst dalších negativních jevů. Příčinou je i nezaměstnanost, která postihla až 90% všech práce schopných Romů. Narůstá intolerance a xenofobie.

V Rusku pochází první zmínka o Romech z roku 1492; na Ukrajině z roku 1426; v Bělorusku z roku 1521. Sovětská vláda uznala Romy jako etnikum již v roce 1925 (Kalinin, Romano džaniben, 2002). Marušiaková (Romové – O Roma, 1999) uvádí tyto skupiny Romů, které se vyskytují v evropských státech bývalého Sovětského svazu: na Ukrajině a v Moldavsku bývalí kočovníci Servi, Vlachurja; v Podkarpatské Rusi jsou to Servike Roma; v samotném Rusku jsou ruští Romové, skupiny Kederašů a Lovarů a také Romové ze střední Asie.

Polsko je zemí s nižším počtem Romů (Marušiaková, Romové – O Roma, 1999) a Bartosz (Romové – O Roma, 1999) říká, že v Polsku žijí dvě skupiny Cikánů s odlišnými kulturními tradicemi. Jsou to jednak usedlí Cikáni karpatské (Bergitka Roma – Cikáni horští), kteří žijí na okraji vesnické společnosti, ve výrazné izolaci od zbývající zástavby ve vsi. Těmito Cikány ostatní opovrhují. Zbývající skupiny do Polska dokočovaly na počátku druhé poloviny 19. století a zachovávají si své zvyky a tradice. Naproti tomu Polska Roma, kteří kočovali polským územím od 16. století se lépe asimilují, i když si uchovávají silný pocit cikánské odlišnosti i hrdosti. Cikánští kočovníci byli nakonec donuceni v roce 1964 zanechat kočování. Byli trestáni za pálení ohňů, za to, že neměli trvalý pobyt, že neposílali děti do škol, že neměli povolení k řízení koňských potahů, za chybějící světla, za ničení krajnic apod. Vztah polské většiny k cikánské menšině se projevuje v nechuti nebo dokonce nenávisti ke kultuře jiných spoluobčanů. Situaci ještě zhoršil příchod rumunských Cikánů, kteří žebrají nebo se zabývají aktivitami kriminálního rázu a tím se zvyšuje antipatie Poláků, kteří ztotožňují všechny Cikány s dotěrně žebrajícími a kradoucími rumunskými Cikány.

V Maďarsku, podle Szuhaie (Romové – O Roma, 1999), byly již od dob Marie Terezie snahy o sociální asimilaci. Kočovní Romové byli omezováni, usazení, maďarsky mluvící Romové se přizpůsobili společnosti a mnohdy ztratili svou etnickou identitu. Romové ne-

byli chápáni jako společenská vrstva nebo samostatná kultura, ale jako ti, co pokračují ve feudálním typu kultury a života. Začíná se objevovat zřetelné sociální odstupňování, mezi Romy se vytváří vrstvy. Olašští Romové prohlašují svůj způsob života za standardní a neuznávají kulturní zvyky maďarsky mluvících Romů. V Maďarsku se dlouho vedla diskuze o tom, jak vlastně chápat Romy. Jedna definice tvrdila, že jsou nejchudší vrstvou maďarské společnosti, sociální skupina s charakteristickými znaky sociální zaostalosti. Druhá předpokládala, že Romové jsou zvláštní samostatná etnická skupina, která má své charakteristické kulturní znaky. I v Maďarsku, podle Hancocka (2001), bylo s Cikány zacházeno drsně a byli trestáni i za ty nejnicotnější zločiny.

Bulharsko, podle Popova (Romové – O Roma, 1999) je země, kde zůstalo zachováno mnoho cikánských skupin se svými tradicemi. Největší komunita usedlých Romů nazývaných Jerlii (místní, usedlí) jsou potomci skupin, které se usadily na území Bulharska již za časů byzantské a osmanské říše. Dělí se na dvě metaskupiny – Chorachane Roma (turečtí Romové – mohamedáni) a Dasikane Roma (bulharští nebo pravoslavní Romové). Živili se povětšinou nekvalifikovanou prací v továrnách, po pádu socialismu byli nuceni hledat si jiný způsob obživy. Buď se vrátili ke starým tradičním řemeslům, ke kočovnictví nebo sbírají bylinky, houby.

Do Rakouska přišli podle Juhasze a Karolyho (Romové – O Roma, 1999) předkové burgenlandských Romů již v 15. století z Maďarska. Od poloviny 19. století se přistěhovávají Sintové z jihoněmecké oblasti a z Čech. Lováριοvé přichází jednak v druhé polovině 19. století a pak po roce 1956 (po tzv. „maďarském povstání“). Již v 18. století vydala Marie Terezie a Josef II. nařízení k usazení Romů, byla jim zakázána i jejich mateřská řeč, byly jim odnímány děti a dávány na převýchovu. I přes diskriminační nařízení si Sintové a Lováριοvé zachovali svůj polokočovný způsob života až do 30. let. V roce 1936 byla ve Vídni založena centrála k „potírání cikánského zlořádu“. Nacismus přežila jen asi třetina rakouských Romů a Sintů, především generace, která v sobě nesla základy romské kultury. Dnes žije část Romů jako stigmatizovaná menšina na okraji společnosti; Sintové ale netvoří okrajovou skupinu, podíleli se totiž na hospodářském rozmachu majoritní společnosti. Lováριοvé žijí dnes v podobných materiálních poměrech jako průměrní Rakušané. Rakouští Romové byli až velmi pozdě zahrnuti mezi národnostní menšiny, v roce 1976 se specialisté na mezinárodní právo vyslovovali proti uznání Romů jako menšiny, až v roce 1993 byli

Romové uznáni jako rakouská menšina. V Rakousku i nadále přetrvávají značné předsudky vůči Romům.

Donald Kenrick (Manuš, 1998) popisuje situaci Romů v Británii takto: „V listopadu 1994 podepsala britská královna zákon činící ze všech kočujících Romů psance. Pokud se na cestě zastaví více než jedna rodina, páchají zločin. Místní správa může Romům přikázat, aby opustili jakékoli obecní území či soukromý pozemek, pokud nemají souhlas majitele. Pokud z místa neodejdou, úřad jim může zabavit karavan, odebrat děti a poslat je do dětského domova. ...Nová legislativa vrátila situaci Romů zpět před rok 1970. Každých pár dní se musí stěhovat nebo čelit útokům policie. Děti musejí oželet školu a jejich matky potřebnou lékařskou péči. Muž si nemůže sehnat práci na více než jeden den. Rodiny budou muset žít na okraji společnosti, schovávat své karavany v lesích a u cest a spoléhat na sociální dávky (s. 217).“

Ve Francii, podle Jirků (Manuš, 1998) žije dnes přibližně čtvrt milionů Cikánů. Někteří žijí usedle, někteří polousedle a někteří kočují po celý rok. Francouzský zákon ukládá všem větším městům, aby vybudovala na svém území „terény pro táboření“ a vybavila je základními hygienickými potřebami. Podle francouzských zákonů má každý člověk právo na kočovný život a volný přejezd celého území, ovšem nemá právo se zastavit.

San Román (Cikánská rodina a příbuzenství, 2007) píše, že do Španělska přišli Cikáni počátkem 15. století a zpočátku byli vítáni. Měli také různá privilegia coby křesťanští poutníci. Potom zhruba tři století byli pronásledováni a zároveň se zvyšoval počet proticikánských zákonů. Protože mnoho z nich provozovalo kočovný způsob života, byli považováni za potenciální společenské nebezpečí. Od roku 1871 platila povinnost registrace všech osob do patnácti dní od narození a také byla zavedena povinnost mít doklad o uzavření občanského svazku.

Zvláštní vývoj sedentarizace Romů byl podle Daniela (1994) v jihovýchodní Evropě, zejména v Srbsku, Valašsku a Moldavsku.

V Srbsku jsou doloženy zprávy o Romech již ze 14. století a vyplývá z nich, že tam Romové zdomácněli. V Moldavsku je dosvědčen pobyt Romů ze století 14. a odtud přicházejí do Valašska i uherských pust. Jejich postavení se v Moldavsku zhoršovalo a Daniel (1994) tvrdí, že i když byli nuceni k těžkým pracem, nebyli otroky. Zcela jinak se na tuto problematiku dívá Hanckok (2001), který je toho mínění, že Romové byli na Balkáně otroky

z převážně ekonomických důvodů. Byli tam násilně zadržováni, ale snažili se uniknout na sever a západ Evropy, ovšem tam se setkávali s takovou krutostí, že se obraceli nazpět a hledali útočiště v lesích a horách jižní Evropy. Cikáni, kteří přišli do Valachie a Moldávie, byli pochyťáni a stávali se z nich otroci podle zvláštního článku občanského zákoníku platného až do 19. století. V Moldávii bylo otroctví zrušeno v roce 1855 a ve Valachii 1856.

Také Říčan (1998) popisuje, že už v 15. století byli Romové v Moldávii a dnešním Rumunsku používáni k nuceným pracím (byli tam zavlčeni z Bulharska) a bylo s nimi zacházeno jako s otroky. Existují dobové zprávy, které tento fakt potvrzují: například inzerát z roku 1852, který oznamuje možnost koupit si cikánské otroky.

V Německu se objevují na počátku 15. století a prokazovali se průvodním glejtem císaře Zikmunda. Z Míšně, kam přišli také na počátku 15. století, byli brzy vyhnáni. Některé skupiny došly do Nizozemska a Belgie, jiné postupovaly do Švýcarska a dále do Itálie. (Daniel, 1994)

1.3 Romové u nás

Kdy Romové přišli do Českého království se přesně neví, Nečas (1997) píše, že podle Kroniky české od tzv. Dalimila se lid podobný Romům objevil v roce 1242 a od domácího obyvatelstva doslal název Kartasové. Prý proto, že když prosili o chléb, říkali: „Kartas boh.“ Další hypotéza říká, že už ve 14. století obyvatelstvo příslušníky romského etnika znalo, protože již byl znám název Cikán, jak dokládá Popravčí kniha pánů z Rožmberka, kde se uvádí, že k tlupě loupežníků patřil i „Cikán černý.“ Jestli byl ovšem romského původu nebo jméno používal jako přezdívku, kniha nepraví. Dále se konstatuje, že v jedné ze staročeských kronik je zmínka o tom, že i toho léta, roku 1416, putovali cikáni po české zemi. V roce 1417 skupina Romů pod vedením Panuela prošla českými zeměmi a ve Znojmě dostali almužnu. V Praze ovšem tato skupina dobrý dojem nezanechala, protože v díle Cronicon píše písař Prokop, že vzhledem a podobou předstihli i tábority a zanechali jim své špatné mravy. V 15. století procházejí českými zeměmi v hojnější počtu, čehož si všímají různí kronikáři a také zaznamenávají jejich potulný způsob života. Někde dokonce dostávají almužny, jak zaznamenávají knihy počtů různých měst. Zřejmě si však něčím popudili místní obyvatelstvo, a to nejen v českých zemích, neboť nastává obrat a v celé západní Evropě nastává hon na Cikány.

Už roku 1538, jak uvádí Nečas (1997), se usnesl moravský zemský sněm, aby byli Romové „v dvě nedělích ven z země vybyti a vypověděni byli.“ Od té doby různé mandáty a usnesení opakovaně vybízely ba dokonce poroučely poddaným a vrchnosti, aby romské skupiny okamžitě při přistižení vyháněli a nepouštěli je na svá panství nebo hospodářství. Kladlo se jim za vinu, že zakládají požáry, loupí, vraždí a páchají různé trestné činy. Nakolik se všechny tyto domněnky vrchnosti potvrdily je diskutabilní, protože přistižení Romové se k činům doznávali na mučení a posléze se zjistilo, že mnozí Romové se na zločinech, kladených jim za vinu, nepodíleli. Celé 16. a 17. století se neslo také v duchu pronásledování, které se zostřilo po vydání dekretů císaře Leopolda I., který postavil Romy mimo zákon, když je prohlásil za psance. Znamenalo to, že kdokoliv mohl při pronásledování zastřelit romského muže a ženám a chlapcům byli uříznuty uši (levé nebo pravé, podle toho, v které části země se nacházeli) a byli vyhnáni za hranice města nebo země. Na druhé straně Dominik Ondřej Kounic povolal ze svého statku v Maďarsku rodinu romského kováře a usadil ji v Uherském Brodě. Na tyto Romy se nevztahovaly protiromské dekry (údajně se lišili od ostatních Romů). V 18. století protiromské akce pokračovaly; muži byli buď oběšeni, nebo vypovězeni, nebo využiti k nuceným pracem, ženy byly vyhnány a děti jim byly odebrány a svěřeny do křesťanské výchovy. Nečas (1997) dále uvádí, že ty ženy, které porušily tzv. revers a byly opětovně přistiženy, byly také popraveny. Roku 1715 se datuje zpráva o ozbrojené skupině Romů v jižních Čechách, kteří se proti zásahům bránili a teprve až po několika měsících se podařilo vojákům skupinu rozpráší. Následovaly další dekry, kde se přesně popisovaly postihy za poskytování úkrytu, pomoci a potravy pronásledovaným Romům. Z čehož vyplývá, že ne všichni obyvatelé byli protiromsky naladěni a zřejmě se našli i takoví, kteří byli ochotni pomáhat Romům i za cenu sankcí. Některé soudy odsuzovaly a vykonávaly tresty smrti i na mladistvých, např. soud v Třeboni (dvanáctiletá Kateřina, šestnáctiletá Dorota, dvanáctiletá Anna). Výjimkou byli Kounicové, kteří potvrzovali pasy romským kovářům na svém panství, ovšem za podmínky, že budou žít stejným způsobem jako ostatní poddaní a budou se i stejně oblékat a také dohlížet na to, aby na moravské území nepronikali ostatní Romové. Marie Terezie vydala také několik protiromských dekretů, všechny v duchu svých předchůdců, takže muži byli poprvé vypovězeni, při návratu vymrskáni a na záda jim bylo vyřezáno písmeno R a po sepsání reversu vypovězeni. Při opětovném návratu byli trestáni smrtí. V roce 1761 však schválila návrh, aby se Romové nenazývali Cikány, ale Novými Maďary, aby byli přinuceni se usadit a vzdát se cikánského způsobu života. Byl to počátek nového řešení romské otázky. Marie Terezie se

snažila asimilovat Romy v Uhrách tak, že jim dekretem zakazovala žít pod širým nebem nebo ve stanech, pohybovat se bez cestovních pasů, mluvit romsky, nosit romský oděv, mít své vajdy. Muži směli uzavírat sňatek jen tehdy, když měli práci u šlechtice, měšťana nebo rolníka. Těm, kteří žili v konkubinátech, se měly jejich děti odebírat. Chlapci starší šestnácti let měli být buď odváděni k vojsku, nebo dávaní do učení. Asimilačních záměrů ovšem dosaženo nebylo. V 18. století pokračovaly snahy o usazování Romů ať již násilím, nebo tím, že jim byla vykázána k osídlení určitá místa. Císař Josef II. vydal dekret, v němž byli Romové posuzováni jako zemští poddaní a přestali být vypovídáni. Koncem 18. století bylo vydáno několik nařízení, která doporučovala, aby byly romské rodiny trpěny na moravských panstvích, na státních statech a také aby rolníci, řemeslníci a továrníci přijímali romské děti do pracovního poměru. Co se týká století devatenáctého, tak Nečas (1997) píše, že vyšel dekret, podle něhož měly romské rodiny mít trvalé příbytky, mít stálý zdroj obživy a vyznačovat se mravným chováním. Potulné skupiny měly být vyháněny i za asistence vojáků. Dále podle nařízení arcibiskupské konzistoře v Olomouci měly děkanské a farní úřady vypracovávat zprávy o zkulturnování Romů. Při zjištění „záhalčivé bezvýdělečné potulky“ se měly uplatňovat protiromské předpisy. Ke konci 19. století vychází série protiromských výnosů, kde se zdůrazňovalo, že potulní Romové terorizují obyvatelstvo a ohrožují bezpečnost a majetek. Přítrž kočovnému životu Romů měly učinit obce v roce 1900 výnosem vídeňského ministerstva vnitra, a to tak, že rodiče měli pracovat na veřejných pracích, např. při stavbách silnic, měli být ubytováni v obecních pastouškách, děti měly chodit do školy; tak prý bylo možno dosáhnout toho, aby příslušníci romských rodin měli stálé zdroje obživy a nepůsobili žádné potíže. Na začátku 20. století ještě Romové kočovali, jak dokládá oběžník českého místodržitelství. Obyvatelstvo občas podávalo petice proti „cikánskému zlořádu“, česká zemská Komise pro ochranu dětí a péči o mládež zase upozorňovala na nutnost zákona, který by umožňoval odnímat romským rodičům jejich děti a svěřovat je do ústavní výchovy. Potulní Romové dělali zřejmě problémy i četnictvu, když byl podán návrh, aby romské skupiny byly nejvýše desetičlenné, aby si s nimi obecní policie věděla rady. Množily se stížnosti proti Romům, jejichž skupiny se potulovaly a obtěžovaly místní obyvatelstvo. Na základě těchto stížností bylo v roce 1920 požádáno předsednictvo poslanecké sněmovny, aby vydalo nařízení k trvalému usazení všeho romského obyvatelstva, což iniciovalo podnět k vypracování osnovy zákona o omezení tuláctví a záhalčivého života. K projednání a schválení však nedošlo. Až roku 1927 Národní shromáždění ČSR vyhlásilo Zákon o potulných cikánech. Jednotlivá ustanovení tohoto zákona

v podstatě diskriminovala především kočovné a potulné Romy, v některých případech se daly aplikovat na populaci jako celek. Vyhlášky zakazovaly vstupovat potulným a kočovným Romům do městských obvodů i proto, že ženy a děti chodily žebrať a obtěžovaly místní obyvatele. Roku 1939 vydala česko-slovenská vláda nařízení o kárných pracovních táborech pro muže (nejen romské) starší 18 let, kteří nemohli prokázat, že si řádným způsobem zajišťují obživu. V období nacistické okupace se Romům zakazovalo jednak vstupovat na určitá území – pohraniční pásma, jednak se museli začít trvale usazovat a zanechat kočovného způsobu života. V roce 1940 byly otevřeny kárné pracovní tábory v Letech a Hodoníně, kde byli Romové, kteří se buď neusadili, nebo usadili, ale nejevili ochotu k práci a dopouštěli se trestných činů. Z těchto táborů byli deportováni do koncentračního tábora v Auschwitz-Birkenau, kde jich převážná většina zahynula. Nečas (1997) dále popisuje poválečné události, kdy Košický vládní program zaručoval Romům rovná práva s ostatními občany, i když fakticky byl v platnosti Zákon o potulných cikánech, který byl zrušen až roku 1950. Roku 1958 schválilo a veřejně vyhlásilo Národní shromáždění ČSR zákon č. 74 Sb. O trvalém usídlení kočujících a polokočujících osob, jímž se zakazovalo Romům kočovat. Následující doba pouze řešila romskou otázku v podstatě neúspěšně.

V České republice podle Hübschmannové (1998) žijí tři početné a dvě méněčetné subetnické skupiny: Romové slovenští, maďarští a olašští, čeští a němečtí (Sinti). Z nich se potom každá dělí na různé podskupiny podle různých kritérií („čistí x nečistí“, městští x vesničtí, bohatí x chudí).

Podle Nečase (1999) nastalo po druhé světové válce napřed spontánní a potom organizované stěhování Romů ze Slovenska do českého pohraničí a především do českých průmyslových aglomerací.

Z uvedeného vyplývá, že po zemích českých Romové putovali již přinejmenším šest století a usazovali se tady, ať se to společnosti tu více, tu méně, líbilo.

1.4 Vývoj postojů k Romům

Jak říká Lévi-Strauss (1999) nejstarší postoj, který se objevuje v každém z nás, spočívá v odmítání kulturních forem – ať už morálních, náboženských, sociálních nebo estetických – které jsou nejvíce vzdálené od těch, s nimiž se ztotožňujeme. Odpor, který pocítujeme,

když se setkáme se způsoby života, víry nebo myšlení, které jsou nám cizí, ústí do hrubých reakcí typu „divošský“, „to by se nemělo dovolovat“ apod.

Cohn (2009) říká, že po celá staletí panovalo mezi Cikány a ne-Cikány jisté napětí, které bylo způsobeno cikánskou žebrotou, drobnou kriminalitou, krádežemi kuřat apod.

Podle Jakoubka (2004) se zapomíná na to, že negativní postoj k romským skupinám nebyl vždy; majoritní společnost příslušníky romských skupin neutlačovala a nepronásledovala bezdůvodně okamžitě po jejich příchodu na daná území, ale lidé k nim přistupovali s jistou blahosklonností a pochopením a jednali s nimi shovívavě a to jak prostí lidé, tak vládnoucí vrstva. Ta jim vystavovala ochranné glejty, které jim měly zaručit vlídné přijetí a materiální podporu. Situace se změnila v důsledku toho, že původní obyvatelé poznali kořistný způsob obživy romských skupin a ze strany majoritní společnosti nastaly represe.

Daniel (1994) popisuje, že Romové z první migrační vlny se poměrně nenápadně szili s domácím prostředím a bývali zaměstnáváni na panstvích. Ve dvacátých letech 15. století na západ pronikají Romové z druhé vlny, kteří prchali před Turky po porážce uherského krále Zikmunda. Zikmund vystavil Romům ochranné glejty, které jim zaručovaly ochranu při putování střední a západní Evropou. Ovšem už tehdy se zřejmě dostávali svým odlišným způsobem života, chováním a zvyky do rozporu s tehdejší křesťanskou morálkou. Všude, kam přicházeli, provozovali svá obvyklá zaměstnání, ženy hádaly z ruky a to se zřejmě nelíbilo feudální vrchnosti. Také si uvědomovala, že Romové nemohou být křesťanskými psanci, protože nežijí křesťanským životem a začala je ze svých panství vyhánět. Od poloviny 15. století již byli Romové z německých měst vyháněni násilím a v roce 1500 byli prohlášeni za psance.

Jamnická-Šmergllová (1955) píše o tom, že Evropané se začali za svou vlastní omezenost na cikánech mstít. Poznali, že se dali povídkami o psancích z Egypta obalamutit a tak v polovině 16. století začínají štvance na cikány v celé Evropě, s výjimkou států podunajských. O cikánech se sice všude mluví jako o tulácích a žebrácích, ale málokde jsou zmínky o jejich nepoctivosti.

Daniel (1994) také pojednává o přístupu k Romům v dalších zemích; tak například v Anglii vyšel proticikánský zákon roku 1531, ve Francii roku 1561, v Polsku se počátky perzekuce datují kolem 1578, v Holandsku 1582 – 1590. Ve Francii měl vývoj postojů k Romům zprvu tendenci ke shovívavosti; žili na francouzském venkově i městech poměr-

ně svobodně a živili se všelijakými způsoby – leckde i krádežemi na polích a pytláctvím. V roce 1660 bylo nařízeno, aby byli z království vyhnáni. Roku 1682 se doporučuje, aby byli používáni k pracem a různým službám.

Hancock (2001) píše, že v Rusku zavedla Kateřina Veliká zákony, které učinily z Cikánů nevolníky. Tito nevolníci nebyli v Rusku mučeni, což se ovšem změnilo po osvobození Cikánů v Rumunsku, kteří proudili do Ruska po tisících. Následovala vlna proticikánských nálad a mnoho rodů se poté vystěhovalo do Severní a Jižní Ameriky.

Davidová (1995) poukazuje na to, jaké byly přístupy majoritních společností v Evropě k Romům. Prvním z nich bylo absolutní odmítání spolužití a Romové byli stavěni mimo zákon (od poloviny 15. století do poloviny 18. století a za druhé světové války). Druhý přístup spočíval ve vnučování kulturního modelu majoritní společnosti; zejména Marií Terezií a Josefem II.

Daniel (1994) píše, že až do nastoupení Habsburků na český trůn nebyli Romové pronásledováni nebo jim bylo bráněno v pohybu v českých zemích, také se nikde nedokladuje, že by si Romové v našich zemích počínali zločinně. Poté ovšem, když do země přibývalo čím dál tím víc romských houfů, které se potulovaly bez zaměstnání, se náhled na ně začíná měnit. Stávají se obtížným společenským břemenem. Přes to všechno se u nás vůči Cikánům zaujívalo daleko lidštější stanovisko, než v okolních zemích. Nicméně už v 17. století vydávají císařské úřady přísná opatření, ke kterým vedla řada faktorů: přibývalo potulných Cikánů, kteří se živili krádežemi a loupežemi. Ale český lid se zákony a nařízeními císařských úřadů neřídil. Od poloviny 18. století začalo docházet ke změnám v názorech na Romy a to zejména nastoupením Marie Terezie na trůn. Společnost oné doby nepokládala ty, kteří se živili poctivým kovářským řemeslem, za Cikány. V případech, kdy se Romové řádně nechovali, neživili se prací a toulali se, mohli být vydáni pod pravomoc hrdelního práva.

Na Slovensku i jinde v Uhrách žili Romové spořádaným způsobem života a tak je feudální vrchnosti nepronásledovaly. Byly zde získány s Romy dobré zkušenosti. (Daniel, 1994)

Ve Španělsku roku 1749 se pokusili řešit cikánskou otázku zadržením všech Cikánů a jejich umístěním do vhodného vězení (Alfaro, 1999), protože „Cikáni jsou jiní, vyhýbají se práci, nedodržují zákony, a jako takoví by měli být ze společnosti preventivně vyloučeni, aby se tak dalo skoncovat s jejich přestupky a nicneděláním (s. 12)“. Navíc bylo vymezení

pojmu Cikán velmi nepřesné, protože se vycházelo ze specifického způsobu života, kterou se označovala i skupina osob, která sice není cikánského původu, ale užívá jejich jazyk, oděv, řídí se jejich zvyky a proto se na ně vztahují normy, preventivní opatření, předpisy a tresty určené Cikánům. Tento zátaž na Cikány postihl zhruba devět až dvanáct tisíc osob včetně dětí a k tomuto opatření se vyjádřil Francisco Rávago, jezuita a zpovědník Ferdinanda VI, takto: „Považuji za dobrá opatření, které navrhuje (guvernér Rady) k vyhlazení té nehodné lidské rasy: Boha nenávidí a lidem škodí... Král udělá dobrou službu Bohu, pánu našemu, jestliže se mu podaří to plémě vyhubit (Alfaro, 1999, s. 25).“

Hancock (2001) tvrdí, že Španělsko bylo první evropskou zemí, která řešila „cikánskou otázku“ deportacemi do svých kolonií v Americe. Píše také, že se lišilo převážení Afričanů od vyhošťování Cikánů do kolonií; Afričané se přiváželi z ekonomických důvodů a za transporty Cikánů stála nenávisť.

Jak píše San Román (Cikánská rodina a příbuzenství, 2007) Cikáni se proti španělským zákonům nejčastěji prohřešují krádežemi a podvody a proto nemají dobré vztahy jak se španělskými úřady, tak s *payos* (občané majority).

Jamnická-Šmergllová (1955) podotýká, že je skutečností, že se cikáni liší od ostatní společnosti jak fyzickým zjevem a řečí, tak svými zvyky a vztahem k právům a povinnostem a to vše způsobuje, že je na ně pohlíženo jako na cizorodou buňku naší společnosti.

V současné době, podle Nečase (1999), jsou postoje k Romům hodně ovlivňovány médii a to spíše negativně. Na druhou stranu se nevěnuje pozornost sociálním problémům Romů a rasovému násilí, které je na Romech pácháno. Spíše se zdůrazňují přečiny, páchání trestných činů a narušování sousedských vztahů. Veřejnost tak přistupuje k Romům s předsudky. Má za to, že jsou to zneužívatelé sociálních dávek, vyhýbají se práci, nedodržují zákony, nejsou schopni soužití s majoritou a tyto stereotypy jsou zevšeobecňovány.

Také Hancock (2001) tvrdí, že média, až na výjimky, podávají o Cikánech zkreslené informace a žijí tak negativní, často hanlivé stereotypy.

Na základě uvedeného lze říci, že zpočátku byli Romové přijímáni pozitivně, zvláště řemeslníci, kteří se živili svými tradičními řemesly a byli vyhledáváni pro svou dovednost. Další vlna kočovných Romů, kteří se neusazovali, ale pohybovali se nekontrolovaně po území a živili se i drobnými krádežemi, změnila postoj hostitelských zemí v negativní reakce, protože převážně „bílá“ Evropa jednotlivé skupiny Romů nerozlišovala.

„Staletí štvanic, opovržení i nedůstojné útrpnosti nedodala cikánům sebedůvěry, hrdosti a smyslu pro čest ani v nich nevypěstovala možnosti upřímného vztahu nebo snad dokonce lásky k „bílému“ člověku.

Cikánské děti vyrůstaly neustále v bídném prostředí cikánských vozů a táborů, bez jakýchkoliv morálních vzorů a výchovy. Po celé své mládí byly vedeny a cvičeny k nedůvěře, nelásce, neupřímnosti, úskočnosti a nepoctivosti ke všemu, co nemělo snědou pleť a jméno – róm (Jamnická-Šmerglová, 1955, s. 55).“

Šimíková (Romové v české společnosti, 2003) konstatuje, že Romové nikdy nebyli považováni za rovnocenné občany českého státu a že jejich místo bylo na okraji. Prudký (Romové v české společnosti, 2003) zase dokládá, že k romskému etniku má většina občanů majority zformovaný nepříznivý vztah.

2 ROMIPEN

Romipen je podle Hübschmannové (1998) romské lidství, kultura, jazyk. Dále uvádí, že: „Násilná asimilační politika uvrhla mnoho Romů do jazykového, kulturního v důsledku toho i do etického vakua (Hübschmannová, 1998, s. 73).“

Hübschmannová (Mann, 1992) také popisuje romipen jako oporu skupinové identity a integrity a také integritní a integrující složku každého jednotlivého Roma.

Davidová (1995) tvrdí, že etnické charakteristiky Romů jsou vědomí společného romského původu, vytvořený soubor pravidel, vnitřních zákonů a norem, hodnotového systému a normativního chování.

Ovšem Šebková a Žlnayová (2001) jsou toho mínění, že Romové sami se nepovažují za jedno společenství, nýbrž jsou rozděleni na „vyšší“ a „nižší“ kasty a tudíž nemají s druhými kastami nic společného. Sice uznávají, že i Romové z „nižších“ kast si zaslouží úctu a pozornost, ale jinak se od nich distancují.

Podle Jakoubka (2004) je Rom nositelem romské kultury (a celkového způsobu života) a praktikuje romské kulturní vzorce a tudíž se jím nerodí, ale stává se jím. Romipen tak tedy není nutně spjato s Romy ve smyslu antropologického typu, „ale je otevřeno všem, kdo mají zájem a jsou proces resocializace ochotni podstoupit (Jakoubek, 2004, s. 77)“. Jedinec se samozřejmě musí vzdát svých vlastních kulturních vzorců a přijmout bezpodmínečně vzorce Romů.

Bačová (Mann, 1992) o romipen píše: „Kulturné odlišnosti sa však nevzťahujú len na zjavne odlišné kulturné charakteristiky, ale aj na podvedomé, exaktne nepostihnuteľné korene tzv. ‚hlbokej kultúry‘, ktorú Rómovia sami výstižne nazývajú romipen (rómstvo). Tvorí esenciálnu subjektívnu bázu etnicity, ktorá v prípade Rómov prežila stáročia, prekračuje teritoriálne a triedne hranice a spôsobuje, že Rómovia na celom svete sa môžu dorozumieť (nielen jazykovo) a vysvetľuje historickú perzistenciu (stálosť) tohoto etnika (s. 32).“

Naproti tomu Siváková (Mann, 1992) tvrdí, že: „V súčasnom spôsobe života Rómov nájdeme dnes už málo prvkov, ktoré predstavujú ich etnické špecifikum (s. 42).“

Také Řičan (1998) poukazuje na to, že se často vyzdvihují pozitiva romského způsobu života, mentality, kultury, morálky; ale že z nich nacházíme ve skutečnosti už jen trosky.

Nečas (1999) píše, že s rozpadem velkorodin a rodových skupin byla narušena funkce společenské kontroly, začalo přehodnocování starých hodnot a vytváření nových není plně dokončeno, Romové opouštějí své kladné vzorce chování a jednání a místo toho je nahrazují pochybnými prvky pocházejícími z životního standardu majoritní společnosti.

Scheinostová (2006) je také názoru, že Romové převzali od občanů majority špatné věci, jako prostituci, alkoholismus, neúctu jednoho vůči druhému, a to všechno zničilo romství. Dříve nebylo myslitelné, aby romské dítě bylo neslušné – dnes sprostě nadává jako česká mládež. Velmi prestižní je, když má dívka světlou pleť; je tak daleko atraktivnější a má vyšší společenskou prestiž než ta s tmavší pletí. I tam se projevuje dělení na vyšší a nižší kasty, ale zároveň to znamená popírání romství.

Romipen, zdá se, je na rozcestí. Mělo by Romy sjednocovat, ale zároveň je opět rozděluje.

2.1 Kultura

Podle Lévi-Strausse (1999) se kultura jednotlivých společností vymezuje jak vůči jiné kultuře, tak ve svém nitru; ve všech skupinách, ze kterých je tvořena – kasty, třídy, různá prostředí na nichž jednotlivé skupiny lpí jako na něčem krajně důležitém. Ptá se, jestli se tato vnitřní diverzifikace nezvětšuje s tím, jak se společnost stává homogennější, což byl případ staré Indie se svým systémem kast, který se začal rozvíjet až po árijské nadvládě. Na rozdílnost kultur má také vliv touha oponovat, odlišovat se, být sám sebou. „Originalita kultury spočívá spíše ve zvláštním způsobu řešení problémů, ve způsobu vidění hodnot, jež jsou zhruba stejné pro všechny lidi, neboť všichni lidé bez výjimky vládnu nějakým jazykem, mají nějaké techniky, nějaké umění, nějaké znalosti vědeckého typu, nějakou náboženskou víru, nějakou sociální, ekonomickou a politickou organizaci (Lévi-Strauss, 1999, s. 37)“.

Horváthová (Cikánská rodina a příbuzenství, 2007) si myslí, že duchovní kultura Cigánů má v daleko větší míře svůj specifický charakter na rozdíl od kultury hmotné; ovšem se změnami ve způsobu života přichází i změna v oblasti duchovní kultury.

Jakoubek (2004) píše, že je zbytečné hledat tradičnost v materiální kultuře nositelů romské kultury, protože jak jídlo, tak oděv a ostatní materie buď převzali nebo získali darem od okolního obyvatelstva.

Také Marušiaková (Cikánská rodina a příbuzenství, 2007) tvrdí, že v celé materiální ani duchovní kultuře není možné určit žádné specifické cigánské rysy, protože analogie se nacházejí jak u staroindických kultur, tak u evropských národů.

Cohn (2009) se domnívá, že se Cikáni udrželi proto, že je naše kultura potřebuje, protože jejich způsob života poskytuje řešení některých našich problémů, že jejich základní hodnoty nám mají co říci.

Lévi-Strauss (1999) ovšem tvrdí, že nad všemi civilizacemi postupně převládá civilizace západní se svým způsobem života; od Asie až po zapadlé brazilské kmeny. Avšak také je nutné ve světě, který je ohrožen monotónností a jednotvárností, uchovat rozmanitost kultur.

2.2 Tradiční řemesla

Profese, podle Hübschmannové (1998), je to, co od sebe jednotlivé kasty odlišovalo.

Davidová (1995) uvádí, že v roce 1893, kdy byl proveden soupis profesního složení Romů, tvořili většinu kováři, kotláři a jiní zpracovatelé kovů a dále hudebníci. Dále ze soupisu vyplývá, že zaměstnaných bylo 78% Romů, ostatní byli nezaměstnaní, ovšem z toho většinu tvořily ženy a mládež. Typická tradiční romská řemesla jsou tedy kovářství, kotlářství (to bylo výsadou olšských Romů), řetězářství a zvonkařství (to bylo málo rozšířené) – řemesla zpracovávající kovy. Řemesla zpracovávající dřevo byla – korytářství, košíkářství a výroba košťat. Mezi další tradiční řemesla patřila výroba tzv. valků – surové nepálené cihly. Romové využívali v podstatě přírodní materiály. Ženy vyráběly kartáče a štětky, také tkaly různé šňůrky. Specifickou skupinu tvoří hudebníci – Romové měli v minulosti proslavené muzikantské osobnosti.

2.3 Rituální čistota – žužipen

Prapředkové dnešních Romů, podle Hübschmannové (1998), byli součástí systému *džátí* – kast. *Džátí* je příbuzensko-profesní skupina, která se s ostatními kastami stýkala na bázi ekonomické, ale v ostatních sférách se oddělovala. Distance se projevovala například tím, že zakazovala vybírat si manželské partnery z jiných kast. Dále zákazem společného stolování – příslušník kasty, která se považuje za vyšší, si nevezme jídlo v kastě, kterou považuje za nižší. Není myšlené, aby „čistý“ Rom (příslušník skupiny, která se neživí nečistým masem – koňským, psím) pojedl v domě *degeše* – ten, který je „nečistý“ (jí podobné věci).

Na čistotu se dbalo nesmírně přísně – byla ritualizovaná a týkala se zejména přípravy jídla – dodnes je v Indii požívaná potrava základním kritériem pro to, co je „čisté“ nebo „nečisté“. Jak píše Horváthová (Romové – O Roma, 1999), „rituálně čistí“, kteří se nazývali *žuže* Roma, také dodržovali přísnou osobní hygienu a čistotu svých příbytků a partnerské vztahy mezi těmito rozdílnými skupinami byly téměř vyloučené. Co se týká přípravy jídla, tak k vaření se mohly používat nádoby určené pouze na vaření, zásadně se nevařilo v nádobě určené na praní.

Hancock (2001) tvrdí, že všechny skupiny Romů mají ve větší či menší míře pojetí ne/čistý. Toto je hlavní pojetí sociální distance od Neromů a zasahuje do oblastí běžného života, jako je příprava potravin, styk se zvířaty, osobní hygiena, styk s ostatními lidmi, ať už Romy nebo Neromy. Koncept rituální ne/čistoty je hluboce zakořeněn zvláště u olašských Romů a zabraňuje jim v kontaktech s Neromy, kteří automaticky spadají do kategorie nečistý.

Lacková (1997) píše o degradaci a upadání způsobu romského života; lidé o sebe přestávali dbát, bylo jim jedno, jestli jsou špinaví nebo ne, neudržovali si pořádek kolem svých obydlí, protože neměli pocit domova a zodpovědnosti k domovu. O tradiční čistotu, ať už skutečnou nebo rituální nikdo nedbal, jen se o ní mluvilo.

Přitom, jak uvádí Budilová, Jakoubek (2007), je koncept rituální ne/čistoty významným faktorem v sociální organizaci cigánských skupin. Z toho důvodu si také osoby hledající manželského partnera vybírají mezi příbuzenskými skupinami, protože jedině tak je vyloučena možnost, že by si vzal člen rituálně čisté skupiny rituálně nečistého, přičemž za rituálně nečistého se považuje v zásadě každý člověk, který je vnímán jako jiný a cizí; tedy nepřibuzný.

Marušiaková (Cikánská rodina a příbuzenství, 2007) k tomu dodává, že když si vezme jedinec z výše postavené skupiny partnera na nižším stupni, může se asimilovat do skupiny na nižším stupni; avšak skupiny, nalézající se na vyšší pozici, jsou vůči partnerům z nižších pater uzavřeny, partnera nepřijmou. Výjimku mohou tvořit děti z takového nerovného svazku, a to za podmínky, že jsou přijaty k výchově ve skupině s vyšší pozicí a jsou od svých rodičů navždy odděleny.

Jakoubek (2004) dále píše, že status osoby rituálně ne/čisté je jedinci připsán už při jeho narození a nemůže jej jakoukoli aktivitou změnit.

2.4 Pařiv, čačipen, prast'ipen

Jakoubek (2004) píše, že pravda (čačipen) patří mezi rodinné hodnoty, ale má odlišný koncept. Pravda není chápána jako nezávislá, ale je podřízena rodinným zájmům (věrnost rodině). Tento princip se liší od pojetí majority, kde je pravda skutečností hodnotově neutrální. Stejná situace panuje i v případě spravedlnosti.

Šebková a Žlnayová (2001) překládá slovo čačipen jako pravda, právo, spravedlnost, a také jako skutečnost, zkušenost, náhled, prožitek. Má více významů a kromě toho – každý má na základě svého poznání svou pravdu. Vychází to opět z jiného myšlenkového světa Romů. Pravda tedy není jedna a tudíž není pro Romy nejvyšší hodnotou. Daleko větší hodnotu má pařiv – čest, úcta, slušnost.

Pařiv Scheinostová (2006) popisuje jako požadavek cti, tzn. chovat se slušně, tak, jak se patří a lze ji chápat jako souhrn romských etických a společenských norem.

Pokud se nedodrží vnitřní skupinové zákony, tak podle Davidové (1995) může být Rom „exkomunikován“ - prast'ipen. Připomíná tento starý zvyk v souvislosti s olašskými Romy nebo Sinti – provinilý je vyloučen ze všech skupin; nikdo s ním nesmí hovořit, ani on nesmí s nikým komunikovat, nikdo mu nesmí pomoci ani dát napít či jídlo. Pokud se proviní, stane se *prasto*, a to buď na vymezený čas nebo na doživotí, podle míry provinění. Za nejhorší provinění patří, když Rom zradí druhého Roma (Sinta) nebo lid, rodinu či skupinu a když muž opustí ženu s dětmi.

2.5 Mangavipen, manželství

Podle Budilové & Jakoubka (2007) není rozdíl mezi nesezdaným soužitím a oficiálním manželstvím. Za manželství se tedy považuje dlouhodobé soužití muže a ženy, ze kterého vzešli potomci. Manželského partnera si vybírají muži, neboť ženy jsou podrobeny silné sociální kontrole, a to téměř vždy v okruhu svých příbuzných, protože veškeré sociální aktivity probíhají v rámci rodiny a s příbuznými.

Také Horváthová (Cikánská rodina a příbuzenství, 2007) se zmiňuje o tomto zvyku brát si příbuzného. Tato forma endogamie byla společná pro všechny skupiny; manželství mezi příslušníky jiných skupin nebo s necigány byla méně častá a mezi některými skupinami byla vyloučená. Píše, že oficiální manželství uzavírali Cikáni poměrně zřídka, jak ukazuje soupis z roku 1924.

Davidová (1995) popisuje mangavipen tak, že je rovnocenný se svatbou a nejdůležitější je ta skutečnost, že dané společenství schválilo spojení dvou mladých lidí a přijalo je jako základní jednotku budoucí rodiny.

San Román (Cikánská rodina a příbuzenství, 2007) píše o zvycích Cikánů ve Španělsku při výběru manželského partnera, že se buď předem domlouvá, anebo rodiče proti chození svých dětí nic nenamítají.

V poslední době se hranice mezi jednotlivými skupinami Romů začínají stírat a tradiční endogamní normy při výběru partnera se již neuplatňují v takové míře. (Davidová, 1995)

2.5.1 Tradiční postavení ženy a muže v romské společnosti

Lázničková (Romové – O Roma, 1999) uvádí, že žena měla v rodině postavení podřízené, i když musela obstarávat každodenní obživu; musela projevovat pokoru a úctu muži, dodnes například tím, že na veřejnosti jde vždy několik kroků za ním a její postavení se v komunitě upevňovalo opakovaným mateřstvím. Po svatbě, ať už romské nebo úřední, odchází většinou dívka do rodiny manžela, ke své tchyni, která ji učí vařit oblíbená jídla, pořádku, očekává se od ní, že bude poslušná a pokorná nejen ke svému muži, ale i ke tchyni a ostatním členům rodiny. Této mladé manželce se říká bori a v hierarchii rodiny stojí na poslední příčce. Musí se často starat o obživu nové rodině a teprve po narození více dětí se její postavení zlepšuje.

Naproti tomu muž, jak Lázničková (Romové – O Roma, 1999) dále píše, měl postavení výjimečné, měl autoritu, i když se nechoval tak, jak předepisovaly společenské normy. Muž měl rozhodující slovo při výběru životního partnera svých dětí, na veřejnosti odpovídal za chování své rodiny, dohlížel na své dcery do doby, než odešly za svým mužem.

2.5.2 Magické praktiky

Především období těhotenství provázela spousta příkazů a zákazů, jak popisuje Lázničková (Romové – O Roma, 1999). Například těhotná žena se nesměla dívat na nic škaredého, měla si zpívat; o tom, jak se má chovat, jí radily především staré ženy. Měla dostat jíst to, na co má chuť, protože jinak by mohla potratit.

Další praktiky se provozovaly po porodu dítěte. Do křtu bylo ohroženo tím, že by je mohla unést čarodějnice a tomu se mělo zabránit tím, že se dítěti uvazovala na zápěstí červená

stužka nebo červené korálky. Pak se dítě křtilo a tomu byla přikládána velká vážnost, protože se věřilo, že jen pokřtěné dítě bude zdravé a nemusí se bát urknutí. Pak bylo dáno dítěti oficiální jméno - to bylo zapsáno v matrice a později v občanském průkazu – a cikánské jméno – *aver nav* – které plnilo ochrannou funkci (sloužilo k zakrytí identity dítěte), jak před majoritou, tak před nečistými silami.

Nejvíce prvků tradičního obřadnictví, jak dále uvádí Lázničková (Romové – O Roma, 1999) je spojeno se smrtí. Romové věří na *mulo* – ducha mrtvého, který může škodit až do pohřbu a nebo i po něm. Mrtvý se může vracet z mnoha příčin – chce se pomstít někomu, kdo mu ublížil, nebo mu někdo něco dluží a mrtvý si pro to přichází apod. Existuje proto spousta obřadů, aby mrtvý neměl důvod se vracet a nemohl se vrátit – dávají se mu do rakve oblíbené předměty. Romové věří, že duše nebožtíka zůstává do pohřbu v těle a tak se po tři dny a noci drží vartování u zemřelého. Nočního vartování se zúčastňují pouze muži z příbuzenstva a je příležitostí ke vzpomínání na mrtvého, vypráví se různé historky z jeho života, pije se alkohol. Nikdo se ale nesměl opít, zakázán byl tanec a zpěv.

Raichová (Romové – O Roma, 1999) k tomu dodává, že se člověk ve styku se smrtí stává rituálně nečistým a tato rituální nečistota už mu zůstane (na rozdíl od porodní rituální nečistoty, která se smyje křtem). Některé romské komunity věří, že tím ztrácí mrtvý Rom svoje *romipen* a stává se tak stejně nečistý jako nerom – *gadžo*. Pohřební rituál je tedy zároveň i cestou do světa „gadžů“, ze které již není návratu.

2.6 Jazyk – romaňi čhib

Marušiaková (Cikánská rodina a příbuzenství, 2007) tvrdí, že jedním z charakteristických rysů etnických společenství bývá jazyk a ten může být jak integrující tak izolující prvek jednotlivých společenství. Většina skupin hovoří svým vlastním dialektem cigánského jazyka, přičemž právě tento jazyk ji charakterizuje jako skupinu. Jazyk Cigáni užívají také jako prostředek sebeizolace, když nechtějí, aby jim bylo rozuměno.

Hübschmannová (Romové – O Roma, 1999) píše o romském jazyku a jeho dialektech, že jsou si podobné asi jako jazyky slovanské. Navíc romština byla ovlivněna prostředím, ve kterém se Romové delší dobu zdržovali a tak se v ní vyskytuje spousta řeckých a dokonce slovanských slov. Ale jsou schopni se i přes rozdílnost dialektů mezi sebou dorozumět.

Pokud je romština na tom se svými dialekty tak jako slovanské jazyky, bude obtížné vytvořit univerzální spisovnou romštinu, protože také jeden každý slovanský jazyk má svou spisovnou podobu.

K tomu dodává Jakoubek (2004), že i u obyvatel romských osad se tato tendence – zavést jednotný jazyk – setkává s neporozuměním a nepochopením, protože existují variety sobě navzájem odlišné a nesrozumitelné, například jazyk olašských Romů. Navíc si Romové uvědomují, že jejich děti se potřebují naučit úřední spisovný jazyk, romštinu se naučí doma. K vytvoření spisovné romštiny došlo teprve nedávno, roku 1990 byl schválen mezinárodní pravopis, kterému se ovšem Romové zatím neučí. Tam, kde jazyk v důsledku tvrdých asimilačních opatření vymizel, učí se Romové romštině kalderašské (Anglie, Španělsko).

Podle Davidové (1997) je romština jazykem indoevropským, patří do skupiny jazyků novoindických. Zjednodušeně se dá říci, že romština je tvořena třemi vrstvami: v první vrstvě jsou slova z hindštiny, v druhé vrstvě jsou slova převzatá z jazyků zemí, kterými Romové procházeli a třetí vrstvu tvoří slova země, kde se usadili a kde žijí. Na našem území užívají Romové několik dialektů, které jsou ovlivněny subetnickým členěním.

Nečas (1999) k tomu dodává, že v českých romských rodinách se mluví etnolektem češtiny nebo romsky.

2.7 Hodnoty

Podle Davidové (1995) je nejdůležitější a největší hodnota Romů rodina a širší rodová skupina, do níž Rom nebo Sinti patří. Postupně ovšem dochází k přeměně myšlení a chápání hodnot, mladší Romové opouštějí své pozitivní a tradiční hodnoty a na přední místo svého hodnotového žebříčku kladou majetek a peníze. Mnozí Romové starší generace, kteří cítí své romství, mají dojem, že se vytrácí vlastní sebeuvědomění, romský jazyk a kultura. Tradiční morální kodex je většinou rozbit a vnitřní zákony často už nikdo nezná. Jakoubek (2004) píše, že mravní normy jsou vyžadovány pouze ve vztahu k rodinným příslušníkům a už ne vůči ostatním rodinám, jiným romským skupinám a nebo k příslušníkům majoritní populace. V tomto smyslu je mravně přijatelné ostatním lhát nebo je okrást.

Naproti tomu Cohn (2009) si myslí, že právě to, že Cikáni odmítají náš každodenní život a hodnoty naší kultury, způsobuje vytrvalost a odolnost Cikánů v ne-cikánském světě.

II. PRAKTICKÁ ČÁST

ÚVOD DO PRAKTICKÉ ČÁSTI

Pro svou diplomovou práci jsem zvolila kvalitativní výzkum, protože pro zkoumaný problém je tento výzkum vhodnější. Podle Strausse a Corbinové (1999) se některé zkoumané oblasti hodí spíše pro kvalitativní výzkum, zvláště jde-li o odhalení a porozumění podstatě jevů, které nejsou moc známy, nebo k získání nových názorů na jevy, o nichž už něco víme, ale také můžeme tímto způsobem získat o jevu detailní informace. Výzkum se používá i v případě, že nelze použít statistické procedury nebo jiné způsoby kvantifikace. Údaje jsem získávala prostřednictvím rozhovorů, a to je metoda spojovaná obvykle s kvalitativním výzkumem. Také zkoumané jevy jsou již v literatuře popsány, zde šlo spíše o získání nových, současných názorů na tyto jevy.

Při výzkumu jsem se řídila radou Sagy Weckmannové (Romano džaniben, 2002), která říká, že „ne všechny metody jsou vhodné k výzkumu Romů. Nemá-li se výzkum minout účinkem, musí brát na zřetel svébytné rysy romské kultury. ...Absolutně nezbytnou podmínkou k tomu, aby výzkum Romů přinesl pravdivá zjištění, je internalizace romské kultury a životní situace Romů. K tomu je ovšem zapotřebí spolupracovat s Romy jako s rovnocennými partnery (s. 7)“.

Osobně si myslím, že není nejmenší důvod této radě nevyhovět, není důvod přistupovat k jakémukoli člověku z pozice nadřazenosti, s předsudky o rasové výjimečnosti jednoho národa vůči druhému.

Hübschmannová (1998) píše, že se romipen ztrácí a zároveň si hledá jiný způsob vyjádření. Prostě, že romipen je dnes v českých zemích jiný, než bylo to tradiční. Hübschmannová (Lacková, 1997) také tvrdí, že se během dvou generací podařilo rozvrátit romskou komunitu, rodinu i osobnost. A v podobném duchu píše i Davidová (1995), že s měnicími se podmínkami a způsobem života se tradiční romské pospolitosti mění a rozpadají; jejich právo zvykové se hroutí při konfrontaci s odlišným hodnotovým systémem ostatního obyvatelstva.

Doufám, že se mně podaří pomocí výzkumu mezi romskými (i když oni v hovorové řeči o sobě mluví jako o Cikánech) respondenty ozřejmit, jak je to s jejich romipen v současnosti.

I když již pracuji v těchto lokalitách více než rok, o něčem takovém, jako je romipen jsem neměla do doby výzkumu žádné informace. Na druhou stranu jsem si všímala určitých skutečností, které jsem ovšem nedokázala nijak interpretovat a dát si do patřičných souvislostí.

Tento výzkum i mně samotné mnohé ozřejmil a pomohl pochopit, proč se Romové chovají v některých situacích odlišně a na čem si zakládají. Myslím si, že znalost a respektování romských zvyklostí je jedním z důležitých aspektů sociální práce s Romy. Dá se tak předejít mnoha zbytečným omylům a nedorozuměním, které mohou být překážkou v práci s romskou populací.

3 CÍL VÝZKUMU

Cílem výzkumu je zjistit, jak na své romipen (romství) nahlíží Romové, kteří jsou v Čechách nebo na Moravě usazeni již nejméně dvě generace a co si pod tím pojmem představují. Cílem je také ozřejmit, které prvky tradiční romské kultury a zvyků přetrvávají dodnes a jestli se jimi Romové řídí.

4 METODA VÝZKUMU

Pro získání dat jsem zvolila metodu rozhovoru nestandardizovaného /hloubkového/, jehož předností je ponechání většího prostoru k odpovědím. Podle Švaříčka a Šedové (2007) slouží jako zdroj dat o skutečnosti – tzn. „cílem je získat informace o ‚jiné skutečnosti,‘ která stojí mimo pole tazatele (s. 160).“

Respondenti byli seznámeni s tím, o jaký výzkum se jedná, byli požádáni o souhlas s nahráváním a byli ujištěni, že nahrávky se po zpracování do písemné podoby vymažou. Respondenti také věděli, že budou vystupovat pod číslem, nikde nebude uvedeno jejich jméno ani žádné jiné detaily, které by mohly vést k identifikaci respondenta. Někteří respondenti projevíli přání být s výsledky výzkumu seznámeni.

Rozhovory trvaly zhruba přes hodinu. Rozhovory jsem zaznamenávala na MP3 přehrávač. Nahrané rozhovory z přehrávače jsem doslovně přepsala. Témata rozhovorů jsem čerpala z odborné literatury, především z díla E. Lackové a M. Hübschmannové, kdy Lacková popisuje kulturu a tradice přímo ze své zkušenosti s životem v romských osadách, neboť se v takové osadě narodila a určitou část života tam prožila a Hübschmannová z pozice terénního výzkumného pracovníka. Vypsala jsem si jednotlivé body a dotazovala jsem se respondentů jak na význam slov, která skutečnost označují, tak na skutečnost samotnou, tj. obsah slov. Témata byla strukturována pouze v obecných bodech a záleželo na respondentovi, co v rozhovoru akcentuje a co pomine nebo vůbec zamlčí. I uhýbání od tématu má svou vypovídací hodnotu. Pokud některé téma bylo respondentovi nepříjemné, na respondenta jsem nenaléhala a přešlo se k dalšímu. I tak si myslím, že se mně podařilo získat velmi otevřené odpovědi na choulostivé otázky, zvláště ohledně rituální nečistoty.

4.1 Témata rozhovorů

Při přípravě výzkumu jsem značnou část věnovala studiu a rozboru převážně odborné literatury vztahující se k danému tématu a ta sloužila jako zdroj k vytváření tématických okruhů rozhovorů.

Témata rozhovorů se dotýkala romských tradic a zvyků, po respondentech jsem také chtěla, aby mně vysvětlili, co znamená ten který romský výraz a co si pod tím pojmem představují. Rozhovory jsem začínala standardně tím, že mně respondenti vyprávěli, odkud pochází jejich rodina a jestli znají historii své rodiny. Tento začátek měl sloužit k tomu, aby re-

spondenti ztratili ostych a určitou míru trémy a byli bezprostřední. Potřebovala jsem navodit spontánní atmosféru, kdy respondenti nad odpověďmi dlouze nepřemýšlí a rozhovor není poznamenán tím, že by mně respondenti chtěli vyhovět a odpovídali by tak, jak si myslí, že bych chtěla slyšet. V tomto případě jsou rozhovory rozvláčnější a tematicky mnohdy neuspořádané. Také jsem se chtěla ujistit, že opravdu mají kořeny v slovenských romských osadách, kde se tradice udržely nejdéle a zároveň už jsou alespoň druhou generací, která pobývá v Čechách nebo na Moravě a tudíž nemají přímý kontakt s tradicemi a zvyky, které mají slovenští Romové z osad.

Základní téma se týkalo slova romipen a obsahu tohoto slova. Další otázky se týkaly oblastí jako je rituální nečistota (žuže, degeš), pačiv, mangavipen a pojetí tohoto zvyku, víra v mule a náboženství vůbec, také mne zajímalo, jak se cítí jako Romové – jestli pocítují nějak svou jinakost. Zajímalo mne také, jestli hovoří romsky, jestli ovládají romštinu lépe než češtinu, protože jazyk je jeden ze základních identifikačních činitelů každé národní nebo etnické skupiny. V podstatě každý z rozhovorů se nějakým způsobem dotkl těchto okruhů, i když individuálně v jiné souvislosti. Jednotlivé okruhy budu dále podrobně rozebírat.

U některých rozhovorů jsem měla dojem, že se s respondenty v chápání jak slova tak obsahu skutečnosti mýlíme. Tyto rozhovory jsem posléze nijak nekorigovala, nechala jsem jim volný průběh, takže respondenti vyprávěli o své životní realitě tak, jak chtěli sami. Týkalo se to především starších osob, které měly vůbec problém s vyjadřováním se v češtině.

5 VÝZKUMNÝ SOUBOR

Výzkumný soubor se skládá ze sedmi respondentů; v rodinách, kde rozhovory zčásti probíhaly, se rozhovorů účastnili všichni členové rodiny včetně dětí. V tomto výzkumu je Rom ten, kdo se za něj považuje a označuje; říká o sobě „my Cikáni.“ Také ví, že jeho předkové pocházeli ze slovenských cikánských osad, anebo že kořeny jeho předků jsou romské. Antropologické charakteristiky zde nehrají roli. Nepodařilo se mně kontaktovat Romy z jiných skupin, především olašské a nebo Sinti. Olašští Romové tvoří v Přerově samostatnou uzavřenou skupinu a o Sintech nevěděli ani moji respondenti. Takže výzkumný soubor je tvořen Romy slovenskými.

Některými respondenty jsou rodiny, kam již delší dobu docházím v rámci svých pracovních povinností a se kterými mám vybudován vztah důvěry. Původně jsem chtěla dělat rozhovory pouze s rodinami z vyloučených přerovských lokalit, ale naskytla se mně příležitost udělat rozhovory i s muži, kteří jsou mými romskými kolegy a pochází z jiných měst. Tato varianta mně připadla zajímavější, protože jsem měla zpočátku obavy, že rozhovory s obyvateli vyloučených lokalit budou ve značné míře ovlivněny touto skutečností, budou stereotypní a nenabídnou žádný jiný pohled na toto téma. Také fakt, že některé rodiny jsou mými klienty, by mohl odpovědi ovlivnit.

Ve výzkumném souboru jsou zastoupeni jak muži, tak ženy. Někteří jsou z Přerova z vyloučených lokalit poblíž vlakového nádraží, někteří jsou z jiných měst a ve vyloučených lokalitách nebydlí. Určitá část respondentů pobírá sociální dávky, jiná pracuje. Všichni respondenti mají předky, kteří pochází ze slovenských osad, oni sami se narodili již v moravských městech, do osad ale jezdí na návštěvy k příbuzným. Věkový rozptyl je zhruba od třiceti do padesáti let. Protože všichni respondenti opakovaně kladli důraz na zachování anonymity, budu jednotlivé rozhovory uvádět pouze pod názvem: Rozhovor č. 1 apod. Rozhovorů se v rodinách zúčastnili všichni přítomní, někdy se doplňovali, někdy se překřikovali, také děti občas rušily rozhovory, ale protože v romských rodinách se vždy všech aktivit účastní všichni, nebylo možné provést rozhovor s jednotlivcem. V rodinách, kde byl přítomen muž, za rodinu odpovídal on a žena měla doplňující poznámky, kde muž přítomen nebyl, měla hlavní slovo starší žena – matka – a mladší doplňovala. S kolegy – muži – byly rozhovory vedeny v samostatné místnosti organizace tak, abychom nebyli rušeni. Přesto se zde projevilo to, že romští muži se o určitých věcech s ženami nebaví a také určité rozpaky vůbec z rozhovoru se ženou. Těmto rozhovorům napomohlo pouze to, že

jsme kolegové a že jsem výrazně starší než oni a tím se rozdíl mezi nimi, jako muži a mnou, jakožto ženou, setřel.

5.1 Popis výzkumného souboru a prostředí

Rozhovor č. 1 probíhal v rodině, v lokalitě Přerova, která má sice pověst lokality vyloučené, ale ostatními, i obyvateli samotnými, je chápána jako „lepší“. Rozhovoru byl přítomen muž, jeho družka a čtyři děti. Rozhovor probíhal v kuchyni, kde se všichni tísnil u jednoho stolu. Rozhovor byl nahrán 11.1.2012 a délka rozhovoru byla zhruba hodinu. Za rodinu zde odpovídal muž a žena doplňovala. V dalším textu, pokud použiji ukázkou z tohoto rozhovoru, jej označím jako R1; odpovědi muže jsou vyznačeny tučně, družky normálně a dotazy kurzívou.

Rozhovor č. 2 probíhal v rodině, v Přerově, v místě, které není označováno jako vyloučené. Rozhovoru se účastnila starší žena – matka mladší ženy, mladá žena a jedno dítě. Rozhovor probíhal v pokoji, byl nahrán 12.1.2012 a trval zhruba hodinu a půl. V tomto rozhovoru primárně odpovídala starší žena a mladší ji doplňovala, po jejím odchodu jsem dále vedla rozhovor pouze s mladší ženou. Dále jej budu v textu označovat jako R2; odpovědi starší ženy jsou vyznačeny tučně, mladší normálně a dotazy kurzívou.

Rozhovor č. 3 probíhal v rodině, v lokalitě Přerova, která je jednoznačně vnímána jako sociálně vyloučená. Rozhovoru se účastnila starší žena – matka mladší ženy a několik dětí. Rozhovor probíhal v kuchyni, u stolu, děti pobíhaly okolo a snažily se na sebe strhnout pozornost. Z tohoto důvodu byl rozhovor zhruba po deseti minutách ukončen a pokračoval později pouze s mladší ženou v kanceláři organizace. První část byla nahrána 16.1.2012, druhá 31.1.2012 a trvala asi hodinu a půl. Dále jej budu v textu označovat jako R3; odpovědi starší ženy jsou vyznačeny tučně, mladší normálně a dotazy kurzívou.

Rozhovor č. 4 mně poskytl muž, který je mým kolegou a není z Přerova. Rozhovor probíhal v kanceláři organizace, byl nahrán 17.1.2012 a trval zhruba hodinu a půl. Dále jej budu v textu označovat jako R4; odpovědi jsou vyznačeny tučně a dotazy kurzívou.

Rozhovor č. 5 mně poskytl muž, který je rovněž mým kolegou a je z Přerova. Rozhovor probíhal v autě, byl nahrán 3.2.2012 a trval zhruba čtvrt hodiny. Rozhovor byl přerušen a nepodařilo se jej dokončit z časových důvodů kolegy. Přesto jej do souboru zahrnuji, protože obsahuje požadované informace. Dále jej budu v textu označovat jako R5; odpovědi jsou vyznačeny tučně, dotazy kurzívou.

Rozhovor č. 6 mně poskytl muž, který je mým kolegou a není z Přerova. Rozhovor probíhal v kanceláři organizace, byl nahrán 9.2.2012 a trval přibližně padesát minut. Dále jej budu v textu označovat jako R6; odpovědi jsou vyznačeny tučně, dotazy kurzívou.

Rozhovor č. 7 mně poskytl muž, který je mým kolegou a není z Přerova. Rozhovor probíhal v kanceláři organizace, byl nahrán 10.2.2012 a trval asi hodinu a deset minut. Dále jej budu v textu označovat jako R7; odpovědi jsou vyznačeny tučně, dotazy kurzívou.

6 ZPRACOVÁNÍ DAT

Ke zpracování dat jsem v první fázi zvolila doslovnou transkripci, kdy jsem se snažila zachovat dialekt mluveného projevu. Následně jsem provedla segmentaci dat, kterou Hendl (2005) popisuje jako rozdělení dat do analytických jednotek, přičemž přirozeným segmentem je odpověď respondenta na otázku. Zde už probíhá otevřené kódování, které začíná s prvním průchodem daty. Lokalizují se témata v textu a přiřazuje se jim označení. Témata jsou nejdříve na nízké úrovni abstrakce. Mají vztah k položeným výzkumným otázkám, k přečtené literatuře nebo k pojmům používaným účastníky.

6.1 Segmentace

Přepsaný text jsem rozdělila podle tematických okruhů. Tyto jsem si pro větší přehlednost označila barevně. Barevné sekvence měly názvy podle předem připravených tematických okruhů, např. romipen, žužipen, mangavipen apod. Respondenti se ne vždy dokázali k těmto okruhům vyjádřit, buď proto, že dotyčné slovo neznali (*Říká Vám to slovo něco? Romipen? Né.* Tak vidíte, to neexistuje. Já sem Vám to říkala, to nic není, romipen, to neexistuje to slovo. – R3. ... *Jestli vám říká něco slovo žužipen. Dživipen? Žužipen. Co to je, žužipen? Co to je D.?*), anebo sice měli tušení, že takové slovo existuje, ale nedokázali mu přiřadit obsah (*A co ti říká romipen ...No, to mi říká...takový to...romipen je takový to...- R7*).

Dále se v těchto datech objevovaly skutečnosti, které zmiňovali všichni respondenti, ale které nebyly tématem okruhů. Po několikerém opětovném zkoumání oněch rozhovorů jsem přistoupila ke strategii analytického závorkování, které se ke zpracování takových dat hodilo nejlépe. Podle Švaříčka a Šed'ové (2007) je to taková strategie, kdy se nejprve materiál kóduje s ohledem na otázku Co? (Co se děje? O čem subjekt vypovídá?) – dimenze substantivní a pak se znovu kóduje tentýž materiál s ohledem na otázku Jak? (Jak subjekt realitu popisuje? Jak definuje sebe sama?) – dimenze konstruktivní.

V dimenzi substantivní jsem datům přiřadila tyto kategorie: **romipen, čistý/nečistý, pačiv, mangavipen, jazyk, zvyky**. Tato data sice odpovídala na témata, která byla součástí rozhovorů, ale popisovala pouze jevy, které jsou v odborné literatuře známé a potvrzovala popsanou skutečnost. Výsledek takové analýzy mne neuspokojil, zvláště když materiál nabízel další nepřeborné možnosti a nabízel na problematiku odlišný úhel pohledu.

Pomocí analytického závorkování jsem kódovala tentýž materiál v dimenzi konstruktivní a objevily se tyto kategorie: **segregace uvnitř etnika, vliv rodiny na život jedince, zánik tradic, styl výchovy dětí, plánování budoucnosti, vztah ke vzdělání**. Tyto nové kategorie jsem označila čísly, např. segregace – 1, rodina – 2 atd. Někde se kategorie překrývaly, nejvýrazněji u pojmů čistý/nečistý, ale protože z rozhovorů vyplynulo, že to není totéž, vytvořila jsem kategorii segregace, která podle mého názoru nejvíce vystihuje popisovaný jev.

7 VÝSLEDKY A JEJICH INTERPRETACE

Podle teoretických východisek sami Romové nazývají svou kulturu romipen (Bačová, Neznámi Rómovia, 1992) a měla by tvořit oporu skupinové identity. Také Jakoubek (2004) se zmiňuje o tom, že romipen bývá s romskou identitou často ztotožňován a bývá pokládán za její jádro. Konstatuje ovšem, že ve skutečnosti termín romipen není Romy běžně užíván a mnoha Romům je zcela neznám.

7.1 Romipen

Pokud si shrneme všechny odpovědi, tak nejvíce rozporuplných informací se týkalo právě slova a pojmu romipen. Někteří respondenti vůbec nevěděli, co slovo romipen znamená, někteří reagovali takto:

Říká Vám to slovo něco? Romipen? Né. Tak vidíte, to neexistuje. Já sem Vám to říkala, to nic není, romipen, to neexistuje to slovo. To ten romipen, víte, co sem si to zjistila? *No?* Že toto je pod...v Brně...to je romipen. To je z Brna, toto pochází z Brna, to je...jak sou ty...tam je muzeum romský, v Brně a jak je tam ta vlajka romská, tak to je pod tou romskou vlajkou, to romipen.... *Takže romipen, to vůbec nevíte.* To budou spíš vědět oni z Brna. Tam je to. Tam to je přímo romský muzeum. (R3)

Nevím, co to je třeba romipen. Romipen? To je život, ne? Život... (R2)

Většinou výraz romipen a jeho obsah byl provázán a překrýval se s pojmem čačipen a pačiv (pačiv). Respondenti, kteří si myslí, že znají výraz romipen, se domnívají, že je to úcta k předkům a celkově dodržování zvyků a tradic:

Tak a teď se tě zeptám: víš, co je to romipen? Jo. Ty to víš. Romipen, čačipen. To je...čačipen je co? No, romipen je úcta, ne? No. Co bys chtěla jako vědět...No, to je ale ta úcta, romství. Romství je údajně tradice, zvyky, jazyk. Všecko. Jo? Ale my tomu říkáme jako kdyby čačipen, neboli úcta, neboli...no...romipen, jasně že. Je to takové to...základ je postavený...jako kdyby... respekt k předkům. To je to čačipen. No, to je to romipen, čačipen. ... A teď to znamená, že vlastně ta ú...to romipen je takové to...jsem...i když jsem asimilovaný, jsem Rom a ctím naši kulturu, tradici, jo? (R4)

No a tak teď mi řekni, co to je ten romipen, jestli víš, co je romipen. Ty, abych řekl pravdu, tak to je pro mě docela záhada, protože pod tím se skrývá strašně moc...strašně moc věcí. A teď, podle mě, romipen je podle mě...asi styly, zvyk, způsob života. (R5)

Tak to mi teda řekni, co je to ten romipen. Jasně. Romipen...eee...je to trošku těžší otázka, protože romipen může znamenat jakoby to, že více, jo? Můžou to být tradice, kultura, jako vesměs je to všechno dohromady, jo, kultura, tradice, naše zvyky, vše, charakteristika jakoby těch Romů, jo... (R6)

Pravdou je, že respondenti z vyloučených lokalit a sociálně slabí slovo romipen neznali, dokonce i slovo romský nahrazovali spíše pojmem „cigánský“. Obsah slova tudíž nijak nekomentovali. Toto téma jsem zpočátku kladla na první místa v rozhovorech, ale potom se mně osvědčilo čekat na nějaký impulz ze strany respondenta, protože pokud respondent dostal v začátku otázku, se kterou si nevěděl rady, hovor vázl, nebyl bezprostřední a respondent se dostával do rozpaků. Bylo pak obtížné znovu hovor „rozběhnout“.

7.1.1 Shrnutí

Slovo romipen není příliš známé a používané, jednak proto, že dnešní Romové už tento pojem neznají a také mu nepřikládají jednoznačný význam. S tímto pojmem jsou většinou vázány další pojmy, a to je pačiv (pačiv), čačipen (pravda) a dživipen (život). Kromě jazyka tyto složky tvoří podstatu duchovní kultury.

7.2 Žužipen – ne/čistý

Další téma se týkalo slova žužipen a jeho obsahu. S tím se váže také slovo degeš. Až při prvních rozhovorech jsem si uvědomila, jak je to pro Romy ožehavé téma, navíc téma, o kterém se běžně před „gadži“ nemluví. Dokonce i kolegové upadali do rozpaků, když jsem vyslovila slovo degeš (*Jo, mezi náma se říká aji degeši jakoby ti...tomu, kdo třeba jakože...eee...to teď nemůžu říct...Jo, říkej. Eee...no, třeba na Slovensku, v některých osadách, jakoby, že dokonce pojídali psy, co vím, v některých jakoby jenom... - R6*). Na dotaz, co je to žužipen a jaký má význam, respondenti termín tak, jak je uveden v literatuře, neznali.

Prosím vás, když řeknu slovo žuže, říká vám to něco? Žuže? Ne. To slyším poprvé. ... Žuže? Tak lacho máme, že? Žuže, žužipen, to je... Lacho manuš, to se říká lacho manuš, to je slušny. Ale žuže? (R2)

Víte, co je to žuže? Žuže, to nevime nikdo. Nebo žužipen? Žužipen? To neni žužipen nic, ja sem vam to říkala. Dživipen, ne? (R3)

Žuže. Žuže Roma. Co to...Co to je? No to se ptám já vás. (Smích) Žuže Roma, to jsou...Romové jakože sme? (R1)

Někteří pojem vysvětlovali takto:

Žužipen, no, to je to...čistota. To se nemyslí, jako že by byl někdo špinavý, ale žužipen znamená čistota jakože...když jsou kasty, tak že si vezme tu stejnou kastu. (R4)

To žužipen je jakoby čistota, jakože někdo je čistotnej. Žuže, doslova čistota to je. (R6)

Výraz žuže, žužipen respondenti nijak nerozváděli, jednak slovo neznali a ti, co ho znali, si obsah tohoto slova vysvětlovali především ve smyslu rituální čistoty, i když k jádru věci se dostávali velmi obtížně.

S rituální čistotou se pojí rituální nečistota a tam se názory respondentů také lišily. Slovo degeš znali všichni respondenti, o termínu degeš se rozvyprávěli více než o slovu žužipen a při hovoru projevovali emoce. Respondenti zvyšovali hlas a vysvětlování tohoto pojmu zabralo mnohem více prostoru než u ostatních pojmů. Zde se také nejvíce objevovala kategorie segregace, která se překrývá s rituální nečistotou. I když se pojem obsahu slova degeš v maličkostech liší, všichni se shodovali v tom, že jsou to ti z těch nižších kast, někdo, kdo stojí níže než oni, koho se štítí.

Pani Milo, furt vam říkam, že ty degeše, to si nedavejte do hlavy, to sou inači Romove, inači řeč maji, všimejte si, pani Milo...No a tak jak říkáte, když je někdo nečistý? Špina. Oni sou špiny. Špina, melale. My říkáme cigansky melale. (R1)

Degeš? Ano, to už jsou ti špatní...**To udělali gedeši toto...**To už jsou ti špatní. *Takže, degeš víte co je. Ano. (R2)*

A degeš víte co je? Tak degeš víme co je, to jsou špinaví cigáni, to jsou degeši. ...Vim, co je degeš. (R3)

Takže když je to...tak oni ti sociálně vyloučení mají název degeš. (R4)

Tato štítivost se také projevuje tak, že jednak nepřijmou nabízené pohostinství v domě degeše a jednak po něm nádobí buď vyhodí, nebo mu ho schovají na příští návštěvu. Romové totiž, i když o někom nemají dobré mínění, pohostinství nabídnou. Slovem degeš také označují lidi, kteří žijí podobným způsobem života jako bezdomovci, nebo toto slovo přímo bezdomovec znamená. Také může označovat člověka, který je na nižší sociální úrovni.

*Byla bych ráda, kdybyste mně o tom povykládali. To třeba u vas, jak sou třeba...příklad: jsou čisti...**Někdo čistě uvaří, to je špinavy...**Jsou bezdomovci, špinaví, nedbají o sebe...*Jo, takhle. Takhle. Tak je to u nás prostě, no. (R3)**

Šak ja bych tam se nenapila ani vody, ani lžičku bych si tam u nich nevzala. Smrad. *Taky se štítíte. Ja se štítím hodně Ciganu tadyk. Od té R. bych si nevzala ani cigaretu. Kdybyste viděla ty nehty, jaky ma špinavy, hnus. Oni sou špinavy, když přijdete dovnitř, takovej smrad divny, takova pacha, fuj. Fuj... (R3)*

Degešství je zase...to znamená, že...eehm...že je taky jakdyby vyloučeněj, to znamená: nedbá o sebe, jo, nedbá o sebe, je prostě něco jakdyby...bych řekl bezdomovec, víceméně. Jo. Ne jakože bezdomovec v úplném slova smyslu, ale prostě nepečuje o sebe...*Jo, něco jako na ten způsob, myslíš. Jo. Nedbají o čistotu, nedbají o sebe,*

nedbají o to, jak se...oblí...jo, jestli si oblečou špinavý věci, čistý věci, jestli před jídlem...nebo jestli to jídlo je čistý, třeba že se tam nikdo nenají, že se třeba tak štítí, že si tam ani vodu nedá, nebo tak jako. (R5)

Degeš to je vyloženě...To může být kdokoliv, kdo prostě...nedosahuje jakoby...A když o tom přemýšlím, může to říct jakoby každý o někom, kdo je jakoby někde níž, jako, jo. Třeba, někdo je třeba i ve střední vrstvě a ten, kdo je třeba hodně bohatý nebo tak, tak o tom druhým může taky říct, třeba že je degeš, protože třeba není na takové úrovni jak třeba on, jo? Může to...může to tak být chápáno i tak, jako, jo? Ale mezi náma většinou degeš se říká tady těm, většinou jakoby...tem špinavým...nevím...Jo, jo. Nepřilíš...jakoby zanedbaným lidem, kteří se o sebe nestarají. (R6)

A to degeš znamená prakticky, že ten...ta rodina, ten člověk že je nečistý, špinavý, že by si u něho nevzal ani vodu, že by se u něho nenapil a navzájem se ty rodiny takhle neuznávají. Jo? (R7)

...příklad: kafe dám tomu člověku, ten člověk odejde a ten hrnek se vyhodí a nebo se schová a až ten člověk přijde podruhé, tak tu kávu bude mít zase v tom stejném hrníčku. (R7)

Na druhou stranu, i když je někdo sociálně níže, nemusí být nutně degeš, pokud dodržuje pravidla a zvyky.

Jo, a tak jako...dneska ta doba...to tak moc nefunguje, protože to jsou sociálně vyloučení a oni prostě nedodržují nic. To sou ty degeši, dá se říct. Nechci je urážet, to je ta nejnižší vrstva, protože nemusí být všichni degeši. (R4)

Nejníže stojí tzv. rukoňari a to jsou ti, co jedí psy a respondenti je lokalizovali do vesnice Žehra. (Pokud jsem v rámci svých pracovních povinností navštívila rodiny, které pocházely ze Žehry, žádných zvláštností jsem si nevšimla.) Romští obyvatelé jsou ale na tuto skutečnost obzvláště citliví.

Taky je to inači rasa, taky to není naše Ciganka. Ona není čista, to je inači, to je...my jim říkáme mezi nama rukoňara. (R1)

Tady ti rukoňari? Rukoňari pocházejou... odkud? Oni pocházejí jak vám říkám... Žehra...Žehra. Ze Žehry. Tam ty města, ty okolí. (R2)

Takže rukoňar a degeš je prostě rozdíl. Ne! Jo, jo. Rukoňar, to už je vyloženě...to už jakoby jenom si někdo řekl, že jí psy, tak z toho to odvodil, že jí psy, z takovým jakoby posměškem, jakoby že mu to říká. (R6)

A je to něco jiného než ti rukoňari. Ééé...je to prakticky na stejné úrovni, jako bych řekl. Jo. No, je to taky nadávka. Tak je, ale tam je to opřený o ten fakt, že teda ti rukoňari údajně jí psy. Pojídají psy, no, no, no. To se říká o jedné vesnici na Slovensku a myslím, že se jmenuje Žehra. Jo. Že oni pojídají. Ale asi to bude pravda jako... (R7)

7.2.1 Shrnutí

Pojem žuže/degeš a obsahy těchto slov patří k choulostivým tématům, ke kterým se Romové neradi vyjadřují. Pokud už se vyjádří, je sdělení emocionálně zabarveno a více prostoru zabírá objasňování pojmu degeš než žuže. Pojem žuže nepatří mezi frekventovaná slova a není všeobecně znám. U pojmu degeš existují různé výklady, ale v podstatě je vázán na sociální oblast a znamená sociální status. Jen pojem rukoňar je jednoznačně hanlivé označení člověka, který stojí na nejnižším stupni a pojí se s ním i druh požívané stravy.

7.3 Pařiv

Pařiv velmi úzce souvisí s pojmem romipen. Někdy se tyto výrazy zaměňují, protože Romové si kdysi zakládali na projevech úcty mezi sebou a to bylo podstatou romipen.

Co ti říká slovo pařiv. Nebo pařiv? NÓ, je to hodně podobný jak s tím romipen. Řekl bych, že je to na dost stejné úrovni. Jo? Já si myslím osobně, že to je hodně hodně podobný. Protože ta pařiv, pařiv byla spojována s tím romipen. Jo? Je to hodně s tím propojený. Řekl bych, že jedno bez druhého nemůže existovat. (R7)

I lidem stojícím na nižším sociálním žebříčku se projevuje úcta v podobě nabídnutí kávy, ale rozdíl je v tom, že po někom se hrnek vyhodí nebo rozbije a po lidech se stejným statutem ne.

No, ale my máme třeba vybraný lidi. Jo? Jo. Rozumíte, jsou naši, jsou odlišní. Třeba ke mně přide někdo odlišný, tak pro něho mám připraveny zvlášť hrnek, zvlášť lžičku a když nemám, tak to, co udělám, tak to vyhodím. Ten hrnek s tou lžičkou. *Fakt? Fakt. (R2)*

Úcta se také projevovala starším lidem, ať byli z rodiny nebo ne. Projevovala se tím, že starší mohli mladší napomenout a mladší je poslechli; to, o čem starší rozhodli, se přijalo jako pravda (čačipen) a všichni se tím řídili.

ta úcta, hlavně ke starším Romům, s tím, že...dneska už to teda bohužel tak moc neplatí, ale jako...dřív byly takové ty...každá ta rodina měla nějakého svého vůdčího člena, když to takhle řeknu, jo? Jasně. Takže...ten člověk, když něco řekl v té rodině, tak to vážně fakt platilo, i když ty ostatní někteří třeba s tím nesouhlasili, ale nezbylo jim nic jiného, než prostě sklopit hlavu a souhlasit s tím. (R7)

No a pak je úcta...potom...k... jako u nás, u Romáků jako je úcta hodně důležitá. Je fakt, jakože ti mladí už to jakoby nedodržují, jo, že už to slovo toho staršího neberou...už neberou na takovou váhu nebo nemají...ani už k těm starším takovou tu úctu, jak to kdysi bývávalo, jo, kdysi to bylo jedno, jestli to byl... rodina, nerodina, ale prostě furt ta úcta tam byla... (R5)

...pativ získáš, jako když...eeee...vedu příklad: zastaneš se úplně cizího Roma, i když se ho budeš zastávat vůči své rodině. Tak v očích ostatních získáš jako fakt jako pativ, protože si řeknou: já, tam něco...jakože ten člověk...jo, jo? A nebojí...ten člověk se toho nebojí a postaví se, i když...jo? Tak tam to bude, jo? (R7)

Pařiv projevují Romové i „gadžům“ tím, že příchozímu nabídnou něco k pití a když dotyčný z neznalosti tohoto zvyku odmítne, berou to jako urážku.

...co je to pačiv? To je úcta. Úcta, ale v jakém smyslu? Úcta ke starším, úcta k tradicím, pravidla. To jsou ty pravidla. ... Vy jste bílá a přijдете do rodiny, tak se vás zeptají: dáte si kávu? A vy: ne, děkuji. Urážka. Ano, dám si. Ale já tam přijdu s váma a mě se ptát nikdo nebude: dáte si kávu, mě to tam dá na stůl. Takže já když řeknu: ne, děkuji; tak já vlastně urazím. No. ... Je dobré vždycky říct...Je dobré, když jdete do rodiny a řeknete; víte, že nechcete kávu; dám si trošku vody. Já piju vodu, čistou vodu. A už to je ...už to je...už to není urážka. Už to není urážka. A vy odejdete a oni řeknou: ale dala si u nás vodu, hej. Jako nám dává najevo, že se nás neštítí, že ze sebe...oni řeknou...přijde tam třeba někdo jiný a řekne: tá...Míla...je lepší, šak ona ze sebe nedělá takovu frajerku jak tamta s tím nosem. Jakto? Ona přišla a ona si ani vodu nevzala. Tak to dělají. Fakt. Jo, jo. Ta je lepší, jo, a oni to proto rozdělují. (R4)

Když tě třeba pozvou jakoby do bytu nebo...v domě jako a oni tě pohostijou, tak...oni by jako cítili se blbě, kdyby ses třeba...jakoby odmítla, nebo by sis to jakoby nevzala nebo něco nebo aspoň...jako, jo? Jasně, jasně. To kafe nebo čaj nebo nějakou drobnost jakoby, tak, k zakousnutí, sušenku nebo něco, tak to prostě vidí ten člověk, že si to dal, tak on to bere jakoby....ehmm...takový sympatický nebo jako že se neodtahuje, jo? Jo. Ten gadžo. Jo. A že jakože... A to je...To je takovej ten symbol...ne symbol...to si myslím, že probíhá všude. Ale u Romů je to zvlášť, oni to cítí jakoby zvlášť tady to. Že když gádžo přijde jakoby do té romské rodiny a oni mu nabídnou a on si veme, že se neštítí, že se prostě jako neodtahuje od těch Romů a že prostě takhle jako, tak oni to cítí a berou to jakože to je...taková úcta. Jakože si vzal a že prostě že...no... (R6)

Pojem pařiv (pačiv) jinak respondenti vyjadřovali shodně, a to v tom smyslu, že je to pohostění, nabídnutí něčeho k pití nebo jídlu.

...nevím jak se to říká...pativ...pačiv? Pačiv. My říkáme pačiv. Vy ste přišla a ja sem Vam udělala...hostinu...Ja sem Vam dala tohle a ja se k Vam chovam slušně. (R1)

Pačiv, ale jaká pačiv? No to se chci zeptat. Pačiv. Jestli...co to...Eee...pačiv. Ja vím, co to je, ale teď to nemam na jazyku, abych Vam to řekla dobře. Pačiv je víte co? Že třeba: Vy přidete...ke mně, a moje ucta je Vam dat...aspoň nabídnout ten čaj, jo? Nebo Vam nabidnu ja nevím co, něco sladkýho, oběd Vam nabidnu...to je to. (R2)

Co Vam říká slovo pačiv. Pačiv? Jo, pačiv. Pačiv, to je...pod slovem pačiv...jako udělat dobře, někoho pohostit. Jako je to jenom pohostění? Pohostění, jo, to je pohostění. Jako že někomu udělám hostinu, spíš tak. (R3)

...slovo pačiv, to ti říká co? Úcta. Úcta. Úcta. No a to se projevuje jak? Úcta se projevuje...Nebo jako...co to je, rozumíš. Úcta je třeba to...začnu takhle jednoduše: úcta je to, když k tobě někdo přijde a ty ho prostě pohostíš, jo,

prokážeš mu prostě tu úctu tím, že tě někdo navštívil nebo že prostě...i ten člověk se cítí líp, když někomu něco nabídne. To je taková ta jednodušší úcta. (R5)

7.3.1 Shrnutí

Na pojem pařiv (pačiv) jsou názory různé, respondenti z lokalit jej chápali jako nabídku pohoštění a tím i projev úcty. Respondenti, kteří nejsou z lokalit, více chápou tento pojem jako úctu ke starším a slušnost vůči sobě navzájem. Může se také projevit nabídkou pohoštění, ale spíš jde o slušnost v chování a jednání.

7.4 Mangavipen, bijav

Zajímavou oblast zvyků tvoří mangavipen, což jsou námluvy. Tyto námluvy často suplují běžný sňatek (bijav) a na kvalitu vztahu tato skutečnost nemá podstatný vliv. Romové chápou mangavipen tak, že dovoluje dvěma mladým, často nedospělým lidem soužití, včetně sexuálního. Bijav (svatbu) potom dělají až za několik let a nebo vůbec, podle finanční situace rodiny. I soužití na základě mangavipenu je chápáno jako závazné a tak se na něj v komunitě také pohlíží.

My ještě nejsme svoji. Nejste? Ne, my sme prostě jenom nahlašení druh a družkou. Ne, já myslím po vašem, po romsky. Nejste sezdaní? Neměli jste takovou tu vaši svatbu? Měli. Mangavipen. No. Námluvy. Námluvy. Ale bere se to, jakože už jste svoji. Áno, to sme měli. To sme měli. Nás prostě dali starý rodiče spolu. Protože její tata a muj děda, to je strejda. Jo. Rozumíte, její tatovi. Ale měli jste nějaký obřad? Ano, to je mangavipen. To se říká česky námluvy. Rozumíte? ... A co by se stalo, kdybyste se teď rozešli? My? Nic, nic. Ne? Tak potom by nas dali zpatky oni, už vidijou, že mame děcka. No, takže tak to je, pani Milo, vite? (R1)

Takže vy se jakoby v podstatě až tak brát nemusíte, že? Jako stačí ten... mangavipen... Áno, ano. Přesně. Jo? Takže to stačí a už se má za to, že jste... Áno, to říká mangavipen. Tak. U nas taky dělali... A tak, my, my sme nedělali mangavipen. Jako neměli jste... Ale ja sem měla! Jak že ne! Ona měla. Takže v podstatě jste byla jakoby vdaná pro to okolí. Pro to okolí jenom, ano. (R2)

Mangavipen nemá nic společného se svatbou, to je před svatbou. Námluvy. Zásnuby. No, oni tomu říkají námluvy. No, námluvy, zásnuby. Mangavipen jsou teda ty námluvy. A mangavipen mají ty kasty každá jinak. (R4)

Dříve se domluvili rodiče nastávajících partnerů a šli pro syna žádat o nevěstu, aniž by o tom mladí lidé věděli (a mnohdy se ani neznali).

To tak kdysi bylo a že to rodiče vybírali. Tak to se chodilo na námluvy. Přišel za ním, řekl: prosím tě, já sem tě přišel požádat o tvoji dceru. Dcera, čtrnáct roků měla, jo? A on řekl: jak dceru? Jo, jo, jo, tak se s tím tchánem dohodnul a oni se třeba v šestnácti vzali. No a ona ho teda neviděla v životě nikdy? Ne. A možná ho viděla, až

přišli. Pocem, ukaž se. Nó, dobrý, běž. Umí vařit, umí uklízet, je to hodná...Jó, je vychovaná, všechno, dobrý. Pudeš k nám bydlet. Takže v patnácti, šestnácti ju sebere: obleč se a deš k nám. A už žije u nich. Mangavipen, svatba a je u nich a už domů nemá právo jít. (R4)

Mangavipen, to jsou doslova námluvy. To jakože jdou, jedna rodina, druhá rodina a dělají se námluvy. To znamená, že jako prostě žádají o tu...o tu...ženu nebo holku, o tu dívku, prostě jako o ruku. Ne o ruku prakticky, ale prostě, aby prostě...nějak...aby prostě spolu chodili. *Jo, aby spolu začali chodit? Nó. Takže oni se neznají jakoby třeba? Můžou se znát, třeba, nebo i nemusí, ale jde o to, třeba, že...Jako můžou vlastně jít i k úplně cizím prakticky. Jdou na námluvy a prostě...Už třeba někdo z rodiny si řekne: á, tam mají bezva holku, ta by se hodila pro našeho kluka...Může...Můžou jít na námluvy, klidně. Můžou. A buď je...buď je ty rodiče té dcery jako pozvou, jakoby...Jako, vždycky jde kluk k holce, jo? Vždycky. To není naopak, to nejde. Samozřejmě. No, tak to je jasné. Tam jde o to, jako rodiče třeba i...a většinou je to jakoby i s rodičama, jo, že jako rodiče a teta a strejda a více těch členů té rodiny, tak jakože jdou k té...k rodičům té dívky a je pozvou teda jako dál, jo, anebo třeba ne. A když je pozvou dál, tak probíhá to normálně tak, jakože se třeba...jsou pohos...jakože pohostí, žejo, vykládají si, a pak jako si nechají promluvit, ty dva jako, žejo, klasicky, ať si promluví, ať se třeba rozhodnou...Jako kluk s tou holkou...Jo, jasně, kluk s tou dívkou a pak...pak se uvidí. Samozřejmě, tak to záleží na nich, jestli jako se rozhodnou, že z toho něco může být nebo jako to...To pak záleží už jenom na nich jako. (R6)*

Já jsem třeba měl mangavipen. ...já jsem chodil s jednou Romkou ve Vítkově, jo, a tak jednou o víkend, ona říká: přijed' někdy v sobotu podívat se za mnou. A já jsem říkal, no tak co, se nudím, tak tam přijedu, že. Přijedu na to nádraží, ona tam na mě čeká, ona říká: no, já jsem řekla doma, že přijedeš, a já říkám: no, dobrý, no. A ona: pod' k nám, ne, na chvíli. Já říkám si; né, mi se nechtělo; samozřejmě, si říkám, no dobře. ...Já tam přijdu dovnitř, jako, jo a tam je celá rodina a dělali se mnou to mangavipen jako, jo, vezmeš si naši dceru, tohle, můžeš už s ní žít, já v ten moment překvapenej, jo a já jsem vůbec nepomýšlel na to, že bych s někým chtěl žít, jako, žejo, protože to bylo takový to chození, že, mladej kluk, jo a nejhorší na tym je, že když už jsi do takové situace postavená, nedá se říct ne, i když by si ho chtěla říct. (R7)

A v letě...mi říká babička: pod' se mnou; chytla svoju vnučku a: mangavipen keren, jakože zítra budou zásnuby. Já sem ju v životě neviděl. Holka čtrnáct roků, já šestnáct a půl.... A přišel otec a ona šla za ním a říká mu cigánsky: hej, chlapečku, čhavoro, cigánsky čhavoro, ten tvůj syn, vezme si moju vnučku. A on říkal, tata, když ju bude chtít, ať si ju vezme. Ale on na to není. On je ještě hlupý. Po svojem, ne. Ahá, tak si ju nevezme? Né, nechte ho ještě být, on je hlupý a také ty věci. A měl jsem klid. Jo? Jinak konec, kdyby řekl, jo, uděláme mangavipen, tak bych si ju musel vzít! (R4)

V současnosti se už námluvy předem nedomlouvají, většinou si mladí lidé jeden druhého vyberou.

To je ta jedna možnost, že mangavipen, jakože ty rodiče, ale dneska už to nefunguje, dneska už to funguje, že ten kluk si najde tu holku, zamiluje se, ona otěhotní ještě do toho a on přijde a řekne: nó a uděláme svatbu, mangavipen. Takže první udělá zásnuby, mangavipen, takže on tam jde žádat, musí jít s rodičema, do té rodiny

k nevěstě, takže žádá jako ženich, přijdou do té rodiny a on jako se nahlásí, že tam má přijít tehdy a tehdy a to už je taká malá svatba... Tak má povolení s ňou žít. *A berou se jako manželé. Jo, u Cigánů jo. (R4)*

7.4.1 Shrnutí

Mangavipen jsou jednoznačně námluvy a podle respondentů již neprobíhají tradičním způsobem, tak, že by rodiče vybrali svým dětem partnery, i když někde se tak stává. Pokud mangavipen proběhne, tak se má za to, že dva jedinci budou spolu žít a mít děti. Jedinci mohou být i nedospělí, Romové nahlížejí na zralost k soužití v kontextu s pohlavní zralostí.

7.5 Jazyk

Tak jako český jazyk má různá nářečí, tak i romština (cigánština) má různé dialekty. Jinak mluví Olaši a jinak slovenští Romové. Slovenští Romové připouští, že Olachům moc nerozumí, že jejich jazyk je jiný, zato Olaši jim rozumí.

Olaši mají jinou řeč...Jo? Takže vy nerozumíte Vlachům? My jim rozumíme velice málo a oni naopak nám rozumí velice dobře. Je to zajímavý. Je to právě tím, jak oni cestovali jakoby téma více státma, tak oni jakoby pochytili různý ty řeči jako dohromady, takže oni rozumijou i nám jako a my jsme tu jejich řeč tak úplně nezachytili jako. Jo, takže oni mluví úplně jinačí romštinou nebo... Já nevím, když to převedu na procenta jakoby, tak zase ze šedesáti procent oni mají tak jakoby jiný ty slovíčka. Já třeba když je poslouchám, tak já jim rozumím třeba třicet procent jakoby. Nó, až tak. Až tak? Je to velkej rozdíl, nó. (R6)

Z rozhovorů ovšem vyplynula zajímavá věc, a sice to, že si, i když žijí v jednom městě, ale v různých lokalitách, nerozumí (nebo nechtějí rozumět). Týká se to především těch, kteří si o sobě myslí, že jsou „čiste Roma“ a tvrdí, že nerozumí těm, které označují jako degeše nebo rukoňary.

Oni třeba... když třeba něco jim řeknete, tak oni třeba řeknou ináč tu řeč. My třeba...když s Vama třeba budu mluvit, tak ja Vam řeknu ináč řeč. Protože my máme čistou řeč. Jo. Oni tu čistou řeč nemají, rozumíte? Oni mají jinačí řeč... ani moc ne... Oni vam třeba řeknou: kaj džás, a my třeba, my neřekneme kaj džás a my říkáme kaj csalas, bo kaj džas, tak říkáme, čisty řeč. A oni třeba řeknou káj džás, tak říkají, rozumíte? My ne. Jo, jo. My říkáme třeba kaj džas, nebo kaj sap, to je jinačí třeba. A my říkáme třeba uklizet – tepratyna a oni říkají tepratyna, oni mají prostě ináč řeč. Jo, jo. Ináč jazyk. (R1)

A rozumíte si tady jakoby v těch lokalitách? Mluvíte jedním jazykem? Eee...každý má svůj národní jazyk, každý má jinou vyslovnost, jo, my máme čistou vyslovnost, někdo má takovou, že tu vyslovnost protahuje, jo, prostě je to takový...No ale domluvíte se. Ty slova jsou stejný, je tam jenom ta intonace...Jo. Jo. Třeba nějaký slovíčka dají, který my neznáme. Jo? Třebas oni ty slovíčka mají přehozený. Oni třeba řeknou...my řekneme na nadobi, že třeba deme umyt...tak mama

řekne: me jav te o grati, ale třeba ty druhy, ty rukoňáři, jo, oni už řeknou: a men džas te moro o renti. A u nas renti jsou věci. *Jo*. A u nich renti sou nadobi. *Jo*. Takže oni...jo? *Jo, jo*. Že někdy se taky stane, že člověk neporozumí, že. (R2)

Všeobecně mladá generace romsky moc neumí a ani nevidí důvod romštinu jako jazyk udržovat, i když se ještě najdou rodiny, kde se jinak než romsky nemluví a jedinci z těchto rodin potom mívají problém se domluvit jednak ve škole a také na úřadech. Jsou i tímto způsobem hendikepováni a jejich vyloučení je dvojnásobné.

Nevím, jestli Vám to vysvětluju dobře, protože my taky tady ty slovička...my, co už sme my, tady v těch letech, tak my tu romštinu už taky nějak moc neumíme. To, co umijou naše rodiče, dědy, že, děda, babička, oni to uměli víc, než my. *Jo*. Protože my většinou v té češtině, že. *Jo, jo, jo*. Takže vy se v romštině jakoby...Ne. V te...A ja se o tu romštinu už ani nějak moc...ne, že nezajímám, třeba někdy aji znam nějaký slova...odpověď odpovím, když se mnou mluví starší člověk, když s nama mluvíjou starší lidi, tak ať vidijou holku nebo mě, tak vždycky s nama budou mluvit v romštině, že. *Jo*. Takže odpovím v romštině, ale tak jako...mama někdy, že, v te romštině, ale tajak sme mladi, tak většinou všechno v te češtině. (R2)

*S tím vaším jazykem, s romštinou, jak je to? Mluví tady děcka hodně...nebo rozumí... Jak kteří. Protože třeba ta generace z těch vašich děcek...Česky. Naše generace česky. I vaše už. Moje taky česky. Ale co matčiny, to všechno ciganiština. No protože oni se potom třeba nedomluví ani. No, šak matka dyž de někam, tak ona pulku česky, slovensky, cigansky. Ona vůbec nerozumí tomu. Prostě jí něco vysvětlíte a ona vůbec... Jako ona umí česky, ale jako když jí něco budete chtít vysvětlit, tak ona vam na všechno bude kyvat, ona to nepochopí. *Jo, rozumíte mi, že třeba dojdete*...Na úřad a ona tomu nepochopí. ... No, třeba, sou tady hodně, který mají problem, oni nevíjou jako. V mych letech. Nevíjou. Třeba ten, od te M. nebo ten I., od te S., on dotedka ani neumí třeba číst, psát, nerozumí ničemu, S. když s nim nepude, tak on je úplně maďar..... ten malej dotedka neumí česky. Oni ho neučijou...doma s nim furt mluvíjou cigansky, cigansky, cigansky... on pude do školy a on tam bude bať, on ničemu nebude...Nemluvte doma s nim cigansky, naučte ho první češtinu a potom romštinu. První je základ čeština. *Jo*. A jak bude mít češtinu základ, cigansky se muže kdykoliv naučit. *Myslíte?* Ja sem celý život...česky. Přišla sem do Přerova a naučila sem se cigansky. (R3)*

Mluvíme doma romsky, jako mluvím plynule romsky, všechno, ale...spousta už je jakoby zapomenuto, těch jakoby těch starých slovíček, těch, kterých...jakoby ty staré. My už je ani nepoužíváme, protože oni zanikají postupně nějakým...nevím proč...no, je to tím prostě jak...eee...asi...prostě...jak...jak, jak, jak se Romové integrují jakoby a používají ty český slova, tak oni to třeba komolijou do té své jakoby nějak romštiny a je to přitom buď český slovo nebo romský, ale komolijou to. *No*. A přitom ve staré romštině se to říká úplně jinak. (R6)

No a ty moravští Romové...oni jsou víc jakože...u těch moravských se moc nemluvílo romsky, zaprvé...*Hm... Jo?* Třeba moje maminka, ta neuměla romsky, v té rodině se nemluvílo romsky, kdo ještě tak trošku u...kdo mluvil romsky, tak to byli fakt jako ty, co zažili tu válku, tak ty jejich rodiče...*Hm...jo*, který si prošli koncentračním táborem...oba dva...si prošli...*Hm, hm...takže ty mluvili a měli ještě trošičku...ta romština byla trošku taková... jiná, přizpůsobená jako trošku českému jazyku, jo, takže to byla taková zkomolenina... Jo? A jak ty mluvíš?* Já mluvím česky, ale umím i romsky a pak jako s příchodem otce, s jeho rodinou...teprve až se zas přistěhovala

jeho rodina k nám do Prostějova, tak začalo...protože neměl možnost s kým mluvit romsky, tak se začlo mluvit...tak nějak mezi sebou...tak jsem se naučil mluvit aji já romsky jako. (R7)

Také ovšem jazyk jako takový utrpěl tím, že se jím nesmělo ještě v dobách nedávných mluvit. Někteří respondenti vzpomínají na to, jak byli trestáni, když hovořili romsky.

A ještě: jazyk. Váš romský jazyk. Jak moc Romové rozumí, jak moc s ním mluví a jestli máš povědomí...No vy gádže, jste nám za komunistů zakazovali mluvit cigánsky. A my děcka, naše generace, jsme byli za to trestáni, když jsme mluvili. Protože rodiče s tím měli problémy, za komunistů. Hm. Fakt jsme byli trestáni. Ty si to pamatuješ? Jo, jo, jo. Takže my jsme...já jsem třeba nesměl vůbec mluvit romsky. Ale doma jste mluvili, ne? Ne. Oni v té...za dobu komunismu, rodiče zakázali...oni mezi sebou mluvili romsky, ale s děckama mluvili bí...jako česky. Protože ve škole měli s tím problémy, sociálka s tím dělala strašně velké problémy, to bylo obrovské a oni říkali, že oni proto neuměli ani česky ani romsky. A tak oni aby se naučili mluvit česky, tak oni přestali mluvit rodiče s děckama. Mezi sebou se bavili romsky, ale s nama se bavili česky. Takže tys nerozuměl. Vůbec! Jako vůbec. Jak, co? (R4)

7.5.1 Shrnutí

Romský jazyk jako takový se používá, ale ve velmi zjednodušené formě; mnoho slov zaniklo a mladí lidé používají většinou češtinu i mezi sebou. Nemají možnost jazyk dále rozvíjet, jednak z toho důvodu, že mezi sebou nekomunikují (nebo nechtějí komunikovat), jednak proto, že romština nemá žádná pravidla ani co se týká výslovnosti. (Když jsem respondentům zpočátku četla romské výrazy z knihy Romaňi čhib, tak se ptali: „Co to je? To se tak neříká.“ Popřípadě řekli, že takové slovo neznají.) V lokalitách se mluví většinou etnolektem češtiny.

7.6 Zvyky, tradice

Zaznamenala jsem názory, že Romové už žádné své zvyky nemají, že se přizpůsobili majoritě.

My máme nějaké zvyky? My zvyky nemáme. Jako to mivala třeba mama, ale ne my! (R2)

Nee, nee, vite co, ja vam to řeknu takhle: za stara se eště ty cigansky tradice dodržovaly. Ale s moderni dobou dou...my se vlastně chovame...my se podřazujeme jak vy. (R3)

Je to dáno i špatnou ekonomickou situací romských rodin.

A když oni pochází z té špatné rodiny a nemají ten základ, ekonomický, tak tam už nejde dodržovat tradice. (R4)

Nicméně dále z rozhovorů vyplynulo, že nejvíce zvyků se udrželo kolem narození dítěte a kolem smrti a tyto zvyky jsou také nejvíce odlišné od zvyků v majoritě.

*A ještě jsem se chtěla zeptat, když se narodí dítě, dělají se mu takové ty věci, jakože ta šňůrka kolem... Jo, jo, jo. To jo. Jo? To dodržujete? Pentlička, no, červená...bo mašličku a bó ružovu... A dava se pod polštář nit' a nužky. Jo? A proč? Tak ta striga, ne, on ještě není pokřtěný...ne striga, to já...jak vyzerá tó...takova bila pani. No, prostě, nó...Jo, jo, jo. On ještě není pokřtěný, on ještě není k andělíčkům...Jo... On ještě...aby ho ve spanku...jak se dycky lekne, že...**Tak dava děckovi nužky, nit' a jehlu. É...pod hlavičku...pod podušku. A tu pentličku? To nemusí.** To když dam toto, tak pentličku nemusí. Buď dáte tu pentličku, spíš tu pentličku, to už Cigani nedavaj, to bylo zastarale, teď už... včil davaji všichni tu pentličku. (R3)*

Třeba když jsou ty pohřby, tak devadesát procent jsou stejné. Když někdo umře a oni mu vlastně nachystají ručník, mýdlo, jo, a takové ty věci, jo, kávu s cukrem...Jo? Tomu mrtvému? Jako po tu dobu, než má pohřeb. Že se vrátí domů, má svoji místnost, postel... On má místnost, kde jde ležet, jo, umře. A oni mu tam nachystají...Ale není tam tělo! Ne, není. No tak! Zavřené a oni všichni vartujou. Víš, co to je vartování? No, slyšela jsem o tom. Tak to je něco jako hlídání. A aby ta žena nebyla sama doma, když ji umřel manžel, tak oni jako se střídají a chodijou tam a je to finančně náročné pro tu rodinu ještě. Což je takový špatný zvyk, protože oni tam chodijou a ona musí je pohostit, dát cigarety, alkohol, pití, jídlo. A oni tam jsou dvacet čtyři hodin a střídají se mezi sebou, takže ona vlastně je nevyspaná, je úplně mimo. Ale tím pádem ona nemyslí na tu smrt jakože. Hm. A on má místnost, kde jako je tma, svíčky zapálené a má tam jako ty věci a oni tam chodijou a dycky jakože se tam dou utíft. Já sem právě myslela, že oni jsou tam u toho těla. Nejsou. To nejde. No právě. Kdysi to tak bylo. Kdysi to tak bylo, ale teď už ne. Aha, takže oni mají prázdnou cimru, ahm, tam je postel a jakože...Zakryté zrcadlo, televize zakrytá a hlavně si... jakože není světlo. Jo. Je tam tma. A svíčky. A oni jsou vedle a prostě pijou a vzpomínají. Jako v dobrém. On udělal to, on měl rád tu písničku, to mu zahrajem, to uděláme, vzpomínají. Do pohřbu to trvá, to vartování. Jo, tři dny nebo i dyl může? Dokud není...Jo, jo, jo. Takže oni věří na ty mule. Věří na mule, hodně moc. A mají z nich strach. (R4)

Dodržuje se ještě uvazování červené pentličky kolem zápěstí novorozence a někdy to přináší potíže.

Máte ještě takový ten zvyk, že teda ty ženské jdou po těch třech dnech z toho špitálu a vážou tomu děťátku tady tu šňůrečku? To né, to už nefunguje. S tou šňůrečkou už ani moc né, a...tak záleží, jestli to dítě je první nebo není. Prvorozený. Jo? No, když je prvorozený, tak se to dělá. Jo? To se dělá. A to je právě špatné, že ono se to má jako dělat druhý den a pak chodijou všichni do nemocnice a pak je s tím problém, že, oni to neznají, a: tam byla taká banda; my sme rodina a už hádky. Že nečekají, až přijde domů. To je jako problém. No, oni to dělají, pořád. (R4)

Dodržuje se zvyk odcházet po námluvách nebo svatbě k ženichově matce, ovšem víceméně z ekonomických důvodů. Mladá partnerka, které se říká bori, potom posluhuje celé rodině a někdy to vede k neshodám. Tento zvyk je dost hluboce zakořeněn, narazila jsem na něj

také v praxi a dlouho jsem se divila, proč taková mladá žena z oné rodiny neodejde, když tam s ní zachází jako s nevolníkem. Až s větší znalostí romských specifik jsem se k těmto jevům stavěla realisticky – ty ženy ví, do čeho jdou. Zde se dost lišily pohledy na tuto skutečnost; ženy zdůrazňovaly pocity, které měly u své tchyně a také to, že odcházely, když se s nimi nezacházelo dobře, zatímco muži popisovali pouze skutečnost tak, jak se jim jevila.

Proč je zvykem jít ke tchýni? Protože...Protože...sme byli mladi a nevěděli sme, jak se to děla. Ale, ja sem věděla, co to je život! Jo? A prostě, ne že sme se bali, ale neměli sme ...Neměli sme žádost a neměli byty. Takže sme museli tam jít bydlet. (R1)

Á mama tam nevydrželi, nebyla jako dobra, babička, oni se pohadali jako... (R2)

Vy, když jste tam byla jako ta bori u té jakoby tchyně, ona Vás brala jako partnerku toho svého syna, normálně jako nevěstu...No. ...Vidíte, tam byl škaradej život, že už to musím říct tak upřímně. (R2)

Ja sem taky...já sem...jeho tchyně mě nech...ja to řeknu upřímně: jeho matka nechtěla, nebo oni byli staří, oni byli nemocni, oni nechtěli řev, řvani děcek, že, ja sem brzo rano vstavala, oni na to nebyli zvykli, bo byli nemocni, tak tam nechtěli, u něho. Ja sem bydlela u matky a potom byl volnej barak, tak sem hned odešla jako, taky. Ja sem neměla kde jít. Ja sem byla rada, že sem byla tady. *Jasně, jasně. Jako...myslela jsem si, že ta tradice je, když ta bori jde za tím manželkem a ta tchyně si ji...že ji v podstatě peskuje a že ta bori jí tam dělá jakoby služku, ne? Né, teď už to tak není. Bylo. Tak to bylo! Matka si to zažila, moje, u moji...u moji...baby. (R3)*

Takže u vás funguje třebas ještě to, že ta mladá manželka jde k té svoji tchýni. Ne že to tak funguje, ale tak to prostě zatím je. Tam je ta bori, že? A ona má vlastně...nesmí se dívat tchánovi do očí, jakože nesmí, přímo se dívat do očí, jakože to...ho svádí, druhá věc je, jakože tam dělá ... i když je mla...třeba: bratr má, ten její manžel, má mladšího bratra a ten mladší bratr přijde a řekne: prosím tě, naber mi jídlo, jakože... a ona musí, i když je starší toho bratra, protože tam má nejnižší to místo. I ten bratr je výš, jo? ...A ještě taková věc je, že ta bori, má ještě jako kdyby...když je u té matky...tak všechno, co se doma naučila, prat, uklízet, všechno je k ničemu, protože ta tchyně ju předělá. K obrazu svému. Jo. Ona vaří; šak co děláš, tak se to nevaří a musí podle nich. Jo? Ona řekne: tys přišla a neuměla jsi nic, já jsem tě všechno musela naučit. A ta druhá rodina, ta matka, nesmí nic říct. Protože: vdala ses? Chtěla si chlapa? Tak se starej! Jo? Nó. (R4)

Další zvyk, o kterém jsem se toho z literatury mnoho nedozvěděla, pouze Jakoubek (2007) se o něm zmiňuje a jeden z respondentů jej vzpomněl, je prast'ipen (exkomunikace) a uděloval se za chování, které bylo v rozporu s dobrými mravy.

Tyhlety tresty existovaly, tohleto měli ty moravští Romové, jak jsem se bavil o nich na začátku, což ještě jako třeba moje prarodiče tohleto používali a říkali tomu takzvaný prastipen. Jo? Ano. To byl takovej trest, kdy ten člověk něco takového...něco takového nebo prostě něco udělal a byl vyčleněn z té rodiny. To znamená, že se nikdo v té rodině s ním nesměl bavit, aby šel na návštěvu, to už vůbec né, k někomu, a i kdyby se náhodou potkali na ulici, prostě dělat, že se neznají, jo, a trvalo to, dokud nějaká ta rada té rodiny, z těch starších neroz-

hodla. On se potom musel omluvit veřejně jako před tou radou a udělat velkou hostinu pro celou tu rodinu a ona mu odpustila a byl zpět přijat a byl součástí té rodiny. Jo? Jo, jo. Olaši tohleto ještě...podobný tresty mívají, ještě...u nich to docela ještě funguje. U nás už to vymizelo. (R7)

7.6.1 Shrnutí

I když jsou respondenti toho názoru, že žádné zvyky nemají, a že se snaží chovat jako občané majority, přesto připouští, že nějaké zvyky a tradice jim zůstaly. Nejvýznamnější z nich se váží k narození a úmrtí, tam se tradice dodržují a hlavně smrt prožívá celá široká rodina s nejbližšími pozůstalými velmi hluboce. Institut bori už pomalu zaniká, alespoň ve vyloučených lokalitách, protože mladí partneři jdou tam, kde je víc místa. Mladé ženy už také nejsou tak pokorné, jak byly jejich matky a babičky a u tchýně, která s nimi špatně zachází, nezůstávají.

7.7 Sociální současnost romského etnika

Rozhovory přinesly i některé nové poznatky o tom, jak Romové sami sebe vidí, jak se charakterizují, popřípadě jak vnímají tu skutečnost, že jsou Romové. Narazila jsem také na určité dělení, kastování uvnitř etnika a pokud se respondenti vyjadřovali k tomuto problému, jejich sdělení mělo vysokou emocionální bázi.

7.7.1 Segregace uvnitř etnika

Podle Davidové (1995) vnitřní sociální diferenciaci přetrvává dodnes a nabývá dokonce nových forem, často v rozporu s předchozím hodnotovým vzorcem; je to především sociální distance, která se projevuje mnohdy i nepřátelskými meziskupinovými vztahy.

Fenoménem segregace uvnitř etnika se budu zabývat šířeji. Tento jev popisuje velmi srozumitelně a jasně pouze Jakoubek (2004, s. 56): „Myšlenka přirozené lidské rovnosti zde absentuje, základem sociálního řádu v tradiční romské kultuře je představa o bytostné nerovnosti lidí.“ Cohn (2009) se o něm také zmiňuje, když tvrdí, že si Cikáni udržují nedotknutelné rituální oddělení od outsiderů a společensky se s nimi nesdružují. U žádných jiných autorů jsem se s ním nesešla. Pokud v předchozí části respondenti neznali slovo žužipen, které má znamenat čistotu, a to jak fyzickou, tak rituální, naproti tomu slovo degeš, které označuje toho, kdo je nečistý, znali, avšak přikládali mu trochu jiný význam, tak dělení na různé kasty a vrstvy zdůrazňovali velmi silně. Zajímavé ovšem je, že toto

dělení akcentovali především ti, kteří byli z vyloučených lokalit a sociálně slabí, ostatní respondenti se o tomto tématu nechtěli moc vyjadřovat a jakoby se za tuto skutečnost styděli. Je tedy docela dobře možné, že úzce souvisí s kulturou chudoby.

Segregace uvnitř etnika je založena z větší části na sociální separaci (a ta zase souvisí s pojmem degeš). Tato separace se navenek nijak neprojevuje; nezúčastněný pozorovatel nic nezaznamená. V Přerově, pokud vím, Romové z jedné lokality nechodí na akce, které pořádají neziskové organizace pro děti i dospělé v jiné lokalitě. Bylo nám řečeno, když jsme je zvali, že „tam“ oni nepůjdou. Nedovedli, nebo nechtěli vysvětlit, proč „tam“ nepůjdou. Trvali ale na svém a nikdy jsem nezaznamenala, že by skutečně šli z jedné lokality do druhé a riskovali kontakt s těmi „druhými“. Respondenti také nevěděli, v čem se liší jedni od druhých, pouze trvali na tom, že jsou „inačí“, odlišní.

Ale toty druzi lidi, třeba ta z te Kojetinske, oni už naši lidi nejsou. Oni sou už inači ze Slovenska. My sme taky inači. Oni sou taky inači a my sme taky inači. My třeba...My sme inači Cigani, rozumíte? A my sme...nam třeba říkají oni staravinske Roma. Bo my sme ze Slovenska, oni nam říkají staravinske Roma a my říkáme jim rukoňara. A Vlachove, ty baroni, tý...Olaši? Olaši, tak oni sou už taky inači. A ty špišika, třeba jak ta D., nebo ta... tak oni už...taky už nejsou naši...Vlaši su taky jinači...Ale už inači, už ina rasa. (R1)

...to byli odlišné Romy. Třeba: naši byli naši, naši by to nedělali...*Naši jsou kteří?* Naši jsou... no, jak já to teď vysvětlím? Naši jsou slušní. No, ale my máme třeba vybraný lidi. Jo? *Jo.* Rozumíte, jsou naši, jsou odlišní. (R2)

To sou ty špišika a to sou ty staravčaci. My se s něma nemusíme, my je nemáme rádi. Ja taky nemám třeba je rada, že. *No a ještě jsou tu Olaši a to je úplně...* No to už je ořes, ne, hadra hadra. To sou takovy ostudy, mezi něma sem si třeba v obchodě...ja sem Ciganka, ale ja kdybych stala v obchodě s Vlachem, tak ja bych se za něho styděla. ...Tady na Kojetinske jsou všichni stejní, jsou všichni degeši.... (R3)

Této segregaci učí i své děti.

Aji děcka to vijou už...Už děcka to ví? Taky. Že nesmijou po nich jest, nesmijou brat po nich nějakou věc, na hlavu, bo mají vši, všelisco...**No a my to nemáme...**Nesmijou po nich jest, ruku podat... *No ale když oni ty děcka chodí do té školy, tak tam se s takovýma těma druhýma taky potkávají, ne? Ano, ale...*Potkávají, ale nesmijou se s něma bavit. **Nesmijou se bavit.** Jenom ahoj...**Ahoj, ahoj, ale už vic ne. (R1)**

*A nějak, jakoby, ty děti vychováváte k tomu, že co je čisté, co je špinavé...*Jo, jo, přesně tak. *Ví, že toto se smí...*toto se nesmí... (R3)

Respondenti, kteří nejsou z lokalit, neměli tak vyhraněné názory na „jinakost“ druhých, ale připouštěli, že tento jev existuje a že Romové se sami mezi sebou oddělují.

Jo, a pak tam je jako to, že jsou jako kdyby vrstvy. Těch je osmdesátpět procent. Rumungrů. Slovenští, maďarští. (R4)

Ono, každý Rom se považuje za čistýho. A každěj Rom druhýho považuje za špinavýho. (R5)

Nó....i Romové mezi sebou kastujou nějak jako, jo, nadávají ostatním do degešů. A to degeš znamená prakticky, že ten...ta rodina, ten člověk že je nečistý, špinavý, že by si u něho nevzal ani vodu, že by se u něho nenapil a navzájem se ty rodiny takhle neuznávají. Jo? ... já bych řekl, že tohleto je ponižování. To je vyloženě lidský ponižování a...mně se to nelíbí, tohleto vůbec. (R7)

7.7.1.1 Shrnutí

Segregaci vnímají všichni respondenti a neváže se na sociální status, protože ji uváděli respondeti se stejnou sociální úrovní a přesto se jedni vůči druhým vymezovali. Zřejmě tam působí ještě jiné faktory a to příslušnost k určité rodině, protože respondenti připouštěli, že se berou v rámci širší rodiny, že jsou s partnery nějakým způsobem spřízněni.

7.7.2 Vliv rodiny na život jedince

Rodina je pro Romy zásadní hodnotou, kterou staví na první místo. Bez rodiny není jedinec nic. Tento fakt také v rozhovorech zazníval dost často; nedokázali si vůbec představit, že by byli sami, že by se nenavštěvovali se širokým příbuzenstvem. V tom také viděli hlavní rozdíl mezi nimi a majoritou.

Tak mužů vám to říct, jak my to citíme? *No jasně!* My to citíme tak, že my třeba máme lepší...v rodině...my se lepší máme rádi, jak třeba vy. (R3)

...prvotním u Romů je ta rodina jako, jo? V majoritě je to třeba jinak, jakože jsou...že tam je jedinec, že jde jako-by dál, má nějakou...jak se tomu říká...eee.....nějaký ambice, nebo jakože....eeee... (R6)

...jakože v čem můžu tak nějak čerpat, jakože víc se ta soudržnost rodiny...o tom jsem přesvědčenej, že je mnohem větší, ta soudržnost rodiny, i v celé nějaké té šíři... (R7)

Na druhou stranu rodina brání jedinci, aby si šel svou vlastní cestou a zařídil si lepší život, protože jakmile se trochu finančně vzdá a daří se mu, tak jeho prostředky odčerpává široké příbuzenstvo. (Tento fenomén jsem také dlouho nechápala; rodina byla dlouhodobě bez dávek a přesto nějakým způsobem přežívala. V praxi se mi stávalo, že klienti ani nechtěli okamžitě řešit svou finanční situaci; nechávali to velkoryse na příště.)

Bracha ví, že na to nemám finance, ale že když bude mít on, tak že mi pomůže. Když nebude mít, tak nemá mi z čeho pomoci. (R2)

Ale ty začátky má hrozně těžké a hlavně ta rodina, je na devadesát procent, že ta rodina ho stáhne, ta špatná. Jo. Ona ho stáhne. Dostane výplatu, dostane peníze, tata má dost peněz, řekni, ať ti dá a ty peníze...oni ho stahují, obírají ho. ...A když někdo nezaplatí elektriku nebo nájem, tak už ji berou jí...prodlužovačku a už musí dát. *Jasně, jasně.* A už si to pomáhá. Ale to je špatné, protože oni vlastně tu rodinu stahují dolů, oni natáhnou dvacet tisíc dluh, ale už jim nikdo nepomůže to zaplatit. Jedině tamta druhá rodina. Dej tato, dej. A jak dá, tak už ho obírají. ... (R4)

Právě že u Romů je to úplně naopak. Jako když někdo už takhle... tak on chce, aby on tu rodinu podporoval, aby se ta rodina jakoby pomáhala, držela. Protože třeba ne všichni členové jsou na tom... že...většinou jsou Romové jakoby chu...dejme tomu chudší, jsou slabší jakoby nějak...*Jasně, ale...*na tom a oni cítí právě, že ten jeden jim může v něčem pomoci, ale pak už jako ho tahají zpátky do té rodiny, že jako...že jakoby...že ho nenechají jakoby úplně...nebo i ten sám, jakoby člověk, kterej jakoby chce něčeho dosáhnout, tak on cítí, jako, že když on by se odtrhl od té rodiny, tak prostě by byl...ehm...jakoby odtržený od té rodiny.... Jo a tam je to naopak. Ta rodina pak visí na tom člověku, protože on je zdrojem jakoby těch příjmů, on je jakoby ten důležitý článek, který může pomoci té rodině dostat se z něčeho. Takže je to tak, bohužel. (R6)

Rodina také citelně zasahuje do osobního života svých členů, zvláště pochází-li z tzv. „lepší“ rodin. Tam se tradice dodržují ještě poměrně silně a tak mladý člověk raději nátlaku rodiny ustoupí, než by se proti rodině postavil a prosadil si svoje.

Takže oni třeba nesmí si vzít doktora, anebo sestřičku zdravotní. Kluk, kamarád, chodil se sestrou a oni ho chtěli vydědit, on se s ňou rozešel, protože ona pracuje s krví a je nečistá.... A ta střední vrstva dodržuje ty pravidla jako hluboce a to tak hluboce, že on se zamiluje a on tu holku musí nechat! *Hm.* A když ju nenechá, tak on je vyděděný, z té rodiny. Oni ju nepřijmou. (R4)

...ona ho měla hrozně ráda, ale byla nešťastná jako skrz tu rodinu. Byla nešťastná. *Takže ta rodina...*Oni ho prostě nepřijali, nikdo ho prostě nepřijal v té rodině.... No vlastně oni se taky rozešli. Rozešli se, nó. Sice mají spolu dítě, jako, jo, krásnou holčičku, jo, ale rozešli se. (R7)

7.7.2.1 Shrnutí

Rodina pořád ještě zásadním způsobem ovlivňuje život svých členů, i když ne v takové míře, jako kdysi. Vzpoura jednotlivce proti rodině se netoleruje, a to především v rodinách, kde se tradice udržely více – ve středních vrstvách. V sociálně slabších vrstvách se někdy stává, že jedna rodina parazituje na druhé a tímto způsobem jí odčerpává finanční prostředky, které by jí mohly povznést, a tak obě rodiny zůstávají na stejné úrovni. V podstatě lze říci, že si rodiny hlídají úroveň tak, aby jedna nepřesáhla druhou. Když se stane, že jednotlivce se vzmuže, očekává se od něj, že bude prostředky přerozdělovat mezi ty ostatní, méně úspěšné.

7.7.3 Zánik tradic

Jakoubek (2004) píše o tom, že ve slovenských romských osadách mají všichni starší členové rodiny u mladších přirozenou autoritu a nikdo se jich nesmí ani z legrace slovem dotknout.

Ovšem s absencí nositelů tradic, které představovala starší generace, se vytrácí jak tradice, tak zvyky, jazyk a samotní respondenti to považují za nedobré. Vnímají jakousi prázdnotu mezi generací těch, co přišli v první vlně ze slovenských romských osad a jejich generací a generací svých dětí. Především si všímají toho, jak se vytrácí úcta ke starším všeobecně.

No, no, no. Naši Cigani už hodně umřeli, už nas není tak už moc... (R1)

Ty mladí, dneska oni nevykají starým, jsou sprostí, mají to všechno převzaté. Kdysi bylo takhle: staří, ženy, mladí. A ty staří se znali. A když měli tu úctu, tak starý...Cigán Cigána nikdy neokradl. Nikdy mu neublížil slovem. A když jo, tak byl nějaký vajda, který to srovnal. Měli vlastní soudy. A dneska to neexistuje. V takových lokalitách. ... Ale dneska to tak není. Protože, přijde: hej, pocem, co to mělo znamenat a syn mu řekne: co ty mi budeš vykládat, ty, co nemáš práci, tady chlastáš. A nemá tu úctu. Takže to všechno vymizelo. A to všechno dobré, co bylo, už vymizelo. (R4)

Protože...kdysi...jako ti starší...tak oni jako na tom docela dost zakládali a prokazovali si vlastně úctu tím, že k sobě byli upřímní, hovořili jako většinou pravdu k sobě a jako víc se navštěvovali, víc se sdružovali. Což bych řekl, že teďka se to ztrácí... Je fakt, jakože ti mladí už to jakoby nedodržují, jo, že už to slovo toho staršího neberou...už neberou na takovou váhu nebo nemají...ani už k těm starším takovou tu úctu, jak to kdysi bývalo, jo, kdysi to bylo jedno, jestli to byl... rodina, nerodina, ale prostě furt ta úcta tam byla, ale teďka už ta úcta je jenom v rodi...ani možná už tam ne.... Jako ty děcka...když by na ně zařval někdo starší, nebo by je nějak to...tak prostě automaticky... (R5)

Jo, jsou prostě lokality a hlavně je to v těch dětech. Tam už, co vím teda, tak tam právě už tu úctu k těm starším a k tym takovým tym tradicím romským, takovým tym hezkým jakoby tradicím, co se udržují a...tak to už se tam ztrácí... (R6)

...ta úcta, hlavně ke starším Romům, s tím, že...dneska už to teda bohužel tak moc neplatí... . Bohužel, bohužel, to bylo tenkrát ti starší, kteří už umřeli, tím se to nějak vytratilo, jo? *A po nich nenastoupil nikdo?* Ne, ne, ne. Nastoupil nikdo, ono to potom šlo trošku... jako ty mladí už na to tak nejsou. (R7)

7.7.3.1 Shrnutí

Se zánikem tradic především mizí úcta ke starším, kteří měli přirozenou autoritu a respondenti si hlavně všímají toho, že mládež je hrubá i na ty starší, natož aby je poslouchala. Čím to ale je, to neví, myslí si, že špatnou výchovou dětí.

7.7.4 Styl výchovy dětí

Sami respondenti přiznávají, že jejich děti mají více volnosti, že je moc neomezují ani jim nic nepřikazují, děti nemusí o nic žádat a jednoduše si vezmou, co chtějí.

A naše děcka, když du ja s M. do Teska, tak on se mi nepta, on mi to nahaže do košíku a ja to prostě musim zaplatit, jo? ... No ale on když třeba vidi, když třeba deme pro davku a vidi hodně peněz, on dycky vidi ty kulaty padestat...tak ja mu dam vždycky do ruky jednu...

... že vy se musite na všechno ptať. Poprosit, poděkovat a u nas to jako neexistuje, poděkovat, poprosit, tady ty děcka, vidíte tady ty děcka. Automatika – mamó dej. Vaše děcka si musijou o to poprosit. (R3)

Takže...a...v čem ještě...jakože necháváme...když řeknu, co je důležitý, že těm našim dětem jakože necháváme takovou tu určitou volnost v tom jejich rozhledu, v tom životě jako. Dělej to, co tě baví, jez to, co...na co máš chuť...Jo...Nevnučujeme něco jako, jo? Jo, že ty děti, že ty děti...Jo? Že moc nenutíme naše děti k něčemu. ... U nás fakt mají ty děcka takovou tu větší volnost. V té výchově, ve všem jako celkově. (R7)

Na druhou stranu připouští, že se stylem praktikované výchovy mají děti ve škole problémy. Rodiče mají také tendenci dětem ustupovat, když se jim třeba do školy nechce.

... ale nebudeš mi věřit, na druhou stranu, řeším to i doma se svojí ženou, tohle. Vážně. Ona má tyhle tendence, že jí holka totiž, nebo kluk řekne: mě bolí hlava a člověk ví, že jako, že se mu nechce vstávat. Ale ona: tak nechod'. (R7)

...hodně vyrušujou, pani učitelka třeba jim říka hlásit, oni nevijou co to vubec je hlásit, oni vykřikujou, romský děcka, třeba učitelka jim něco dá, oni neumijou poděkovat, bo z lavice vychazijou, tajak děla moje V., že, nemá respekt. (R3)

Někteří problémy s výchovou kladou za vinu tomu, že mládež je bez vzorů a také tomu, jak je dítě vychovávané. I sociální vyloučení může sehrát negativní roli při výchově dětí.

Mají nějaké takové ty vzory...prostě ty... jako... To je dobrá otázka, dobrá. Velice špatně se na ni odpovídá. Romské vzory...nejdou vidět. My nemáme romské vzory. Jako koho? No, já myslím třeba z okolí. Že třeba někdo se vypracoval...Ale kdo?! Tady nikdo není. Ty znáš Přerov? Tak mi Přerováka... Ale ukaž mi Přerováka, kdo by jako byl vzorem! Já neznám ty druhé Romy, já znám jenom ty z těch lokalit, rozumíš. No... No jasně. Ale tam jde o co: kdo je úspěšný Rom pro Roma? Ten co krade, nosí zlato a má čtyři auta před barákem? No, to já nevím. Možná jo. Odsezené pět let, dobrý, tak je chlap. A nebo je vzor vyučený, neboli vzdělaný člověk, vysokoškolsky vzdělaný, minimálně bakalář, který prostě...se stará sám o sebe? Já nevím. A Romům se vyhýbá? Jaké jsou romské vzory? Romské vzory neexistujou, a proto se to neposunuje dál. (R4)

...to strašně záleží, jak ty děcka eště sou vychovávaní, jestli jsou vychovávaní v těch starých zvyčích a nebo ne. Takže už ani ten respekt před staršíma tam není, nic? A čím si myslíš, že to je? To je výchovou dětí. Výchovou. Je to výchovou a i tou dobou, že prostě i ta doba je taková...nevím...taková...pro Romy ještě není d...není...nejsou na to připravení, na tuhle dobu. (R5)

... oni přežívají ze dne na den, tam už není...jako že prostě ...otec vychová děcka tak, jak ho vychoval jeho otec a řekl mu: tohle se smí, tohle se nesmí. (R4)

Mě vychovali třeba moje stare rodiče, třeba ona mě vychovala, tu ta babička stara, ja sem ji říkaval mamó, ona mě vychovala a eště mi zaplatili elektřinu. Tak to byli moje rodiče. Stare. Jo? Jo. No a oni mě prostě vychovali inač....Takže oni už sou inači a my sme taky inač vychovani. My třeba nejsme takovi, jak třeba oni. My se tak třeba chovame jak aji vy, gadžove. Jo? (R1)

Tak to zaleží aji na te matce. ... Takhle: maminka mě říkala to, co mam dělat, normalně, ale už když tatovi se to nelíbilo, tak ji vynadal, že co děla a tak...Tata nas...ani mama...jako...ne, že by nam poroučeli, oni nas vychovali uplně jinak. My zname uplně jinej život. Jinej styl života zname. (R2)

Volnost ve výchově může také vyústit až do nezodpovědného chování v dospívání, protože Romové nevidí nic špatného na tom, že jejich nezletilé děti mají děti. Berou to jako fakt a mladé nikdo neodsoudí, ani se nepohoršuje.

Ona mi říkala, moja mama, ona měla třináct roku, on byl její starší chlap...Už ve třinácti?...O jedenast roku! Už ve třinácti?Tak brzo se vdávala? Šak tady to tak je, jako bývalo. Ne, že je, ale bývalo to tak...Ale mladi se vdávali jako. Jo, jo?Jako hodně mladi se dávali dohromady?...No a vy jako se neberete, jakoby... My nebereme, protože naše rodiče, ja vam řeknu, ja sem měla patnaš' roku a tata říka, že jak to vemu chlapa, jo? (R2)

Dokonce když je třeba holka...já mám jako problém s tím, že mám třeba holku, ona studuje, patnaš, šestnaš rokú a já zavolám otci a ona chodí s...dej jí antikoncepci. Ne, já to nepovolím, patnaš, šestnaš rokú. On ne! On ví, že spí s klukem, že s ním chodí, všecko on ví, a on jí nedá prášky. Nějak to nepovolí, jo a to všecko. Já říkám: ona bude těhotná za chvílku. Byla. Jakože všem je jasné, že bude těhotná, když nebere prášky, nic, tak řeknou: když už je, tak co už teď. No, co už. (R4)

No a u nás patnašiletý holky jakože běžně už mají děti. (R7)

A co tak vidím prostě na ulici, tak mladý kluci už mají děcka...Děcka, přesně. A jako co? No, to je zasluga těch rodiču, no. (R2)

7.7.4.1 *Shrnutí*

Děti mají poměrně volný styl výchovy, neposlouchají ani rodiče ani starší a také se zdůrazňuje absence vzorů pro mládež. Mládež nemá perspektivu a navíc se zánikem tradic se snaží pochytit určité styly chování od majoritní mládeže, ovšem zase sociálně vyloučené. Takové negativní vzory pak považuje za „moderní“, protože k jiným nemá přístup. Další dopad volnější výchovy je brzké zakládání rodiny, kolem šestnácti let, někdy i dříve.

Pro majoritní společnost je nepochopitelná benevolence rodičů vůči tak brzkému začínání sexuálního života a s tím spojené založení rodiny; ale i v romských pohádkách se tento jev popisuje a bere jako samozřejmý. („...Čekala na toho romského chlapce už patnáct let, od chvíle, co se narodila, protože oba byli stejně staří, oběma bylo patnáct let. Čekala na něj, jen aby už přišel a vzal si ji za ženu....,Když jsi byla se mnou, nebyla jsi ještě tak široká!’ ,Tloustnu, tloustnu, ale tloustne mi jen břicho, nevím, co mi je,’ povídá princezna. A husa povídá: ,Ej, ej, ej, už je v naději, už čeká tvoje dítě.’ Nejmladší se v tom nevyznal, byl to patnáctiletý chlapeček /Hübschmannová, 1999, s. 91/“.) Z praxe mám zkušenost, že se situace řeší tak, že si babička dítěte dítě vezme do pěstounské péče a nebo je na mateřské dovolené. Toto dítě pak vychovává ona a dítě ji považuje za matku. Počítá se s tím, že mladá žena bude mít brzy jiné dítě a pak dochází ke kuriózním situacím, kdy dítě své vlastní matce říká křestním jménem a za matku ji nepovažuje.

7.7.5 Plánování budoucnosti

Davidová (1995) konstatuje, že Romové nebyli zvyklí na pevný časový režim a o nějakém plánování dopředu už vůbec nemůže být řeč. Rodiny, přátelé a příbuzní se navštěvují rovnou, bez ohlášení; žijí ze dne na den.

Říkám jako...Romové jsou strašně temperamentní a strašně...neumijou plánovat, jo, neumijou plánovat. My žijeme ze dne na den. (R5)

Je to tak, no. Romové v tom jakoby moc neplánují nějak jako že, že až budeme mít teda nějak jako byt svůj a zařízení a nějak finančně zajištění budem, tak a potom teprve jako dítě přijde, jo, tak to ne, Romové se na tohle nehodí moc. ... Romové žijou dneska, moc neplánují a to co je dnes, to je to důležitý, takže v tom jakoby asi...asi...já nevím, jestli je to špatně, nebo dobře...*To je jedno...To je jedno a prostě je to tak, jo. Nó, ty Romové moc neplánují a prostě žijou dneškem. To je prostě daný. To je v nás, jakoby.... ale nějak tak všeobecně jako by daný, prostě že Romové tak dopředu ne to...jako neplánují. Že třeba, že by si šetřili nějaké penzijní spoření nebo že by si to nějak naplánovali, to...Jo, třeba...ted’ budu studovat tohle, pak si udělám vysokou a pak jako budu to a to, jo, tady v tom je to jinačí.* (R6)

Romové jako nějak neřeší budoucnost. Nevím, jestli si to nějak postřehla. ... Romové žijou tím, co je, přítomností, jo, to, co žijou ted’ hned a neřeší budoucnost, co bude fakt za rok, jo? To je vzdálená budoucnost velmi jako.... Nikdo mě...nikdy jsem neplánoval. A vím, že to asi nikdy neudělám, abych plánoval to, co bude za půl roku. ... Tohle třeba byl aji jeden důvod, proč jsem to já nevydržel, jsem začal studovat dálkově tu střední v tom Zábřehu a já jsem si říkal: jéžíšmarjá, tolik roků... Ale zkus si tohleto ověřit v praxi, když s něma budeš, s těma klientama se bavit, zkus, kam až s něma můžeš zajít v tom plánování. Do jakého časového horizontu. Zkus si to ověřit jako. (R7)

Ve vnímání času jsem určitě jinej, protože co se týká té budoucnosti, já jsem na tom stejně, jo, neplánuji, žiju tím, čím je...*Jo, takže nějaká ta fantazie, předvídavost...Ne. Není jako. Když udělám toto, mohlo by být tamto...Jo, jo. Jako né, maximálně fakt měsíc jako* (smích), *jo?* (R7)

Budoucnost neřeší, i když se mohou dostat do velkých obtíží. Nemyslí prostě na zítřek.

Říkám: S., není problém vzít dvacet tisíc, za týden je profrcat a potom papat co? Já nemžu vzít pět tisíc, za týden profrcat a potom do nebe se divat celý měsíc. (R2)

Takže si myslíš, že toto je to gró, že ti Romové neplánujou a takže...Ano, ano. Žijí tím, co je. Fakt. No to je úžasné. Je. Ono to má svoje výhody a samozřejmě i nevýhody. ... Já jim vždycky říkám: jsou to vaše dluhy, je to vaše bydlení...Já jenom poukazuju na to, jemu je to jedno, jako že to tak neřeší, no tak já, sem nemohl, jakože se s tím nestresuje, že někde nebyl, jo, rozumíš. No právě. Že to nějak neřeší. No tak bohužel, tak stalo se, tak já. Jako že neřeší, že to nejsou životně důležité věci, s kterými by se musel...Jak nee! No tak ježišmarja, jestli mě vyhodí z bytu! Tak vidíš to, že ne (smích). *Když tam není ten člověk, tak asi ne. Asi ho to až tak moc nepálí. Nebo jestli je to fakt mentalitou...Je to mentalitou určitě. Je to s tím hodně spojený, s tou mentalitou. Jo. Jo, je to tam jiný, jako, jo.* (R7)

7.7.5.1 Shrnutí

Respondenti sami konstatovali, že neplánování je fenomén, který je odlišuje od majoritní společnosti. Uvědomují si sice, že to může způsobovat určité potíže, ale zatím to neřeší. Této skutečnosti si byli vědomi všichni respondenti, ať už byli z lokalit, nebo ne. Připouští, že se tím mohou dostávat do obtíží, ale na situaci to nic nemění.

7.7.6 Vztah ke vzdělání

Romové vzdělání nepřikládají velkou hodnotu a ti sociálně vyloučení už vůbec ne. Děti vidí, že rodiče jsou na dávkách, popřípadě pracují na černo a mají tu zkušenost, že se tak dá žít. Jiný život stejně neznají a tak málokteré po dokončení základní školy (pokud ji vůbec dokončí) jde do učení. A když se i podaří, že se mladý člověk začne učit, většinou učení zanechá a kolem osmnáctého roku zakládá rodinu. Rodiče už na něj nemají vliv a mladé lidi ovládá konzumní způsob života natolik, že kalkulují s tím, že budou dostávat dávky nebo rodičovský příspěvek, k tomu přídatky a že se dá i bez vlastního přičinění přežít. Také Cohn (2009) popisuje, že k návštěvě školy rodiče děti nijak zvlášť nenutí a děti nemají nic jiného na práci než sledovat televizi a doprovázet rodiče při nákupech.

Malo sme chodivali do školy. Ten musel chodit do školy, ten nemusel chodit do školy, že... Jako u nás u Romů je to takový těžký, nó. Teď jako kolik je...těch dětí se de učit, co tak vim. Sice dou do toho učení, ale nedoučíjou se, že... (R2)

On nemá žádný cíl, on prostě...Víte, co on chce? Mamó, ja v letě pudu do práce. Ne, on vidí...ho tlačí...Víte, co ho tlačí? Ho tlačí peníze. Že si chce vydělat. Né, tady ty mladý, ja vam to řeknu...všichni mladí, ten N. taky, esi se vůbec doučí na toho zedníka, taky to chce nechat. Všechny tady ty mladý tlačí p e n i z e. Dneska...budem si říkat pravdu, všechno je jenom peníze.... To je, ja vam řeknu upřímně, jak to je. To bylo ještě za komunisty, co bylo...co se hodně kluku aji holek učilo. Ale tady tu dobu...nechytáčka. Aji pani ředitelka...tady ty mladý nic neinspiruje... Sednu si s nim, vysvětlím mu to, že mu to třeba přide k životu dobrá, že ja sem taky vyučena, a víte, co mi říká? Jo a kde seš, mamó. Mamó, ty si vyučena a všechno a seš doma na davkach a nemužeš si zehnat v Přerově práci. (R3)

A ty děcka, oni nemají žádné pravidla, z ničeho nemají strach, oni nevěří na budoucnost, protože oni nevěří, že když se vyučí, bude se mět líp. České děcko řekne: vyučím se a budu mít peníze. Budu mít vysokou, budu mít ještě víc peněz. Cigán: vyučím se, stejně mě nikdo nezaměstná. Matka mu řekne: á, na co budeš chodit do školy, šak zbytečně peníze vyhozene, stejně tam nevydržiš a když vydržiš, tak kdo tě zaměstná? Šak cigánske ruce nikdo nechce, ani ke krumpáču, jo? ... Oni nemají motivaci, Romové. Mladí Romové nemají motivaci. ... Když budu vyučený, co z toho budu mít? No budu na úradě práce stejně tak jak ten hlupý cigán, který to neměl. Jo. Takže, co z toho budu mít. Takže: pudeš do práce, co z toho budu mít, šak dostanu deset tisíc a na sociálce mám taky deset tisíc. (R4)

7.7.6.1 *Shrnutí*

Špatný vztah ke vzdělání je mimo jiné také dán možnostmi dále se uplatnit, protože existuje diskriminace v zaměstnávání Romů a tato skutečnost jim v dalším vzdělávání překáží. Mladí Romové (a nejen mladí) předpokládají dopředu, že se se vzděláním neuplatní, nemají žádné vzory, z kterých by mohli čerpat motivaci k dalšímu studiu. Pokud už začnou navštěvovat střední školu, tak mnohdy jejich snažení ovlivní finanční situace rodiny, protože rodina nemá na uspokojení zvyšujících se požadavků mladého člověka prostředky a on chce žít stejně konzumním způsobem života jak většina majoritní mládeže. Studující studia zanechá a snaží se opatřit si nějakým způsobem peníze. Souvisí to s plánováním budoucnosti a jak bylo výše řečeno, Romové žijí více přítomností; také rodiče už mladému člověku nedokáží vnutit svou vůli a ke vzdělání mají laxní přístup, což všechno dohromady má na studijní kariéru vliv.

8 SHRNU TÍ VÝSLEDKŮ

Na základě rozhovorů lze říci, že nejvíce se udržely zvyky, které se váží k rituálům při narození a smrti, a také ty, kde se Romové oddělují rituální nečistotou. Projevuje se to především při návštěvách a pohoštění, kdy neváhají po tom, o kom mají domněnku, že je nečistý, vyhodit nádobí, ze kterého požil potravu. Tyto jevy ovšem majorita vůbec nevnímá a nijak neovlivňují soužití mezi oběma skupinami.

Co dále vyplynulo z výzkumu je to, že Romové mezi sebou ostře rozdělují jednotlivé kasty a vrstvy a ty kopírují rodové linie. Proto se také berou mezi sebou v rámci jednoho rodu a mezi příbuznými a to z toho důvodu, aby byla zachována rituální čistota. I když jsou z jedné sociální vrstvy, přesto na sebe nepohlížejí z hlediska rovnosti. Jedni s druhými se nestýkají nebo se styku vyhýbají. Problémy potom nastávají, když jsou skupiny „odlišných“ sestěhovány dohromady. Co se týká vlivu rodiny jako celku, ovlivňuje člověka celý život, a to jak v pozitivním, tak negativním smyslu. Je to především dáno tím, že jedinec má zafixováno, že všechno je všech a ten, co něco vlastní, musí se s ostatními podělit. V případě nouze je to přístup dobrý, ale jen pro toho, komu se pomáhá. Ten, který pomáhá, se mnohdy díky své nezištné pomoci dostane do potíží a do dluhů, ze kterých mu už nikdo nepomůže. Stahují tak jeden druhého do chudoby. Kde bývají třecí plochy mezi majoritou a Romy, to je odlišný styl výchovy dětí. Děti nejsou vedeny ke kázni a k dodržování pravidel, mnohé, než nastoupí do školy, neumí česky a nedorozumí se, a i ti, co česky umí, ovládají pouze zjednodušený jazykový kód. Mívají problémy celou školní docházku a při jejich vztahu ke vzdělání se problémy s přibývajícím věkem stupňují. Další benevolence ve výchově a jiném náhledu na partnerské soužití pak znamená, že mladí lidé spolu začnou žít už v pubertě a nezřídka zakládají rodinu, přičemž první dítě se narodí ještě před dosažením zletilosti. V těchto případech je odsouzení ze strany majority nejzřetelnější, ale sami Romové považují tuto záležitost za normální. Potíže mívají také s tím, že neumí plánovat a žijí ze dne na den, i když mnozí si uvědomují, že tento způsob života se do dnešní doby nehodí. Rozhovory celkově přinesly překvapivá zjištění o životě Romů, o jejich chápání reality, o jejich chápání sebe sama a o svém místě v majoritní společnosti. Je jisté, že Romové by rádi žili s majoritou v klidu a vyhýbali se konfrontacím. Tvrdí, že udělali mnoho kroků k tomu, aby se podobali občanům majority. Bohužel si k té podobnosti vybrali z kultury majority tu horší část.

ZÁVĚR

Nejsem si zcela jistá, že jsem porozuměla všemu, co se mně snažili respondenti říci. Přesto bych mohla konstatovat, že se mně vyjevily určité skutečnosti ve zcela jiném světle než před započítím výzkumu. Především jsem nevěděla, jak křehké a neuchopitelné je pro ně samotné romipen.

Netušila jsem, jak závažná je pro Romy otázka rituální nečistoty. I když působím v lokalitě již dva roky a organizace má sídlo přímo v lokalitě, nezasvěcenému „gádžovi“ tyto věci unikají proto, že v jeho kultuře ekvivalent čistý/nečistý tak, jak jej chápou Romové, chybí. Také důraz na úctu a s tím související pohled na starší generaci mne, mohu říci mile, překvapil. Nakolik se ovšem mladá generace touto úctou řídí, je otázka.

Duchovní stránka kultury ustoupila do pozadí a na její místo se dostala hmotná kultura majority se svým konzumním pojetím života. Toto pojetí se nejvýrazněji projevuje právě tam, kde zanikají tradice. Souvisí s kulturou chudoby, s honbou za požitky tím více, jak Romové i díky své mentalitě nedokáží vidět za širší časový horizont.

Cílem výzkumu bylo pochopit a ozřejmit, co to je romipen a jaký má v současnosti vliv na chování a jednání Romů. Co mohu konstatovat je to, že romipen se ztrácí a to právě jeho lepší prvky, jako je úcta ke starším, poslušnost vůči autoritám, pomoc rodičům ve stáří. To, co zůstalo, mnohdy koliduje se zákony, a to především brzká sexuální aktivita, na niž Romové pohlížejí jinak.

Kultura Romů se skutečně odlišuje, ale pouze v několika málo jevech, které nejsou tak výrazné a nezpůsobují příkrý rozpor mezi jejich kulturou a kulturou majority. Sami Romové konfrontace nechtějí a velmi neblaze pociťují, když se za čin jednotlivce odsuzuje celá populace (**No a oni už pak davaju nas do jednoho pytle, chapete mě? No, to je totiž to. Do jednoho pytle. Podivejte se, ukazuju ve zpravach, ty Cigani, to jo, oni třeba na ty zpravy ty Cigani...Už nas nepočítaji, že sme slušní, že sme ty nejhorší. A do jednyho pytle.** To si vezte tak, jak sou ti...neonacisti nebo jak se...jim říká. Uděla jeden Cigan špatnu věc...**A už...Už pykame všichni, není to tak? Ale co? Ublížily moje děcka někomu? Neublížujou. Musime pykat prostě všichni. A za ně. R1**), a to tím spíše, že oni sami se jako homogenní skupina necítí.

Pro práci sociálního pracovníka, který bude pracovat s Romy, je důležitá znalost některých zde uvedených skutečností; vyhne se zbytečným nedorozuměním a nepochopením ze strany Romů. Jedná se především o úctu a o slušnost v chování, na které jsou Romové ze strany

občanů majority velmi citliví, i kdyby se měla projevit jen v přijetí pohoštění. Toto gesto dobré vůle pomáhá překonávat nedůvěru a ostražitost a napomáhá lepší spolupráci.

Myslím si, že i když některé prvky romské kultury mají svá specifika, není to nic, co by šlo proti kultuře majority a mám za to, že obě kultury mohou existovat vedle sebe.

SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY

- [1] ALFARO, A. G. *Velký proticikánský zátah*. Olomouc: Vydavatelství UP, 1999.
ISBN 80-7067-917-4.
- [2] BAKALÁŘ, P. *Psychologie Romů*. Praha: Votobia, 2004. ISBN 80-7220-180-8.
- [3] BUDILOVÁ, L., JAKOUBEK, M. (eds.) *Cikánská rodina a příbuzenství*. Ústí nad Labem: Dryada, 2007. ISBN 978-80-87025-11-6.
- [4] COHN, W. *Cikáni*. Praha: SLON, 2009. ISBN 978-80-7419-008-7.
- [5] DANIEL, B. *Dějiny Romů*. Olomouc: Vydavatelství UP, 1994. ISBN 80-7067-395-8.
- [6] DAVIDOVÁ, E. *Cesty Romů/Romano drom*. Olomouc: Vydavatelství UP, 1995.
ISBN 80-7067-533-8.
- [7] HANCOCK, I. *Země utrpení*. Praha: Signeta, 2001. ISBN 80-902608-3-7.
- [8] HENDL, J. *Kvalitativní výzkum: základní metody a aplikace*. Praha: Portál, 2005.
ISBN 80-7367-040-2
- [9] HÜBSCHMANNOVÁ, M. *Šaj pes dovakeras. Můžeme se domluvit*. Olomouc: Vydavatelství UP, 1998. ISBN 80-7067-905-0.
- [10] HÜBSCHMANNOVÁ, M. *Romské pohádky*. Praha: Fortuna, 1999. ISBN 80-8071-658-1.
- [11] JAKOUBEK, M. *Romové – konec (ne)jednoho mýtu*. Praha: Socioklub, 2004.
ISBN 80-86140-21-0.
- [12] JAMNICKÁ-ŠMERGLOVÁ, Z. *Dějiny našich cikánů*. Praha: Orbis, 1955.
- [13] KAŠPAROVÁ, I., RIPKA, Š., SIDIROPULU JANKŮ, K. *Dlouhodobý monitoring situace romských komunit v České republice – moravské lokality*. Praha: Rada vlády ČR pro záležitosti romské komunity, 2008-12-04. ISBN 978-8087041-56-7.
- [14] Kolektiv autorů. *Romové – O Roma. Tradice a současnost*. Brno: SVAN a Moravské zemské muzeum, 1999. ISBN 80-7028-141-3.
- [15] LACKOVÁ, E. *Narodila jsem se pod šťastnou hvězdou*. Praha: Triáda, 2002.
ISBN 80-86138-47-X.

- [16] LÉVI-STRAUSS, C. *Rasa a dějiny*. Brno: Atlantis, 1999. ISBN 80-7108-138-8.
- [17] MANN, A. B. *Neznámi Rómovia*. Bratislava: Ister Science Press, 1992. ISBN 80-900486-2-3.
- [18] MANUŠ, E. *Jdeme dlouhou cestou*. Praha: Arbor vitae, 1998. ISBN 80-901964-5-4.
- [19] MIOVSKÝ, M. *Kvalitativní přístup a metody v psychologickém výzkumu*. Praha: Grada Publishing, 2006. ISBN 80-247-1362-4.
- [20] Muzeum romské kultury. *Paměti romských žen. Kořeny I*. Brno: DALtisk. ISBN 80-86656-00-4.
- [21] NAVRÁTIL, P. a kol. *Romové v české společnosti*. Praha: Portál, 2003. ISBN 80-7178-741-8.
- [22] NEČAS, C. *Romové v České republice včera a dnes*. Olomouc: Vydavatelství UP, 1999. ISBN 80-7067-952-2.
- [23] NEČAS, C. *Historický kalendář. Dějiny českých Romů v datech*. Olomouc: Vydavatelství UP, 1997. ISBN 80-7067-769-4.
- [24] PEČÍRKA, J. a kol. *Dějiny pravěku a starověku*. Praha: SPN, 1979.
- [25] Romano džaniben. *Sborník romistických studií*. Praha: G plus G, s.r.o., 2002. ISSN 1210-8545.
- [26] ŘÍČAN, P. *S Romy žít budeme – jde o to jak*. Praha: Portál, 1998. ISBN 80-7178-250-5
- [27] SCHEINOSTOVÁ, A. *Romipen.Literaturou k moderní identitě*. Praha: Athinganoi, 2006. ISBN 80-239-7746-6.
- [28] SMÉKAL, V. *Podpora optimálního rozvoje osobnosti dětí z prostředí minorit*. Brno: Barrister & Principal, 2003. ISBN 80-85947-82-X.
- [29] STEWART, M. *Čas Cikánů*. Brno: Barrister & Principal, 2005. ISBN 80-7364-017-1.
- [30] STRAUSS, A., CORBINOVÁ, J. *Základy kvalitativního výzkumu*. Brno: Sdružení Podané ruce, 1999. ISBN 80-85834-60-X.
- [31] ŠEBKOVÁ, H., ŽLNAYOVÁ, E. *Romaři čhib*. Praha: Fortuna, 2001. ISBN 80-7168-684-0.

[32] ŠVARŤÍČEK, R., ŠEĎOVÁ, K. a kol. *Kvalitativní výzkum v pedagogických vědách.*

Praha: Portál, 2007. ISBN 978-80-7367-313-0

[33] WEBER, M. *Autorita, etika a společnost.* Praha: Mladá fronta, 1997. ISBN 80-204-

0611-5.

SEZNAM PŘÍLOH

- P I: Ukázka z rozhovoru č. 1 a jeho zpracování**
- P II: Ukázka z rozhovoru č. 2 a jeho zpracování**
- P III: Ukázka z rozhovoru č. 3 a jeho zpracování**
- P IV: Ukázka z rozhovoru č. 4 a jeho zpracování**
- P V: Ukázka z rozhovoru č. 5 a jeho zpracování**
- P VI: Ukázka z rozhovoru č. 6 a jeho zpracování**
- P VII: Ukázka z rozhovoru č. 7 a jeho zpracování**

PŘÍLOHA P I: UKÁZKA Z ROZHOVORU Č. 1 A JEHO ZPRACOVÁNÍ

První rozhovory
rodina č. 1 - muž, žena, 4 děti
Nahráno dne 11.1.2012, délka rozhovoru - 1:03:56
Výpověď muže zvládněna tučně, ženy normálně, dotazy kurzívou.

Já jsem chtěla mluvit o vašich zvyklostech... No tak mluv, mluv... No jako odkud jste, jsem chtěla vědět, odkud vaše rodina sem přišla... Moje rodina? No. Tak ja sem se narodila... Naši sou ze Stara Spišska Ves, mama s tatou. A oni se narodili tam... Oni se narodili tam, mama se přestěhovala do Bohumina, tata do Přerova... Jo? A ja nevím, jak oni se našli, oni dva. Oni sem přišli za práci, jo? Jako otec s... Tata tady bydlel, tata se narodil v Přerově. Jo? Nebo tak? Ne, tam se narodili, tam. Ne, a oni přišli potom sem, bydlet do Přerova, děda a babička tu měli práci a pak tata tady taky dělal v Přerově, pak si našel mamu. Ja sem se narodila taky v... Takže, vy jste rodák z Bohumina... No, oni se našli a mama měla rodiče v Bohumině, potom už bydleli. Tak oni šli do Bohumina, tata ke sve tchyni. A to je... Já jsem myslela, že to je zvykem naopak. Tak jako s mamou si tak nerozuměli, protože oni byli taky hodně... bylo moc lidí, no a oni si tam nerozuměli, tak mama odjela, no a tata on chtěl děcka, tak musel za ňou, ne... A tři děcka se narodily v Přerově a ty dvě v Bohumině. Ja su zrovna z Přerova. Jo, jo. No mě právě zaujalo, že všichni jako... vy mladé manželky... Ja sem byla u tchana, bori. Tak. Bori patří u sastra. No a ja sem byla! Byla... Všichni byli, nebo... Všichni jste tady tak... Co ste to mluvili? Ja su z osmi děcek, ja mam eště sedum sourozencu, ja su osmá a ja sem přišla sem za D. v roce 2000. Hm... A my už sme spolu dvanact let. No a vy jste se poznali... Do roku 2008 sem bydlela u tch... u sastra, (smích)... Jo, a... Sastra je tchan, no a potom sem šla bydlet sem. A už sme samostatni a tak se vidame. Jo, jo, jo. Chodime si na navštívky... No a jakože třeba kdybyste... Proč je zvykem jít ke tchyni? Protože... Protože... sme byli mladí a nevěděli sme, jak se to dělá. Ale, ja sem věděla, co to je život! Jo? A prostě, ne že sme se bali, ale neměli sme... Neměli sme žádost a neměli byty. Takže sme museli tam jít bydlet. No a eště sem se chtěl zeptat... Ale no a toto... nebylo kde, ja sem byla z Bohumina, on byl z Přerova, on si nedal žádost, protože bydlel u dědečka... Měl sem žádost, ale už bylo pozdě... Pozdě, až ja sem přišla, tak ja sem si požádala. Hm, hm. No a tak už žijeme dál, život Roma, chybí, jíte, nejíte, každymu chybne. Jo... Si mysim nejenom Romum, ale aji bilym... To víte, že jo. No, víte, většinou u nás se lidi berou... Někteří se mají dobře, paní Milo, že berou uroky, kradou, dělají podvody, tym je dobře. Ale ty, co nedělají podvody a nekradou a žijou... za normalni penize... z poctivých peněz, takže tak tam potom chybijou. (Rozhovor přerušen telefonátem). No paní Milo, no vidíte, zapominam, ten telefon, přineste ho sem, esemesku vaši kamaradce...?.. ne moje kamaradka, vaše kamaradka... Řekněte jí, at' přijde, at' přijde... napište ji tak... at' přijde bez M. Ja ji radši zavolam, než abych to tak psala. Jasně, však zavoláte jí. Tak Vy ste se chtěla na toto zeptat nas, na toto? Na toto. Já jsem se prostě chtěla zeptat, jaký máte zvyklosti... Ale měli sme problémy, ale jak už se zbavime stejnyho člověka, tak už to bude lepší, paní Milo. Paní Mila to chce od začátku, D.! Co? Jaj, ty nechapeš paní Milu. Paní Mila chtěla: že jak sme se dali dohromady, proč zrovna bydlime jako u sastra, jako u tchyně... Někteří jsou tak, že bydljou hned sami, ne? Ale my ne... My sme neměli hned střechu nad hlavou, my sme měli pozdě, no, takže... No, to jako jsem chtěla a ještě, ještě... I. Jo, I. Máte na ni číslo? Tak já vám ji vytočím. Ještě by mě zajímalo... Vy to máte tady tak nějak rozdělený... Jestli vám říká něco slovo žužipen. Dživipen? Žužipen. Co to je, žužipen? Co to je D.? Žuže. Žuže Roma. Co to... Co to je? No to se ptám já vás. Smích... Žuže Roma, to jsou... Romové jakože sme? Žuže Roma, to jsou... To je nějaká rituální čistota, nebo... Dživipen? Dživipen? Né, žuže a degeše. Degeše. Né, my nejsme degeše. Smích. My nejsme degeše. Však právě... My sme čiste Roma. My jsme čisti Romové. Jasně... My nejsme haf, haf, haf, my nejsme. Já jsem chtěla jenom jako vědět, jestli... Posluchejte, paní Milo, tak to je: my sme ze Slovenska... (Rozhovor přerušen telefonátem) To jsem chtěla právě vědět, takový věci. No, paní Milo, posluchejte, my, posluchejte, my nejsme žádní degeše nebo ja nevím, co toto je, my sme čiste Roma. Čisti Romové. My sme čisti Roma. Posluchejte... Spišika sme? Ne. my... posluchejte, my sme inačí rasa, ty druzi lidi, táky sou inačí rasy. My sme... Kteří druzi? Druzí Cigani... Tady co jsou z Přerova? Ano.

hnedá - jak eiti romstov

1

Divejte se, my sme čiste Roma. My sme od malička nejedli žádný psy, žádný z popelnice, jo, žádný...my... z popelnice my sme nežrali, psy sme taky nepapali, nic. My sme... my pochazime Spiska Nova Ves, Haligovec a Stará Lubovňa, jo? A my sme... jak je její tata, muj děda, to je synovec, muj děda, ten, co mně zaplatil elektřinu, to je její synovec, jo? My sme čisti, my sme prostě... my sme se našli v tym Slovensku. Jo. Ale toty druzi lidi, třeba ta z te Kojetinske, oni už naši lidi nejsou. Oni sou už inači ze Slovenska. Jo a odkud třeba? Oni třeba byli...ja nevím, třeba... z Popradu, nebo ja nevím, z kama byli...třeba ty degeše, oni sou inači Cigani. My sme taky inači. Oni sou taky inači a my sme taky inači. Jo, rozumíte, nám gádžům to je celkem jakoby...my se v tom nevyznáme... To je jak aji vy, třeba...někeři sou třeba čisti, někeři sou špinavi, někeři sou bezdomovci...No, jako takto...A my, my třeba, chvalabohu, nejsme bezdomovci. My sme inači lide. Oni třeba... když třeba něco jim řeknete, tak oni třeba řeknou inač tu řeč. My třeba...když s Vama třeba budu mluvit, tak ja Vam řeknu inači řeč. Protože my máme čistou řeč. Jo. Oni tu čistou řeč nemají, rozumíte? Proto oni vam říkají ty degeše nebo...Ne, oni mi to neřekli...Ale ja nevím, co to je, ale my toto nemluvíme, my žádné degeše neříkame, my sme čisti, čiste Roma, rozumíte? Degeš je ten rukoňar, jak vy říkáte. Áno! Ano a my třeba...tak sme...my třeba inači třeba vaříme, oni inač vaříjou, oni třeba inač bydlíjou, my taky inač byvame, jo? My třeba...My sme inači Cigani, rozumíte? Jasně. My sme ze Slovenska, my sme třeba Spiska Nova Ves, Haligovec, Stara Lubovňa, to je Slovenska naše republika. No jo, ale Poprad je taky na Slovensku. Ale oni sou inači, oni sou ty degeše. Rozumíte mi? No, jo...Oni mají jinači řeč... ani moc ne... Oni vam třeba řeknou: kaj džás, a my třeba, my neřekneme kaj džás a my říkame kaj csalas, bo kaj džás, tak říkame, čisty řeč. A oni třeba řeknou káj džás, tak říkají, rozumíte? My ne. Jo, jo. My říkame třeba kaj džás, nebo kaj sap, to je jinači třeba. A my říkame třeba uklizet – tepratyna a oni říkají tepratyna, oni mají prostě inači řeč. Jo,jo. Inači jazyk. A my inači jazyk nemáme, my máme pořad stejnou řeč. Jo, jo. Rozumíte? Jo, jo. Takže vy se třeba nedomluvíte nebo... Ne, ne. Ani jim nerozumíte? My když tam třeba jdeme na navštěvu, tak my tam třeba nebudeme jest, ani nebudeme pit kavu, nic. Jo. Prostě...To si jenom na Armadě davam, no, to ste vy...Prostě inači, jo? Ja prostě, třeba... pani Milo, my ze sebe třeba...A to je taky špatně? Já nevím.Tak chodíjou tam taci lidi, že? K. třeba například...Tož K., K. tam doběhne jednou za čas...No a...vite, jak to je...No nevím. Taky je to inači rasa, taky to není naše Ciganka. Ona není čista, to je inači, to je...my jim říkame mezi nama rukoňara. No. A my sme...nam třeba říkají oni staravinske Roma. Bo my sme ze Slovenska, oni nam říkají staravinske Roma a my říkame jim rukoňara. Rozumíte? Jo,jo, jo. No, však oni mají inači, my ne. My sme čisty Roma. Vy jste ti staravčáci... Áno, ano. A Vlachove, ty baroni, tý...Olaši? Olaši, tak oni sou už taky inači. Rozumíte mi? Inači řeč už mají. My máme taky inači řeč. Jo, jo, vím. Rozumíte... Takže my sme inači. Oni třeba inač vaříjou, my taky inač vaříme. My třeba, ja nevím...A kolik vás teda je, jako těch skupin...v Přerově? Dost. Tady dost, ale hodně aji umřeli. Myslím jako skupin, co vy si říkáte jini Romi a... No, no, no. Naši Cigani už hodně umřeli, už nas není tak už moc...A mezi sebou se... Ne...jako že byste se brali mezi sebou...Fuj! Aji děcka to víjou už...Už děcka to ví? Taky. Že nesmíjou po nich jest, nesmíjou brat po nich nějakou věc, na hlavu, bo mají vši, všelisco...No a my to nemáme...Nesmíjou po nich jest, ruku podat...Ja mam pani Milo, posluchejte, ja mam pani Milo...Jo, jo, takže jim řeknete, jo, ten, ten, s tím ne... Ano, pani Milo, podívejte se, ja mam třeba velké vlasy, jo? A nemam...Hm. Moje děcka taky to nemajú. Chvalabohu. Ale už, pani učitelka třeba piše: pani M. už kontrolovat hlavu. Když nastoupily do školy moje děcka, tak ja sem všem tym učitelkam ukázal, že oni mají čiste hlavy. Takže oni, jak něco zjistíjou, tak oni okamžitě napišou. No ale když oni ty děcka chodí do té školy, tak tam se s takovýma těma druhýma taky potkávají, ne? Ano, ale...Potkávají, ale nesmíjou se s něma bavit. Nesmíjou se bavit. Jenom ahoj...Ahoj, ahoj, ale už víc ne. Ehm, ehm, ehm. A ty špišika, třeba jak ta D., nebo ta... tak oni už...taky už nejsou naši...Vlaši su taky jinači...Ale už inači, už ina rasa. A Vlachyňa je tady ta D. Z. Jo? To jsem nevěděla. Ale ti, co na Kojetinske bydlí, to sou sami takovi. Jedna jedina ...sou tam dvě rodiny...Pani Milo, podívejte se, oni třeba tam tu Kojetinskou nechávají na plně pecky magnetak,

Už odmalé věk se oddělují

PŘÍLOHA P II: UKÁZKA Z ROZHOVORU Č. 2 A JEHO ZPRACOVÁNÍ

k oknu). Vlachy, to sou Vlachy. Podte se podívat. Vlachy. Tady bydlí Vlaši? Tam se něco děje... Tady ten co sedí uplně u toho okna... znáte tu... tu D., že? Hm. Tak to sou ty dvě dcery jeho. Hm, hm. Já je totiž nepoznám, který je který. Tak některý poznáte, oni jsou odlišní. To je právě... to je ten problém, že třeba někdy, když vás sestěhujou všechny dohromady... my to bereme Rom jak Rom. Hm. No, ale vy to asi máte jinak, že? Se rozdělujete na ty, na ty, na ty, s tím se můžete a s téma ostatníma ne nebo... a s téma Vlachama se nemůže nikdo. A to mně řekněte, že Olach má s obyčejnou Romkou? No, to je nahoda taková, no. Někdy, z mála, no. Jo? Já jsem myslela, že vy to máte... a zvlášť oni bývají takoví... takoví... Tady ty Olaši, oni nejsou takoví, jak ti lepší Olaši. Tady ti sou slabí strašně. Aji v životě, ve všem jo? Jo. Oni nemají taký způsob, to co ty... ti lepší. Jo, jo. Taky mezi něma sou rozdily zase. Jo? Aji mezi Olachama jsou rozdily? Taky, přesně. Hm, tož to jsem netušila. Oni totiž žijou tak, jak my. Takovým... těžkým... životem. Ale ti lepší, ti už si žijou jinak, na úrovni. A tak není divu, že si žijou Olaši na úrovni. Tak na úrovni. Co je to úroveň? No a třeba taková ta pačiv. Říká vám to něco? Pačiv. Pačiv, ale jaká pačiv? No to se chci zeptat. Pačiv. Jestli... co to... Eee... pačiv. Ja vim, co to je, ale teď to nemam na jazyku, abych Vam to řekla dobře. Pačiv je vite co? Že třeba: Vy přidete... ke mně, a moje ucta je Vam dat... aspoň nabídnout ten čaj, jo? Nebo Vam nabídnou ja nevím co, něco sladkýho, oběd Vam nabídnou... to je to. Anebo... pozor, druha věc, druhy rozdíl, pačiv, ne pačiv, ale pačiva... to vite, co to je? To ste si zjišťovali? Pačiva? Jak? Pačiva. Nee. To ste si nezjišťovali. No, na to se právě ptám, abych si to ozřejmila. U nás je pohostinnost a potom ucta a to znamená, že si někoho vážím jako člověka, rozumíte mi? Prostě my to máme takhle. Pohostinnost ano, to je jídlo, pití, jo, když dojde návštěva a je to obzvlášť dobrý kamarád, nabídne se nocleh – chceš přespat, jo? Ale samozřejmě nemůžu někomu nabídnout takovou věc, když si ho nebudu vážit, třeba. Přesně. No, ale my máme třeba vybraný lidi. Jo? Jo. Rozumíte, jsou naši, jsou odlišní. Třeba ke mně přide někdo odlišný, tak pro něho mam připravený zvlášť hrnek, zvlášť lžičku a když nemam, tak to, co udělám, tak to vyhodim. Ten hrnek s tou lžičkou. Fakt? Fakt. Aji po mně? Ně. Po Vás ně. A to berete jako jak? Že třeba když... když... byste to vyhodila... takže... jakoby Vám to ušpinili nebo... já to nechápu. Ne, ne. Jsou lidi... ja Vám řeknu tak: co se hrabou po popelnicích, jak říka mama, co jijou ty psy, co nemají tu hygienu, co nemají tu čistotu, toto, jo? A třeba ten člověk, když ke mně přide a ja vim, co ten člověk dělá... A takovýho si pustíte dom? Jako třeba tady dole... bydlí souseďka. Ona třeba ke mně přide, ale dovnitř si ju nepustim, jenom tady ke dveřim. Ale minule mi šla až dovnitř. Sedla si sama a to. A ona se mě ptala na tu socialku, tak sem ji to vysvětlila, ale řekla sem: nezlob se, ja už musim jít pryč, tak vstaň a běž. Neudělám ji čaj a nic, protože vim, jaka ona je. Jasně. Jasně. To chápu. Prostě vybraný lidi, no. No a ta ucta jako takto ještě třeba... Rozumíte. A pak máme takovou tu uctu k těm lidem jako... nevím, jak bych to... Rozumíte mi, takovou, že si jich vážime jenom proto, že jsou. I když jim nemůžeme nic nabídnout, jo, protože k nám nechodí. Nejsou blízcí, ale dejme tomu, že já si fakt jako někoho vážim, protože je opravdu... Jo, jako já Vás rozumim. A to právě nevím, co teda máte na mysli tým pačiv. Jestli toto blízký, anebo takový to... že opravdu... toto je ten člověk, který žije mravně, slušně a poctivě, tak toho si vážim, jo, i když třeba ke mně ne... Nevim, jestli Vam to vysvětluju dobře, protože my taky tady ty slovička... my, co už sme my, tady v těch letech, tak my tu romštinu už taky nějak moc neumime. To, co umijou naše rodiče, dědy, že, děda, babička, oni to uměli víc, než my. Jo. Protože my většinou v té češtině, že. Jo, jo, jo. Takže vy se v romštině jakoby... Ne. V te... A ja se o tu romštinu už ani nějak moc... ne, že nezajimam, třeba někdy aji znam nějaký slova... odpovědět odpovim, když se mnou mluvi starší člověk, když s nama mluvijou starší lidi, tak ať vidijou holku nebo mě, tak vždycky s nama budou mluvit v romštině, že. Jo. Takže odpovim v romštině, ale tak jako... mama někdy, že, v te romštině, ale tajak sme mladi, tak většinou všechno v te češtině. Většinou česky. A rozumíte si tady jakoby v těch lokalitách? Mluvíte jedním jazykem? Eee... každý ma svůj narodny jazyk, každý ma jinou vyslovnost, jo, my máme čistou vyslovnost, někdo má takovou, že tu vyslovnost protahuje, jo, prostě je to takový... No ale domluvíte se. Ty slova jsou stejny, je tam jenom ta intonace... Jo. Jo. Třeba nějaký slovička daji, který my neznáme. Jo? Třeba oni ty slovička mají přehozeny. Oni třeba řeknou... my řekneme na nadobí, že třeba deme umyt... tak mama řekne: me jav te o grati, ale třeba ty druhy, ty rukoňáři, jo, oni už řeknou: a men

PŘÍLOHA P III: UKÁZKA Z ROZHOVORU Č. 3 A JEHO ZPRACOVÁNÍ

Rodina č. 3 - 2 ženy a děti. Nahráno dne 16.1.2012, délka rozhovoru 0:12:46

Výpověď starší ženy (matky) zvýrazněna tučně, mladší normálně, dotazy kurzívou. Rozhovor přerušen.

Tak můžem? Můžete povídat jako odkud jste, z které vesnice nebo osady. Předtím bylo Žehra, tak ja nevím teď jak je... To je furt stejné. Takže ze Žehry a... Spišska Nova Ves, Žehra, okres sme měli. Jo, jo. A přistěhovali jste se sem proč jako... Tak, nó, tata pro mě přišel. On, já sem vám to říkala, její tata přišel pro ni, on sem přišel za práci a ona se sem s ním tady nastěhovala. Ona tady bydlela maminka, no tak oni přišli sem bydlet. Takže vy jste sem došli za práci, jako pracovat sem došel manžel Váš? Né, co bíbneš, ma babička tady bydlela a on přišel pro mě na Slovensko. No, tak to bylo jinak. Oni tady museli bydlet. Jeho matka tady bydlela, on pro ni přišel a oni sem přišli bydlet. Pro ni jako. Takže on byl odsud, manžel Váš... Nó, ale on se narodil taky doma, na Slovensko. Ale tady bydlel už. Stěhovala se jako jeho matka tam jako jeho foter, jako babička její. Stěhovali se tady, bó měla tady tchyňu a tó, tak ji dědeček přišel tady jako za matku. Jakoby pro nevěstu si tam šel, aby si ju přinesl jako sem do Pferova. Jo, jo, jo. A Vy jste šla bydlet teda ke svojí tchýni, jako ta boří, jak se říká. Ano. A jak dlouho jste u nich bydleli, než jste byli sami? Kolik sem měla...é...nevím...asi osumnast roku? Jo? Když jste došla sem a bydlela jste jako... A vzali jste se... Ne! Ne. Druh a družka? Jak bych řekla... A měli jste to, čemu se říká mangavipen? Né, vubec. On přišel pro mě á... Prostě spolu žili... Přišla sem tady a žili sme spolu. Jako takové ty námluvy... Ne, ne, ne. To jako vubec jste neměli... Ne, ne. Aha, takže vlastně... A jak dlouho jste spolu teda byli? No ja nevím, tak on měl patnast roku, ja sem měla osumnast roku... tři roky? Pokud ona se nenarodila, no. Aha. A pak odešel? Ja sem odešla. On si vzal druhou a... Jo, jo, jo. A... Prostě nerozuměli spolu, tak se rozešli. Jo, jo, jo. A vlastně měli jenom Váš. Jo, jenom mě. Dobře. A ještě jsem se teda chtěla zeptat, já se vždycky ptám těch starších lidí, jestli ví, co je to romipen. Říká Vám to slovo něco? Romipen? Né. Tak vidíte, to neexistuje. Já sem Vám to říkala, to nic není, romipen, to neexistuje to slovo. To ten romipen, víte, co sem si to zjistila? No? Že toto je pod... v Brně... to je romipen. To je z Brna, toto pochází z Brna, to je... jak sou ty... tam je muzeum romský, v Brně a jak je tam ta vlajka romská, tak to je pod tou romskou vlajkou, to romipen. To je v Brně, v muzeu. Jo, jo. Tam sou ty knížky a to pochází z té knížky. No, v těch knížkách je vysvětlené, že to je ta vaše tradice a jazyk. A to celé se... Tomu se říká romipen. Romipen, ale to se... Anebo u vás se tomu říká jak? Ta vaše kultura, tradice... To my nevíme. To matka neví. Nevíte. No, nevíte, nevíte. Takže romipen, to vubec nevíte. To budou spíš vědět oni z Brna. Tam je to. Tam to je přímo romský muzeum... No, je to možné, protože, protože... (Rozhovor přerušen příchodem druhá a dětí)... No, mě by spíš zajímaly takové ty tradice a zvyky. Vy taky nevíte, co je to romipen? Taky nevíte. A co je to teda ten mangavipen, to víte? Mangavipen. To je zaslíbení. Jo. A ještě jsem se chtěla zeptat, když se narodí dítě, dělají se mu takové ty věci, jakože ta šňůrka kolem... Jo, jo, jo. To jo. Jo? To dodržujete? Pentlička, no, červená... bo mašličku a bó ružovu... A dává se pod polštář nit' a nužky. Jo? A proč? Tak ta striga, ne, on ještě není pokřtěný... ne striga, to je... jak vyzerá tó... takova bíla pani. No, prostě, nó... Jo, jo, jo. On ještě není pokřtěný, on ještě není k andělíčkům... Jo... On ještě... aby ho ve spanku... jak se dycky lekne, že... Tak dává děckovi nužky, nit' a jehlu. É... pod hlavičku... pod podušku. A tu pentličku? To nemusí. To když dam toto, tak pentličku nemusí. Buď dáte tu pentličku, spíš tu pentličku, to už cigáni nedávají, to bylo zastarale, teď už... včil dávají všichni tu pentličku. Jo, jo. No a ještě jsem se chtěla zeptat na takovou věc: jak to máte... víte, co je to žuže? Žuže, to nevíme nikdo. Nebo žužipen? Žužipen? To není žužipen nic, ja sem vam to říkala. Dživipen, ne? Ne. Jako žuže. Žuže má být rituální čistota. Čistí Romové, degeš... Né. Špinaví jako. A degeš víte co je? Tak degeš víme co je, to jsou špinaví cigáni, to jsou degeši. Takže degeš víte. Vim, co je degeš. Takže degeš je ten špinavý a žuže je ten čistý. A dělíte se tady tak jako nějak na to? Tady si... jo, no. A tak tady taky některý lidi jo, no fuj, to je některý čisty, některý... No, šak ti pani říká, sou takoví... Takže to by mě zajímalo. A jak se to projevuje, ta čistota nebo to degešství, jako nějak se jinak vaří nebo... Ne nevaří... nebo chováním... Spíš chováním, špinaví jjou, mají bordel v baráku, prostě je jim to jedno. Jako, rozumíte mi? Jo, jo.

že my třeba máme lepší...v rodině...my se lepší máme rádi, jak třeba vy. Vy se třeba musíte zeptat doma maminky: mamó, můžu si vzít? Jo. A u nás to není. My u nás doma...přijde rodina, jo, přijde u mě rodina, třeba moje švagrová a ona jde si normálně do ledničky...My máme jiné zvyky, prostě my se neptáme. No, jasně. Bo já třeba přijdu...já se nemusím ptát, udělej mi čaj, já du normálně do linky, do ledničky, jím, co chci, prostě my se chováme...my se máme rádi a my se uznáváme. Sestřenic, bratrance, babičky. Nebo třeba vy...já znám kamarádku, která třeba když volala mamince: mamó, můžu přijet na sobotu, nedělu? Třeba že se pozývají. Jasně. No a my ně, my automaticky...jdu u matky...my se nevoláme, my se nepozýváme. Jo, jo, jo. U nás sou třeba jiné zvyky, no. Toto třeba...u nás proklínáme a takovy. Nadávky máme jiné...No, my taky máme dobré nadávky...(Smích)...Jinak, já si myslím, že už v ničem. Hlavně tady v tom jenom. Jako v té rodině a to? Tam je to hodně odlišný. No, že vy ste jiný, že vy máte třeba...že vy se musíte na všechno ptát. Poprosit, poděkovat a u nás to jako neexistuje, poděkovat, poprosit, tady ty děcka, vidíte tady ty děcka. Automatika – mamó dej. Vaše děcka si musí o to poprosit. Jasně, jasně. Že? To je u vás normalní, maminko, prosím. Ano, ano. Toto je u nás ta pačiv. No a u nás toto pačiv není. Matka...oni říkají: matka o fotr musí dat. Rozumíte? Jo, jo. Bo ja třeba děckám dam jídlo a oni mi nepoděkují. No, tak děcka mi taky neděkovaly za jídlo, když byly malé. Některý děcka děkují. Ja znám hodně, co děkovaly. Nebo v obchodě; vidím to a ja to vidím do teď: de maminka s děckama: toto si nesmíš vzít, ja ti koupim rohlíček. Baba bohatá, prstynky, zlato; jenom rohlíček. A naše děcka když du ja s M. do Teska, tak on se mi nepta, on mi to nahaže do košíku a ja to prostě musím zaplatit, jo? Jo. Tak třeba ja mym děckam...A když na to nemáte? Tak si ho nevezmu do obchodu. Ja dycky mu zdrhnu, jak fakt nemam peníze, mam fakt čistě na jídlo, tak se mnu nejde, M. Dycky řeknu: M., ja nemam tolik penizek, mama de nakoupit, mama ti třeba vezme oplatek nebo jogurt. A chápe to. Chápe to. On prostě ně...jakože: ja chcu, ja chcul No ale on když třeba vidí, když třeba deme pro dávkú a vidí hodně peněz, on dycky vidí ty kulatý padesát...tak ja mu dám vždycky do ruky jednu. Ale to je jednu za měsíc, ja mu nedam jakožeby denně. Měla sem včera dietu, tak sem dostala dvatisícepadesat, tak těch padesat sem mu musela dat do ruky: mamó, ja chcu padesat. Ale on si za to koupil! On ne, že by to proflakal, on toho spajdrmena za dvacetjedna koupil, tu masku, koupil si za dvacetosum meč a to měl akorát za padesat. Za jeho padesat korun si prostě koupil. On ne, že by to proflakal, prostě si za to koupil. Jo, jo, jo. Jako ja nevím, jaké máme jiné zvyky, ja myslím jiné už nejsou. No, no. Právě asi toto třeba. Jestli to potom nedělá děckám problémy ve škole takový to, že neumí poprosit a učitelka to čeká, rozumíte mi. No a to mají třeba ve škole s tím problémy. Třeba moje zrovna děcka ne, bo oni to víjou. Ale třeba od S. už to mají problémy. Oni se třeba ne...hodně vyrušujú, paní učitelka třeba jim říká hlásit, oni nevíjou co to vůbec je hlásit, oni vykřikujú, romský děcka, třeba učitelka jim něco dá, oni neumíjou poděkovat, bo z lavice vycházjou, tajak dělá moje V., že, nemá respekt...Hm, hm, hm. Třeba jinak vychovááte ty děcka. Oni nemusí toto, tak nejsou zvyklí, když jdou do školy a tam potom jsou takový ty...Výchovný problémy. No, tak výchovné...Asi se to jinak chápe, že? No. Každý to jinak chápeme, když by se třeba někdo mohl přizpůsobit trochu víc, vyjít vstříc, že by se to tam jakoby...Jako V., M., L. a M. oni umíjou poděkovat. Oni za všechno umíjou poděkovat. Ehm. Ale oni sou hodně temperamentní. A to ...a to vidíte třeba děcko romský hodně temperamentní a vaše. Hodně sou rozdíly. Že třeba děcka vaše sedíjou v lavicích, že, třeba úplně vzorně a romský dítě prostě ně, ten musí vyrušovat. Jak moje dcera taky. Ona je hodná, ale ona ve všem...ona taky mi říkala učitelka, že ona je hodně temperamentní, že to je vidět, že to je prostě čertidlo. Ona prostě furt vykřikuje: paní učitelko, ja, ja, a ona ji vždycky tu ruku da...L., ty ne. A ona třeba chce vyzkoušet a ona zas vyleti, tu ruku, paní učitelko, ja, ja, ja, furt. A ona ju vždycky potom pošle do koutu nakonec. A ta dycky ztekla, bo ona všechno umí, ona ma samy jedničky. Jo. Teď zas doma...dneska dostala samy jedničky a je v druhé třídě! Hm...Ma samy jedničky! Hm. Tak to jo. Ale na matematiku normalně ona je ďabel. Třeba co děcka mají na zvláštní škole v patě do stovky, ona to v druhé třídě perfektně spočítá. Ona v druhé třídě do stovky. Ona umí příklady úplně bez...úplně nalehko. Hm. Tak je chytrá. Doufám, že neskončí taky na dávkách, že půjde někam... Ona říkala, že...ona říka, že pujde za doktorku. Jo? Ona furt říka, že ona puďe dělat paní doktorku. No, tak vidíte. Aspoň má nějaký cíl. Furt je to lepší,

než když ten váš B...Nó, to je takové v...*Jako on nemá takový nějaký...*? On nemá žádný cíl, on prostě...Víte, co on chce? Mamó, ja v letě budu do práce. Ne, on vidí...ho tlačí...Víte, co ho tlačí? Ho tlačí peníze. Že si chce vydělat. *Ahm. Ale to může ají na brigádě.* Nó, on říká: za brigadu, mamó, čtyři tisíce. Ja říkam: B. na brigádě si můžeš vydělat ají osm tisíc, tam budeš třeba kopat, za deset tisíc. *Né, tady ty mladý, ja vam to řeknu...*všichni mladí, ten N. taky, esí se vůbec doučí na toho zedníka, taky to chce nechat. *Ale? Už tam teda jako je?* Je. Ale o prazdnicích toho chce úplně nechat, ají toho zedníka. Všechny tady ty mladý tlačí p e n i z e. Dneska...budem si říkat pravdu, všechno je jenom peníze. A tady ty mladí si říkaj: ále, ja v letě, on si chce vydělat na řidičák, on už bude mít sedmnáct, že si chce to vyplatit, že chce mít auto, no...*A k čemu mu to bude?* Ja nevim. To je prostě z frajeřiny, toto všechno. *Jo, jako rozumíte, naše děcka nebo naši lidi, taky mají rádi peníze, ale...jakoby...vydrží to ještě těch pár roků, než se dostuduje. Většina teda.* To je, ja vam řeknu upřímně, jak to je. To bylo ještě za komunisty, co bylo...co se hodně kluku ají holek učilo. Ale tady tu dobu...nechytáčka. Ají pani ředitelka...tady ty mladý nic neinspiruje, ají ten S., takovou dobrou střední školu měl, ten z te Husovky, rok tam chodil, chytl si babu, puk a nechal toho. *A děla, kope. Hm.* Sou všichni tady ti mladí jako a rodiče s tím už nenadělají nic a můžou ho tlačit jak chtěou, prostě jak se dostane...*Neposlechne?* Nee. B. mě poslechne? *Já nevim, já se...* B. mě právě taky neposlechne a mužů řvat, mužů mu to pěkně, sednu si s ním, vysvětlím mu to, že mu to třeba přide k životu dobrá, že ja sem taky vyučena, a víte, co mi říká? *Jo a kde seš, mamó. No kde seš...* No, tak *Vy jste ženská.* A šak ja sem mu to říkala: B., za prve: ja mam děti už, ja nemam nikde praxi, v dnešní době chtěou všude praxi, odmakaný, že. *Ženská je něco jinýho než chlap, to by měl vědět.* Mamó, ty si vyučena a všechno a seš doma na dawkach a nemůžeš si zehnat v Přerově práci. Řikam: B., ja sem něco úplně jinýho. *Ale ještě není všem dnům konec, to si klidně ještě můžete najít.* A šak ja sem mu říkala: ja M. nebudu furt mět malyho. On vyroste a bude chodit do školy a co ja potom budu dělat. *No. Vy nemožete kopat kanály.* Šak sem mu říkala: a co doma, budu sedět na zadku? Myslíš, že ja si taky nenajdu práci? Vy potom ode mě odejdete, budete mít třeba ženy a co ja budu sama dělat doma. Tak ja si taky najdu nějakou práci snad, ne? Ají třeba na pulku uvazku...*Vám dovedou ty ženy dom, ne, však to tak máte.* No, bori. A budu se starat ještě o ně a o děcka, ne? Mam další práci. *Nebo nemáte to tak?* Tak jo, ale někteří třeba...ale jo, je to tak u nas. Že, třeba kluk, přinese bori, ale teď je to opačně u Ciganu...*Jo?* Teď je to...Řikam: nova moderní doba. Že ty džamutře, ty kluci, spíš u tchyně sou, opačně. *Nó. Šak...Moje švagrová. Ma dcery dvě. Kluka, co ma, kluka, tak ten místo, aby byl...bori, tak on je na Slovensku a on je u tchyně a dcery ma doma a oni bydlíjou ty dva kluci. Džamutře. Jo?* Nee, nee, víte co, ja vam to řeknu takhle: za stara se eště ty ciganský tradice dodržovaly. Ale s moderní dobou dou...*my se vlastně chovame...*my se podřazujeme jak vy. To není...*Tak my to tak nemáme. Naši mladí, když se vezmou, tak si hledají svoje, úplně. Jo, pokud můžou. Nelepí se na rodiče.* No ale když třeba nemají, tak sou radi, že bydlí u rodičů. *Tak ale je jim jedno, u kterých. Tam, kde je víc místa.* Tam kde je víc místo. *A šak my sme to taky tak měli ale!* Ja sem taky...já sem...jeho tchyně mě nech...ja to řeknu upřímně: jeho matka nechtěla, nebo oni byli staří, oni byli nemocní, oni nechtěli řev, řvani děcek, že, ja sem brzo rano vstavala, oni na to nebyli zvyklí, bo byli nemocní, tak tam nechtěli, u něho. Ja sem bydlela u matky a potom byl volnej barak, tak sem hned odešla jako, taky. Ja sem neměla kde jít, ja kdybych měla kde jít, tak se nelepím u matky, že. Ja sem neměla kde jít. Ja sem byla rada, že sem byla tady. *Jasně, jasně. Jako...myslela jsem si, že ta tradice je, když ta bori jde za tím manželem a ta tchyně si jí...že jí v podstatě peskuje a že ta bori jí tam dělá jakoby služku, ne?* Né, teď už to tak není. *Tož teď, ale...*Bylo. Tak to bylo! Matka si to zažila, moje, u moji...u moji...baby. *Jo?* Ja vam říkam: teď už tady ti mladí né, to už je gadžocigani, pani Novotna, tady teď, tady ten rok právě se žádný tradice nedělají. *Hm. Ani ta rodina vás tak nějak nedrží?* Néé. *Že by jako, rozumíte...U nás třeba alespoň...*No, ale my se nějak moc nedržíme. Ja spíš jenom s matkou, s mamou, že, a z jeho strany. S B., s jeho sestrou. Jinak jako tak...*Máte sourozence, že, ještě nějaké.* Nemam, ja sem sama. *Nee?* Ne, ja sem sama. *Jo?* Jo. Tak ja se nemam jako s kým držet. No, ja sem sama. Ja nemam sestry, bratr, ja nemam se s kým tak jako držet. Tak ale mam tety...*No, tak jako...* No ale nechodím k nim, jo, tak jenom...se potkame, tak ahoj, kam deš, tak to jo, ale takovy to, chodit do bytu, to už není. *Jo, za*

ne, hadra hadra. To sou takovy ostudy, mezi něma sem si třeba v obchodě... ja sem Ciganka, ale ja kdybych stala v obchodě s Vlachem, tak ja bych se za něho styděla. No, vidíte a on se zas možná stydí za vás, ne? Oni tam řvou, oni nemluví, oni řvou, oni se neumijou domluvit s vama normalně, oni řvou. Jo? Oni hážou...rukama hazijou. Oni jsou tak jiní moc? My to nepoznáme. Problém je v tom, že gádžo nepozná...Poznáte Vluchy. Poznáte Vluchy. My Cigani...Dotedka jsem nepoznala. Já nevím, kdo je tady mezi váma Vlach, fakt nevím. Vite...poznate to. Ja Vam to hned poradim. No...My Cigani chodime normalně oblečení, Vluchyňku nepoznate nikdy v riflich, v gatich. Vluchyňka ma jediné dlouhou sukňu. Jo? Nechodí v kalhotech? Ne! U nich to nemuže být, aby Vluchyňka byla v riflich nebo v teplakach. A proč ne? Oni maji takovy tradice, že prostě musijou byt velký sukně. Ještě do dneška to teda dodržíjou, to oblečení? Oni strašně. Oni strašně, Oni právě nejvic dodržíjou ty tradice. Oni třeba nesmi byt...u nich nesmi byt jejich...nesmi si vzít třeba od nás nebo od nich, musí byt jejich krev. Oni se vykupijou, aji zlatem! Penězama. Jo? Ty nevěsty? Nó. Oni sou strašně bohatí. Strašně. Oni sou milionář, auta, baraky. No, tož tady jsem...Ale tady nejsou žádní...Tady nejsou žádní Vlaši. Ale v Přerově jsou, ne? Jsou, ale ty bydlijou ve městě. Jo tak. Oni nebydlijou v takych lokalitach. Jo? A jak na to došli? Čorkama. Kšefty, zlato, oni hodně zlato, oni sou na zlato, Olaši. Maji takovy kusy, ts, řetězy. Kšefty s gadžema, ne? No a vy si tady dáváte záležet ne té čistotě a toto...Jak jste říkala, že ten Váš je z té Nové Lesné a tam jsou ti čistí Roma a tak. Jo, že podle tohoto se nějak posuzujete. Anebo vite, co eště u nas sou zvyky? To si ještě taky dejte, to Vam taky řeknu. Vy si třeba date do ledničky jidlo, jo? Vy třeba dneska uvaříte, vy si to date do ledničky a vy to třeba na druhý den ještě budete jest. No ale my ne. My uvaříme a my to vyhodime, co se nesni. No tak dobře, když je to rozrýpané, ale když si uvařim schválně vic jídla s tím, že si dnes vezmu půlku a zítra si vezmu půlku...To my ně tak. Ne? Vy nevaříte si třeba dopředu? Ne. My musime...prostě Cigani...chlapi chcou čerstvy jidlo, jako každý den. Tož chlapi jo. Ja třeba když dělám zeli...ja Vam to tak vysvětlím. Ja když dělám zeli, segedin, tak jo. Na druhý den ohřejeme. Ale když dělám polivku slepičí, tak ja to rano vyhodim, ja to nejim, ja to neohřívam děckam. My mame třeba jiny zvyky. Třeba ja musim děckam...ja denně vařim. Ja denně vařim. Jasně. A když třeba zbyde, tak ja to rano vyhodim. Hm, hm. A že byste si to třeba večer postudenu...No, tak večer si dam, s chlebem, třeba řízky. No ale ja znam kamaradku...Bilá? Jo. A vite co třeba dělali? Mně třeba zustala polivka, slepičí, a v letě, šak to do rana muselo zkysnout na plotně...To zkysne, ale my to nenecháváme na plotně, my to dáváme do lednice... Ale ja taky! Ale muj v noci chodi u plotny a diva se, co zbyde a v noci ještě ji. Ja mam takeho hňupa, že on do ledničky...on nevi, co tam je, tak on dycky říka, nechavej mi to. A on dycky se diva do hrnce, co zbylo a ji. Jo, chlapi to tak dělaji. Ale to je podle zvyku v té rodině, u nás se jidlo týden taky nejí. U nás se s potravinama taky šetřilo, ale...Tak ja taky nevyhazuju, třeba segedin nebo zeli, to ja frknu do ledničky a na druhý den je to ještě dobry. Nebo gulaš, to se musí rozležet, že. Jako ja taky s jidlem...Tady Cigani kupijou ty uzeny žebra, to je drahy, to oberou, k tomu brambory a je. No slyšela jsem tady, že jinak vaříte, takový hmce a takový hmce...Ale to je blbost! Nevěřte, my jinak vaříme. Ale jo, je to pravda, vy jinak vaříte a my jinak vaříme. Třeba ja sem se vaše jidla naučila, tady česky. To třeba Cigani vůbec neumijou vařit česky jidla. Oni nevijou, co to je svičkova, kuře na paprice, omačky. Oni prostě jenom maso daji do hrnce, na paprice, papriku sladkou, cibulu a kuře. Brambory, ryžu. Jo, ale mně to furt nedává smysl, protože vaření...říkám, jakože vy se třeba štítíte, že, u některých lidí pojist...Ja se neštítim...Ne, vite, ja se jenom štítim takovych třeba...že vidim, že je špinava, ženska, nebo takhle. Ale co my sme tady, se neš...my jime po každym. My třeba...ta D. bydlela u mě, jo, tak když byla u mě, tak vim, že byla čistota, bo ja sem ji furt říkala, umyvat ruky před jidlem, nebo před vařením, každá ženska si umyje ruky před vařením, že. Ale nekeři sou prasata, jak třeba S. Oni nevijou, co to je hadra na nadobi, utěrka, oni si dělaji z triček, na nadobi. Hm. Viděla ste to někdy? Oni nevijou, co to je houbičky, nebo učim ji furt vařit. Řikam, stídej tém děckam to jidlo, ty děcka jenom čočku, fazolu, maso na šťavě, brambory. A když přijdou u mě, tak jsou tak hladovy, ty děcka jako. U mě děcka jedly předevěčirem, teto, to je dobry. Řikam: S. něni problem vzít dvacetisic, za tyden je profrcat a potom papat co? Ja nemužu vzít pětisic, za tyden profrcat a potom do nebe se dívat celý měsíc. A potom říkat: já, ja sem nedostala davku, ja musim zpatky, ať mí daji rychlou pomoc. No, tak

PŘÍLOHA P IV: UKÁZKA Z ROZHOVORU Č. 4 A JEHO ZPRACOVÁNÍ

ti... to už nejsou z té části, ale oni pochází spíš... taková Spišská Nová Ves, jo, někde tam. Už aji spíš někde dál a z těch osad právě. Jo, jo. Takže vlastně hned po válce se přistěhovala taková ta první vlna, co je taková už... Po válce, co přežili, se vraceli, tak oni vlastně ty komunisti... tak oni je sem jako kdyby přitáhli. Jo, za tou prací... Protože tady bylo... Jo, jo. Takže vlastně ti, co jsou tu teprve... jak říkáš... ta poslední vlna... To jsou takoví ti kočovní, kteří tady dlouho nejsou a dlouho tady nebudou. Jo? Oni nebudou nikde. Protože oni tady nemají předky, oni tady nemají nic osobního a nemají tady nic, nic je tady nedrží, jo? Jo. Oni přijeli ze Slovenska do Česka kvůli dávkám. Dá se říct. Kvůli lepšímu životu. Ekonomicky. No, ale za rodinou asi, ne? Jó tak jasně, protože vlastně v každém městě má každý Rom nějakou rodinu, že? Jasně, jasně. Teoreticky. Výborně. Tak a teď se tě zeptám: víš, co je to romipen? Jo. Ty to víš. Romipen, čačipen. To je... čačipen je co? No, romipen je účta, ne? No. Co bys chtěla jako vědět... Romipen je romství, podle... podle různých knih. No, to je ale ta účta, romství. Romství je údajně tradice, zvyky, jazyk. Všecko. Jo? Ale my tomu říkáme jako kdyby čačipen, neboli účta, neboli... no... romipen, jasně že. Je to takové to... základ je postavený... jako kdyby... respekt k předkům. To je to čačipen. No, to je to romipen, čačipen. Jakože... protože... my jsme asimilovaní Romové, tady z toho všichni. Jo. A buď už v dobrém nebo špatném. Jo? Když je to v dobrém, tak jakože zapadl. Když v špatném, tak jako převzal ty vaše zvyky. Ty špatné. Bohužel. A teď to znamená, že vlastně ta ú... to romipen je takové to... jsem... i když jsem asimilovaný, jsem Rom a ctím naši kulturu, tradici, jo? Jo. A teď jako je rozdíl, velikánský rozdíl, obrovský rozdíl v čem je a což je nejvíc důležité tady v té věci, je, že když je to střední vrstva, Rom, tak on dodržuje tu tradici a to romství v tom dobrém. Jakože rodiče se uctívají, je to hrdost, mít u sebe tatu a jako... že on vychoval, tak já mu to vracím. Že se hádáme, bratři se hádáme u koho zůstane bydlet. Ne že ho dám do domova důchodců, to neexistuje. No, no, no. Jasně. Jo? A pak je vlastně sociální vyloučení a tam to romipen... jako kdyby se nedá udržet. Jo. Protože oni na to nemají sílu, protože oni... jako chlap, byl živitel rodiny, chlap byl ochránce rodiny... A tohle... že když nemá tu práci, tak mu to všechno sebralo. A chlap ztrácí sílu. A když on nemůže být chlap a živitel rodiny a nemůže mít tu hrdost a nemá to romipen, tak žena vlastně... a on ztrácí... a má ty deprese a trauma z toho, tak z toho utápí v alkoholu. Jo, takže myslíš, že tady jsou všichni bez romipenu? No jo, většinou jo. Oni... a v čem si můžou udržet romipen je tak potom už jenom muzika, kdy... a kterou nemůžou nikde prodat, takže to dělají tak... že dělají rachot a potom vlastně v čem? Jakože je chlap? Jako když si vypije, tak je chlap? A když je střízlivý tak je jako pod postelí? Jo? Jakože tam už to romipen je strašně obtížné, protože oni přežívají ze dne na den, tam už není... jako že prostě... otec vychová děcka tak, jak ho vychoval jeho otec a řekl mu: tohle se smí, tohle se nesmí. Zákon romství bylo, jako že když byla ženská těhotná, tak sousedka, romská, tak jako... nabídneš jí vodu, nabídneš jí, na co má chuť, ona má přednost. Jakože když jí nenabídneš to... na co má... jakože ona potratí, jo? Nebo na duchy se věřilo. Jo. Takové ty věci, jakože to se nesmí, protože by ti ublížil. A to tady vůbec není. Dneska jsou všichni moderní a ví, že neexistuje nic moc... Jsou ještě tady takoví... Tak oni si řeknou, co mi kdo může. Jo, jo. Ty mladí, dneska oni nevykají starým, jsou sprostí, mají to všechno převzaté. Protože si nemůžou... nemají strach z toho... Kdysi bylo takhle: staří, ženy, mladí. A ty staří se znali. A když měli tu účtu, tak starý... Cigán Cigána nikdy neokradl. Nikdy mu neublížil slovem. A když jo, tak byl nějaký vajda, který to srovnal. Měli vlastní soudy. A dneska to neexistuje. V takových lokalitách. To znamená, že kdo komu co udělá? Nikdo nic. To znamená, že když přijde... kdybys byla romní a přijde za mnou tvůj... jako tvůj syn mě urazí, řekne: hej, uhní starý, ještě mě kopne do nohy, tak já bych správně měl přijít za tebou, protože jsi soused a máme tu účtu a řeknu: poslouchej, tvůj syn mě urazil. A ty bys to měla vyřídit. A ty mu řekneš: pocem, co to mělo znamenat! Ale dneska to tak není. Protože, přijde: hej, pocem, co to mělo znamenat a syn mu řekne: co ty mi budeš vykládat, ty, co nemáš práci, tady chlastáš. A nemá tu účtu. Jo. Autoritu ani. Ani ne, kde by ju vzal? Ztratil. Jo, takže... Takže to všechno vymizelo. A to všechno dobré, co bylo, už vymizelo. A ty děcka, oni nemají žádná pravidla, z ničeho nemají strach, oni

někde se já čít a degeš někdy má

západ, jo, pak až k Německu spíš, to jsou němečtí Romové a oni jsou docela vzdělání, jakože umijou perfektně německy a jsou jako movítí a páli jim to na byznys...A tady teda...Povykládej mně teda tady...A tady moc jako nejsou ty Sintí...Ne, myslím jako...tady si teda ten maďarský nevezme slovenského? To je to samé, maďarský, slovenský, to je Rumungro furt. No, tak dobře...Vlach...Vlach...Říkal jsi, že jsou tu čtyři kasty. Tak to je Vlach, to je ještě ten Sintí... Sintí... No a ještě dvě... Jako jsou ti olašští Romové...Vlach...Vlachy, Sintí, Rumungre, Rumungre... těch je... Rumungre jsou jakoby ti maďarští Romové...No... Ale pak jsou ti klasičtí, ti slovenští...No... Ale ti jsou na stejné kas...vrstvě... jako na stejné úrovni jako ti maďarští. No...Jo. Jo? Rumungre pořád. Jo. Jenom Vlachy a Sintí se nesmí. Vlachy a Sintí a tydlety jo...Jo? Dobře. A když je někdo...to znamená, že oni jsou z té jedné, z té čisté kasty? Nebo jak? Jo, a pak tam je jako to, že jsou jako kdyby vrstvy. Těch je osmdesát pět procent. Rumungrů. Slovenští, maďarští. Ale tam už je...tam se to potom dělí na vrstvy. Jako střední vrstva a sociálně vyloučení. Takže když je to...tak oni ti sociálně vyloučení mají název degeš. No, tak, degeš...Nó a...Tak sociálně vyloučení...Mně tady tvrdili, že to jsou ti, co jí ty psy. To je ta vyloučenost, ta bída. Oni...kdysi dávno jim říkali degeši a to byli vlastně...jako kdyby...jakože...Rom nedá...Rom jako kdyby musí dát úctu i Romovi, který je degeš. A měli zvlášť pro něho, jako když kočovali, zvlášť na tom voze, prostě hrnek, který byl čistě pro tady ty lidi, co se z toho napili a oni to pak před něma ají rozbili. Že po nich nikdo nepil. Už tam byla ta rozdílnost. To znamená, že když přijde...nevím...kluk si zbalí holku, která je degeška, jo, z té rodiny, tak...tak otec ho vydědí. Nepomůžou mu do začátku. Když na to má, tak si ju vezme a žije si svůj život. Ale už...a pak trvá třeba pět, šest let, než vůbec by se dostal zpátky, přes děti, jakože vnoučata, aby to jakože...nó, tak dobře, žijete dobře. Ale ty začátky má hrozně těžké a hlavně ta rodina, je na devadesát procent, že ta rodina ho stáhne, ta špatná. Jo. Ona ho stáhne. Dostane výplatu, dostane peníze, tata má dost peněz, řekni, ať ti dá a ty peníze...oni ho stahují, obírají ho. A on aby zapadl, tak by musel. Anebo by je musel vzít a dát k sobě. A zase: co ze sebe děláte...to dělá rodina. Takový to...nepasuje. A už jsou...velikánské peklo. Rači se ho zřeknou, toho kluka. A když je to holka a zřekne se holky, tak to je nejhorší, co může být. Jo? Když se rodina zřekne holky, když pochází z lepší rodiny. Mám jednu takovou, našla si degeša, on se jí zřekl a to vidíte ten rozdíl, kdy jsou tři sestry a oni si žijou na úrovni, mají prostě peníze, byty, jakože už ten základ a ta holka bydlí prostě v té jejich lokalitě, v té rodině, v té velkorodině, i když má třeba svůj byt a má...ale oni už mají takové ty...jako že se drží pohromadě, že oni ty byty mění tak, aby byli co nejbliž k sobě. Jo, jo. A když někdo nezaplatí elektriku nebo nájem, tak už ji berou jí...prodlužovačku a už musí dát. Jasně, jasně. A už si to pomáhá. Ale to je špatné, protože oni vlastně tu rodinu stahují dolů, oni natáhnou dvacet tisíc dluh, ale už jim nikdo nepomůže to zaplatit. Jedině tamta druhá rodina. Dej tato, dej. A jak dá, tak už ho obírají. Já jsem myslela, právě že degešství je to nečistý v tom, že...právě jí ty psy...Aby to bylo přesně, tak degeš se říkalo i grajar. Degeš, grajar. A graj znamená kůň. No jasně, ají koňské. Ale tady neuvidíš koně. No, jasně. O nich se říkalo, že jí ty psy no. No a prý jo... Jo, no, tady... No a jako, že teda to nádobí a tak...Ale já jsem myslela, že je to jakoby i ta duševní nečistota...Je! To hlavně! Však to není o tom, že by byl špinavý, to vůbec ne. To je právě jako ta...duševní...ono to neznamená čistý a špinavý, ale nečistý. Jo, nečistý. Čistý a nečistý. Jakože nečistý. To znamená, ne že je špinavý, ale že nečistý. Jako duševně že je nečistý. No, ale jaký vliv má na to požití maso, to teda nechápu. No protože když jím maso, když toho psa, tak je nečistý. To samé u tech Sintů, jak jsme se bavili, tak oni nesmí...nesmí mít nic s krví...společného. Takže oni třeba nesmí si vzít doktora, anebo sestřičku zdravotní. Kluk, kamarád, chodil se sestrou a oni ho chtěli vydědit, on se s ňou rozešel, protože ona pracuje s krví a je nečistá. Jo ta krev je pro ně nečistá. Nečistá. Jasně. To je zajímavé. Hm. Takže takhle se dělíte a je to opravdu... to tak funguje? Musíš si najít někoho z té své kasty, čistý kdo je...Jo, a tak jako...dneska ta doba...to tak moc nefunguje, protože to jsou sociálně vyloučení a oni prostě nedodrží nic. To sou ty degeši, dá se říct. Nechci je urážet, to je ta nejnižší vrstva, protože nemusí být všichni degeši. A když oni

PŘÍLOHA P V: UKÁZKA Z ROZHOVORU Č. 5 A JEHO ZPRACOVÁNÍ

Respondent č. 5 – muž. Nahráno dne 3.2.2012, délka rozhovoru 0:16:59.

Dotazy jsou kurzívou, odpovědi tučně. Muž je romský kolega a dodělává si maturitu. Bydlí v Přerově. Rozhovor přerušen.

Takže otázka... Odkud vlastně přišli tví předci do Přerova? Tak co já vím, tak ze Slovenska, jako jestli myslíš takhle...Jo, jo, jo...No rodina, jako, rozumíš... Ze Slovenska většinou...Většinou...A víš, odkud? Konkrétně. Nevíš? Hm... Maminka je z Levočí, takže... aji děda můj byl z Levočí... Jo... Babička... babička...nevím přesně odkad' byla, věděl sem to a zapomněl a po tatovi straně...to je Spiská Nová Ves. Jo. Z nějakých těch osad...Jo, to sou...to byly většinou všechno osady. Jo, jo. A jak dlouho jsou tady v Přerově?Jako...otec už se narodil tady? Tata se narodil tady, maminka se narodila ještě na Slovensku. Mama je spíš z takové té zámožnější rodiny. Jo. Tata né, mama je ze zámožné rodiny. Jo, jo. Takže ty už jsi druhá generace, co tady žijou, jo? Jo. **No a tak teď mi řekni, co to je ten romipen, jestli víš, co je romipen. Ty, abych řekl pravdu, tak to je pro mě docela záhada, protože pod tím se skrývá strašně moc...strašně moc věcí. A teď, podle mě, romipen je podle mě...asi styly, zvyk, způsob života. Jo. No, asi tak. Jo? Takže takhle. A říká ti něco slovo...slovo...čačipen? Čačipen je pravda, a většinou bych řekl, že slovo čačipen...u nás nějak moc...asi... se nějak vytrácí. Protože...kdysi...jako ti starší...tak oni jako na tom docela dost zakládali a prokazovali si vlastně úctu tím, že k sobě byli upřímní, hovořili jako většinou pravdu k sobě a jako víc se navštěvovali, víc se sdružovali. Což bych řekl, že teďka se to ztrácí, ale to sdružování myslím že zase ne, protože teďka vlastně, když nastávají tady ty krušný chvíle, to znamená zdražování, jo, být bez práce, všechno, tak si myslím, že se zase sdružují a bude to myslím ještě...ještě...nechci říct horší, ale bude to víc, protože za chvíli nebudou jak mít platit baráky, takže se budou sdružovat...Jakože by se sestěhovali? Jo, jo. Budou třeba v jednom bytě...bude bydlet víc lidí. Bude to tak, jak kdysi. Že, třeba bude tam bydlet...ne jakože matka s dcerou, jakože dvě generace, ale bude tam třeba ještě teta s někým. Jo. Jo? Jakože tam toho bude víc. Jo? myslíš si, že to tak jakoby nastane? Myslím si, že to nastane, ta situace, myslím, že už to pomaličku nastává. Jo, jo. No a tak s tím třeba i souvisí slovo pačiv, to ti říká co? Úcta. Úcta. Úcta. No a to se projevuje jak? Úcta se projevuje...Nebo jako...co to je, rozumíš. Úcta je třeba to...začnu takhle jednoduše: úcta je to, když k tobě někdo přijde a ty ho prostě pohostíš, jo, prokážeš mu prostě tu úctu tím, že tě někdo navštívil nebo že prostě...i ten člověk se cítí líp, když někomu něco nabídně. To je taková ta jednodušší úcta. Pak je úcta...Jako to pohostění, to je takový to prvotní? Ano. No a pak je úcta...potom...k... jako u nás, u Romáků jako je úcta hodně důležitá. Je fakt, jakože ti mládí už to jakoby nedodržují, jo, že už to slovo toho staršího neberou...už neberou na takovou váhu nebo nemají...ani už k těm starším takovou tu úctu, jak to kdysi bývávalo, jo, kdysi to bylo jedno, jestli to byl... rodina, nerodina, ale prostě furt ta úcta tam byla, ale teďka už ta úcta je jenom v rodi...ani možná už tam ne. Jako je to fakt...to strašně záleží, jak ty děcka eště sou vychovávaní, jestli jsou vychovávaní v těch starých zvycích a nebo ne. Pokud sou vychovávaní ve starých zvycích, tak prostě...eee...jo, tak ještě to furt dodržují. Jo, takovou tu úctu, jakože nabídnou to pohostění, když někdo dojde cizí, nebo jako jak? Ne, bavím se o úctě jako ke s...jako k Romům, jako...třeba když někdo přijde jako ze starších a řekne: hele, toto, jako co děláš, jako, jo? Třeba: udělal tohle špatně nebo něco, tak už neřekne jako promiňte, jako, stalo se tohle a tohle, jo...No, takže...takže, jako ta úcta už se vytrácí. Už se vytrácí, ano. Jako ty děcka...když by na ně zařval někdo starší, nebo by je nějak to...tak prostě automaticky...Takže už ani ten respekt před staršíma tam není, nic? A čím si myslíš, že to je? To je výchovou dětí. Výchovou. Je to výchovou a i tou dobou, že prostě i ta doba je taková...nevím...taková...pro Romy ještě není d...není...nejsou na to připravení, na tuhle dobu. Prostě pořád žijeme ještě...jak to říct...ještě nejsme...ještě nejsou lidi tak vyví...ještě nejsme tak vyvinutí ještě a to je tím, že prostě...Jako jak?V jakém smyslu vyvinutí? Myslím, že jako...jako...tím, že ty děti nechodí do školy, mají strašně málo...jako mají informaci, neumíjí vstřebávat informace, to znamená, že potom řešíjou...a to jsme zase...už zase někde jinde, ale už**

řešíjou...prostě...spíš emocema. Oni řešíjou emocema. Jo, jo, jo. To znamená, to, co cítí, tak to prostě takhle řeknou, tak to udělají a to je pro nich prostě...ta jejich obrana. Když třeba někdo...třeba dejme tomu člověk, kterej nějaké ty školy má a pohybuje se jako v jiných sortách, jako s jinácima lidma, tak prostě dokáže někoho třeba slušně odpálkovat, jo, dokáže...jako...normálně...odpoví mu, nebo taktně ho urazit, kdežto Romák prostě použije to, co nejvíc umí a to znamená jako sílu, obranu, jako...jako slovně to...jinak to neumí. Jo, jako sprostě nebo jako... Sprostě, nejde o to sprostě, prostě tak, jak to umí. Jo, někdy prostě jakože řve, jakože zařve, jakože řve, jo, nebo vyjadřuje se...eee...vulgárně, jo, takže toto všechno. Jo, jo. A ještě...a to bude asi na delší lokte, by mě zajímalo, jak vy se tady cítíte vůči jiným Romům, nebo jakoby...zjistila jsem, že je tu určitá řevnivost, že jsou tu určité skupiny... Ono to je takhle. Každý...každá...já to vysvětlím jinak...Představ si...představ si...Moravu, Slezsko...co tady ještě je...Čechy...Čechy... a Slováci...příklad. A ti všichni se odstěhujou...třeba do Německa. Jo. Jo? A teď...jako samozřejmě spolu budou vycházet, jo, a teď třeba nastane to, že třeba řekne: á...každý má jináčí zvyky, jo? A teďka třeba...řekne, ten Čech řekne o Moravákovi: viš, jako oni jsou taková a taková, prostě, s něma se nebav, protože Moraváci, třeba, jsou hodně agresivní. Jo? A Moravák zase řekne o Slezanovi řekne: ty, jo, viš, jako oni, třeba...nejsou čistí, protože jsou bordeláři, jo, ale ono to potom taky může vzniknout i z toho, že mezi hádkou někoho nařkneš a ta...to nařknutí už tam zůstane. Jo. Viš, co myslím. Jo, jo. Někoho označíš a to...ta nálepka mu zůstane. A pak se toho držíjou i ostatní. Jo. Takže já jsem myslela, že jakoby když tady jsou ty skupiny, Olaši, že a takhle... Jo a to je přesně ono, jak říkám. Jak jsou tady Sintí Roma, to znamená komedianti, jo, jako německý cigáni, komedianti, eee...Olaši, rumunský cigáni, jo, potom slovenský cigáni, češ...jo a to je přesně ono, jo? Já řeknu: á rumunský kradou, jo, jakože fakt, hodně kradou, jo, olašský to samé, jo? Oni jsou jináčí, oni se berou v rodině, jo a takhle. A zase o některých řeknou, že žerou psy a ...A není to pravda, třeba? Jako něco jo, ale to se nezakládá jakože úplně na pravdě. Když řekneš, že rumunskéj Cigán kradě, jo, tak to už je jedno, jestli je bílej nebo černej nebo olaskej nebo tak...Prostě, rozumíš. Jasně. Jo? A zase chci říct, že...pak se to týká určitých rodin, to znamená, že třeba když někdo řekne, že třeba ten Cigán je...já nevím...ze Slovenska, z té rodiny nebo z té vsi, a z té vsi a žere psy nebo něco...a třeba je tam rodina, které se to absolutně netýká, jo, tak už bude označená, že to je i ona, protože je z té...vsi. Jo, jo, jo. Takhle. Jo? Když ty budeš dejme tomu, já nevím, z Přerova a polovička Přerovanů...já nevím...budou narkomani, tak tebe označijou, že seš narkoman taky. Jo, jo, jo. Jasně. Chápeš? Absolutně s něma nemusíš mít nic společného. Jasně, jasně. A s tím souvisí právě moje další dotazování. Jak je to teda s tou rituální čistotou, žužipen, degeš...To ti něco říká, žužipen? Hmmm...žužipen, žuže...jako čistý? Hm...To je právě ta rituální čistota, ale to by mě zajímalo, vlastně co to je...Ono, každý Rom se považuje za čistýho. A každěj Rom druhýho považuje za špinavýho. Jo? Jo (smích). Takže to je strašně...strašně...říkám jako...Romové jsou strašně temperamentní a strašně...neumijou plánovat, jo, neumijou plánovat. My žijeme ze dne na den. A taky někdy ze dne na den se ty názory jako mění. Jo. Záleží na vztazích, jo, mezi sebou, záleží na náladách, jo, a tak dál. Jo? Je to strašně těžký říct, že čistota jako taková, když se nad tím tak zamyslím, tak třeba pro ženy...eee...žena se před ženou...jakože když se bavijou o...nebo baví...Jako takhle: u jídla by to mělo být jako pravděpodobný a jako určitě že...tam by většinou měly být zavázaný vlasy minimálně do copu, jo, někteří, ještě ty starší si dávají šátky, si dávaly šátky, když vařily, aby tam nepadl vlas nebo něco... Jo... Jo? A taková ta příprava jako jídla, jo, nebo...strašně... jako se ten jeden druh stýděl před tím druhým, když třeba někdo k němu přišel na návštěvu, aby o něm neřekl právě, že tam je...jsou špinaví nebo takhle. Jo? A teď už je to...je to těžký jako nějak vysvětlovat. Toto je jako docela těžká otázka. No právě, ale je stěžejní. Takže povídej. Hmmm... já bych řekl, že...Nebo co je to to degešství? Degešství je zase...to znamená, že...eehm...že je taky jakdyby vyloučeněj, to znamená: nedbá o sebe, jo, nedbá o sebe, je prostě něco jakdyby...bych řekl bezdomovec, víceméně. Jo. Ne jakože bezdomovec v úplném slova smyslu, ale prostě

PŘÍLOHA P VI: UKÁZKA Z ROZHOVORU Č. 6 A JEHO ZPRACOVÁNÍ

Respondent č. 6 – muž. Nahráno dne 9.2.2012, délka rozhovoru 0:48:40

Dotazy jsou kurzívou, odpovědi tučně. Muž je romský kolega a bydlí v Prostějově.

Tak a jedem. Na začátek se ptám, odkud došli předci... tvoji. Přímou tvoji. Jako z rodiny? Jo, přímo tvoji. Takže: my jsme původně bydleli jako na Slovensku...eee...v jedné osadě...nebo naši bydleli...teda rodiče, bydleli v Kecerovcích...Kecerovce. Je to okres Košice, na Slovensku, že jo a pak, asi v mých čtyřech letech...Takže ty ses narodil na Slovensku? Narodil jsem se na Slovensku v Košicích, přímo ve městě, brácha teda přímo v osadě, ještě při těch porodních bábách, jak byly kdysi. Jo, jo? Ve čtyřech letech jsme se přestěhovali teda do Prostějova a to asi...protože tady už byl někdo z rodiny, tak jakoby i nějak ohledně práce...Jako za prací...Za prací, nó, tak jakože sem přijížděli další členové rodiny a tak...takže i my. Bydleli jsme tady v nějakém bytě, v nějakém paneláku, na nějakou určitou dobu, pak jsme se přestěhovali do jiného baráku a tak jako...Jo, jo, jo. Takže vlastně ani ty nejsi generace, která se narodila tady na Moravě. Né. Jo, jo. Takže tvoji rodiče ještě pochází z tamtěch osad. Jo, jo. Přesně tak, na Slovensku. Výborně. Takže ty si tam ještě trošku ten život pamatuješ. No jistě. My jsme tam pak jakoby pořád, protože vlastně rodiče...prarodiče, prakticky oni tam pořád ještě...Takže prarodiče tam zůstali. Jasně. Středově a tety a prostě tady tyhle ty další příbuzní, oni tam zůstali, jakoby, jo? Někteří teda jakoby taky odjeli do těch Čech, jakoby na Moravu, ale myslím, že jakoby převážná část tam zůstala. Spíše takhle. Jo, jo, jo. Takže vy jste tam asi jezdili je navštěvovat, že. Přesně. Jako o prázdninách, nás tam nechali jako s bráchou na prázdninách, každý rok jsme tam jezdili pravidelně. Jo. Takže si pamatuješ ty zvyky a zvyklosti a takový ty věci. Přesně, tak jako jistě. No, super. Takže výborně. Tak to mi teda řekni, co je to ten romipen. Jasně. Romipen...eee...je to trošku těžší otázka, protože romipen může znamenat jakoby to, že více, jo? Můžou to být tradice, kultura, jako vesměs je to všechno dohromady, jo, kultura, tradice, naše zvyky, vše, charakteristika jakoby těch Romů, jo...Je to nějaký i pocit třeba? Pocit? To jsem jako moc nepřemýšlel, jestli to může být pocit, ale já si myslím jako že i jó...může to být jakoby částečně i pocit. Že už se s tím člověk jakoby i narodí. Je pravda, že je vázán jakoby tím i ten pocit, protože třeba když...když nějakýho Roma vychovávali třeba Češi, jakože někde, tak asi to tak necítil, jakoby, jo, cítil se jak Čech a měl i takový to chování, i takový chování. Samozřejmě, jak tím vlivem nějakým, jakoby prostě jinou kulturou a tak. Jo. Takže i ten pocit, jakože jsem Rom, jakože v romské osadě a já nevím co, prostě...Ten čas trávený mezi Romama a tak, tak se člověk cítí jako Rom, nejsou to jen ty tradice a kultura a tak. Jasně, jasně. Výborně. A co ti říká slovo pačiv? Pačiv? Nebo pativ, já nevím...Někdo říká pačiv a někdo říká pativ. To je jedno a to samé, No jasně. Je to odvozeno jenom jakoby téma dialektama. Jo, jo, jo. A co to teda je? (Hluboký nádech) Je to...pačiv je něco jako hrdost, v tom smyslu. No, něco jako hrdost. Eee...můžu uvést příklad...jako tak narychlo mě nic nenapadá, ale...eee...je to...Třeba si pak vzpomeneš. A ještě slovo čačipen. Čačipen je pravda. Jenom pravda? Jenom pravda. No a v jakém smyslu pravda? Jako může být pravda, že někdo lže nebo může být pravda taková ta...Čačipen je myslím doslova pravda. Nejsem sice odborník jakoby na naši řeč romskou, protože...Ale tak jak mluvíte doma? Romsky? Mluvíme doma romsky, jako mluvíme plynule romsky, všechno, ale...spoustu už je jakoby zapomenuto, těch jakoby těch starých slovíček, těch, kterých...jakoby ty staré. My už je ani nepoužíváme, protože oni zanikají postupně nějakým...nevím proč...no, je to tím prostě jak...eee...asi...prostě...jak...jak, jak, jak se Romové integrují jakoby a používají ty český slova, tak oni to třeba komolijou do tý svý jakoby nějak romštiny a je to přitom buď český slovo nebo romský, ale komolijou to. No. A přitom ve staré romštině se to říká úplně jinak. Jasně, ale mně teď nejde o slovo, mně teď spíš jde o pojem. Pravda. Jako: jenom pravda, že nelžu. Pravda je vyloženě čačipen, jakože...ne, ne, ne, že nelžu. Pravda je prostě doslova pravda. Jakože čačipen je pravda. No, dobře. Hm. Čačipen je pravda a pod tím pojmem už je...jako nic si nepředstavíš jinýho. Pravda. Jako...pravda může být jako že...na určitou událost řekneš: to je pravda a to je ono. Ano a to je

má...jakoby...každý Rom má...co člověk, to názor, že. *Jasně, jasně.* Podle mě je to hlavně o tom smýšlení, jakoby o tom, že Romové žijou dneska, moc neplánují a to co je dnes, to je to důležité, takže v tom jakoby asi...asi...já nevím, jestli je to špatně, nebo dobře...*To je jedno...To je jedno a prostě je to tak, jo.* Nó, ty Romové moc neplánují a prostě žijou dneškem. *To je prostě daný.* To je v nás, jakoby. *Jo.* Samozřejmě ty charakteristiky jsou jakoby jiná...*Jakože nevidíte dál, než do zítřka, třeba?* Né, to tak není, to každé má individuálně daný jako, ale nějak tak všeobecně jakoby daný, prostě že Romové tak dopředu ne...jako neplánují. Že třeba, že by si šetřili nějaké penzijní spoření nebo že by si to nějak naplánovali, to...*Jo, třeba...ted' budu studovat tohle, pak si udělám vysokou a pak jako budu to a to, jo, tady v tom je to jiná.* Pak jako můžu se bavit dál, prvotním u Romů je ta rodina jako, jo? V majoritě je to třeba jinak, jakože jsou...že tam je jedinec, že jde jakoby dál, má nějakou...jak se tomu říká...*eee...nějaký ambice, nebo jakože...eeee...Jo...Ted' mi to...prostě že...prostě že...chce něčeho dosáhnout, tak jakoby...tak jakoby...Si jde za tím...Jde si za tím a...ale rodina ho...rodina ho podporuje, ale jakoby je sám. Právě že ho rodina podporuje. Právě že u Romů je to úplně naopak. Jako když někdo už takhle... tak on chce, aby on tu rodinu podporoval, aby se ta rodina jakoby pomáhala, držela. Protože třeba ne všichni členové jsou na tom... že...většinou jsou Romové jakoby chu...dejme tomu chudší, jsou slabší jakoby nějak...*Jasně, ale...na tom a oni cítí právě, že ten jeden jim může v něčem pomoci, ale pak už jako ho tahají zpátky do té rodiny, že jako...že jakoby...že ho nenechají jakoby úplně...nebo i ten sám, jakoby člověk, kterej jakoby chce něčeho dosáhnout, tak on cítí, jako, že když on by se odtrhl od té rodiny, tak prostě by byl...ehm...jakoby odtržený od té rodiny. Jo. A ta rodina už by pak se na něho hleděla prostě jinak jako. Jo? Jako nebrali už by... Ehm...Nó, pak už by říkali, že je důležitější a že on už prostě jako to, už by neměl...neměl...právě že u Romů je to tak, jakože oni soucítí s tou rodinou a vždycky se vrací do té rodiny a jsou s tou rodinou a pomáhají si jakoby tady v těch věcech. *Jasně, jasně.* Možná to trochu špatně vysvětluju a...*No ne, asi dobře, protože u nás je to tak, že když se v té rodině vyskytne nějaký schopný jedinec, který má ty vlohy, tak ona ho rodina podporuje, aby ji reprezentoval, jakoby, ale není to, že by byl odtržený. On samozřejmě do té rodiny se vrací a ta rodina na něm nevisí, jo? Jo a tam je to naopak. Ta rodina pak visí na tom člověku, protože on je zdrojem jakoby těch příjmů, on je jakoby ten důležitý článek, který může pomoci té rodině dostat se z něčeho. Takže je to tak, bohužel. Takže tak. No a poslední otázka: jak může Rom projevit gadžovi úctu a jak gadžo Romovi? Úctu. Jak může...eee...*Jak gadžo Romovi...Jak já ti můžu projevit úctu kromě toho...Samozřejmě chováním. Ty, ne...jasně. My se známe. Ale třeba dejme tomu cizímu. Já nevím...Mám klienty, kterých si vážím a oni mně projevují úctu, že mně pohostí, že, nabídnou mně to, a já si vezmu, ale já jim to nemůžu oplácet. My jsme zvyklí na revanš. Rozumíš. Jak ještě jinak. Chápeš mě? Ahm. Úctu. Asi nějakým, něčím, co je potěší, zejo. Co? No co...ted' jakoby přemýšlím o nějaké situaci, která by mohla nastat jakoby a co by mohlo potěšit. Dejme tomu z jaké pozice. Jako souseda, třeba...*Ne! Ted' myslím, jak třebas...Jako z klientské části? No, tak zatím z klientské. Když jsme si cizí. Nejsme si prostě...nejsou tam ani kamarádky vztahy ani kolegiální, když jsme si prostě cizí. No, tak to je jednoduchý. Když tě třeba pozvou jakoby do bytu nebo...v domě jako a oni tě pohostijou, tak...oni by jako cítili se blbě, kdyby ses třeba...jakoby odmítla, nebo by sis to jakoby nevzala nebo něco nebo aspoň...jako, jo? *Jasně, jasně.* To kafe nebo čaj nebo nějakou drobnost jakoby, tak, k zakousnutí, sušenku nebo něco, tak to prostě vidí ten člověk, že si to dal, tak on to bere jakoby...ehmm...takový sympatický nebo jako že se neodtahuje, jo? *Jo. Ten gadžo. Jo. A že jakože... A to je...To je takovej ten symbol...ne symbol...to si myslím, že probíhá všude. Ale u Romů je to zvlášť, oni to cítí jakoby zvlášť tady to. Že když gadžo přijde jakoby do té romské rodiny a oni mu nabídnou a on si veme, že se neštítí, že se prostě jako neodtahuje od těch Romů a že prostě takhle jako, tak oni to cítí a berou to jakože to je...taková úcta. Jakože si vzal a že prostě že...no...*Jo, ale oni tím zároveň i mně prokazují úctu, že? Že mně nabídnou. Jasně, jasně. Jo, je to teda taková úcta navzájem. To, že nabídnou, tak to už vám prokazují úctu. A to si myslím, že platí úplně*******

PŘÍLOHA P VII: UKÁZKA Z ROZHOVORU Č. 7 A JEHO ZPRACOVÁNÍ

ještě je? Je. Třeba tady v Olomouci jich je hrozně moc jako. *Prosím tě! NÓ, to nevíš? A dají se poznat? Oni...je moc nepoznáš. Oni zapadnou. Oni jsou bílí, světlí, světlý vlasy někteří, jako, je moc nepoznáš, pokud to vyloženě nevíš jako. Já totiž nepoznám ani ty Olachy. NÓ, tak to bohužel nepoznáš. Mně někdo řekne: Olacha poznáš! No, nepoznám. No, no. Ty to asi nepoznáš. A oni právě, ta kamarádka právě, ona měla přítele Vietnamce. A on byl jakože fakt bohatej, měl svoje obchody v Prostějově, jakože se mu dařilo, jo, a ona ho měla ráda, nebylo to...jakože fakt ho měla ráda, on ji měl rád, jako...Sinti Vietnamce? No. Měla. No a říkala...pak si mi stěžovala, když jsme spolu seděli tady na kafe, tak si mi stěžovala. Říkala: ty, já s ním radši už ani nechcu chodit po rodině, protože já třeba...já přijedu do Olomouce, já su u tety nebo u strejdy nebo někde jako a oni...a my tam přijdeme a oni v pohodě, baví se s námi, jako toto, jo, a ona říká: ale já dobře vím, že my odejdeme a oni ten talír a tu skleničku po ňom vždycky vyhodí. A proč? Protože pro ně je nečistej, jakože, prostě, ta holka si měla vzít někoho od nich jako, ze Sintů taky, jo, ale Vietnamci jsou taky pro ně...jo? Jo, oni jsou nečistí vždycky, i kdyby byli já nevím... Jo, jo, jo. A gadžové? Eee...ty přijmou. Jo? Protože oni třeba mezi sebou, Sinti, mají spoustu gádzů. Myslím vaši. Naší? Jo, jsou tam. Já doufám, že po mně nikdo hmeek nevyhazuje...(Smích) Né, já si myslím, že ne. Normálně jsou tam, jo. Dokonce už i u Olachů jsou gádzové a to bylo nemožné, absolutně nemožné. Ne, myslím jako, jestli nás mají za ty nečisté. Ne, ne, nenenene. Víš, co, v každém případě, když Vietnamec je nečistý...Ne, u gádzů to fakt vyloženě posuzují jakože podle toho člověka. Že tam poznáš, jestli to fakt...Jo a ty Sinti to mají takhle. Jo, oni to mají takhle. Hm, takže když by si ho...no, to je ale potom těžký si jít proti rodině a vzít si takovýho člověka...No vlastně oni se taky rozešli. Rozešli se, nÓ. Sice mají spolu dítě, jako, jo, krásnou holčičku, jo, ale rozešli se. Hm, hm, ta rodina tam asi dělá...Ona, ona byla...ona ho měla hrozně ráda, ale byla nešťastná jako skrz tu rodinu. Byla nešťastná. Takže ta rodina...Oni ho prostě nepřijali, nikdo ho prostě nepřijal v té rodině. Jo, jo. To bysme měli. Ten mangavípen, to už jsme mluvili...NÓ, mluvili. Já jsem třeba měl mangavípen. Ale ne s touhleťou, ještě se svoji bývalou přítelkyní. Tam mě proběhla jako tak nečekaná, že já jsem přijel...No, vykládej! Já jsem přijel normálně...já jsem chodil s jednou Romkou ve Vítkově, jo, a tak jednou o víkend, ona říká: přijed' někdy v sobotu podívat se za mnou. A já jsem říkal, no tak co, se nudím, tak tam přijedu, že. Přijedu na to nádraží, ona tam na mě čeká, ona říká: no, já jsem řekla doma, že přijedeš, a já říkám: no, dobrý, no. A ona: poď k nám, ne, na chvílku. Já říkám si; né, mi se nechťelo; samozřejmě, si říkám, no dobře. No, tak tam přijdu, jo, a samozřejmě to překvapení. To mi ona sice neřekla...Já tam přijdu dovnitř, jako, jo a tam je celá rodina a dělali se mnou to mangavípen jako, jo, vezmeš si naši dceru, tohle, můžeš už s ní žít, já v ten moment překvapenej, jo a já jsem vůbec nepomýšlel na to, že bych s někým chtěl žít, jako, žejo, protože to bylo takový to chození, že, mladej kluk, jo a nejhorší na tym je, že když už jsi do takové situace postavená, nedá se říct ne, i když by si ho chtěla říct. Jo. To asi znáš takové ty situace, kdy nemůžeš říct ne. No jasně. I když bys to ráda řekla. Přesně. Já jsem myslela, že u toho musí být i rodiče těch...No a právě. To bylo takový jakože neoficiální a potom se to teda dělalo u nás jako, jo, a tam bylo...jakože nám svázali ty ruce (smích), jo, takový to klasický, jo. Jo a už jsi s ní musel být...Jo, byli jsme spolu jako, jo, a tak ono to sice potom nevyšlo, ale nějaký čas jsme spolu byli. Tak dobře, nevyšlo, ale neměli jste bijav, to znamená, že...Svatba nebyla, to né...Ale už vás brali jako partnery, ne? Normálně. Normálně jako partnery, druh a družka jako. No a nebo manželé v podstatě. Jo. A potom, když jste se rozešli, tak jako ta rodina nad tím mávla rukou nebo...Mávlo se nad tým rukou jako, nějak se to neřešilo, vůbec né. My jsme neměli děti totiž našťestí spolu, takže se nad tým mávlo rukou. Jakože možná by tam hrála...rolí jako kdyby tam byly děti. Jo? Ale jinak se to neřešilo. Jo, jo, jo. Takže jste se rozešli a nebylo tam takový to: toto se nedělá, měli jste mangavípen...No, no, no a byli jsme jako s dost odlišných měst, takže to bylo takový...možná rok...Ale když jsou děti, tak už se to normálně bere jako manželé...Jo. Ale běžně se už stává, jakože i romské rodiny, jako páry se rozcházejí, jakože odchází od sebe, že už to neklape. Je to tou dobou nebo čím, prostě ale je to docela běžný jako. Jo? Já jsem si právě*

člověk neví, ale...ale když má předtuchu, může ovlivnit, ne? Ale nebudu řešit teď to, co bude za půl roku. Já se tím nebudu teď zabývat. No, to je jasné, ale můžeš si plánovat, můžeš si třeba říct...Nebudu plánovat tohleto, určitě. Nikdo mě...nikdy jsem neplánoval. A vím, že to asi nikdy neudělám, abych plánoval to, co bude za půl roku. Tak dobře. Ale můžeš si říct: tak teď, když budu chodit do školy, budu dělat vysokou, tak možná někdy, až ji dodělám, tak budu mít lepší postavení...No, to je obrovská budoucnost. Tohle třeba byl aji jeden důvod, proč jsem to já nevydržel, jsem začal studovat dálkově tu střední v tom Zábřehu a já jsem si říkal: ježišmarjá, tolik roků...Jak tolik? Čtyry. (Smích) A pak jsem si říkal: ta mi stejně nebude stačit, potom potřebuju minimálně tři roky vejšku jako, jo, to je sedum let, říkám: ste se zbláznili, sedum let, dyť to je...a v ten moment jako...a co vím, jestli já za sedum let tady budu, na co to dělám jako jo? (Smích) Jsem neřešil. A bůhví, co bude za sedum let, ježišmarjá. To je někde...Jo? Jo. Takhle že by Romové cíleně...Cíleně...eee...neříkám, že úplně...Je dobře, teda, je dobře, že se to lepší, že začínají plánovat. Jako že Romové začínají čím dál tím víc...jako vzdělaných lidí, je jenom dobře a že fakt si jdou za tím citem. To je jenom dobře, jo? Bohužel já jsem ještě v tom věku, co už...Ale je dobře, že začínají vnímat tu budoucnost. Začínají plánovat. Jo. Takže si myslíš, že toto je to gró, že ti Romové neplánou a takže...Ano, ano. Žiji tím, co je. Fakt. No to je úžasné. Je. Ono to má svoje výhody a samozřejmě i nevýhody. Ale to mně teda nabourává celou mou koncepci sociální práce, abych ti pravdu řekla...Nó, to budeš mít hodně těžký, si myslím. (smích) Protože takhle plánovat, jako co bude za čtyry roky, pro Romy je hrozně...Nó, tak za čtyři roky končí mateřskou, ježišmarjá, za pár měsíců...Jo, jo, tak já jsem myslel, že plánuješ na začátku mateřské...Ne, to vůbec ne, ale jakože si vůbec jako, jo, taková ta...Ale zkus si tohleto ověřit v praxi, když s něma budeš, s těma klientama se bavit, zkus, kam až s něma můžeš zajít v tom plánování. Do jakého časového horizontu. Zkus si to ověřit jako. Nó, tak jako asi moc ne, protože oni mně utíkají. Utíkají ti, žejo? Od tématu, jo, prostě začneš jako, jo, zasadiš tam to semínko, do té hlavy, ale oni utíkají. Oni krouží takhle, takhle, oni prostě odkývou a to jsem si všimla, já když se s něma domluvim a to mně taky moc nefunguje, já když se s něma domluvim, že za týden někam půjdem, oni už o tom dávno neví. Neřeší, neřeší. A to, že tam nebyli, nevidí nějak...když mu to řekneš, proč jste tam nebyl, oni v tom nevidí problém jako. Ale přitom tam měli jít, protože...Je to pro ně, samozřejmě, když tam...je to skrz ně, jejich pomoc. Ty, ne, já jako na to taky kváču, rozumíš...Já jako vím, že když tam nejde, že...šak je to...tu starost má mít on a ne ty, jako...já jim vždycky říkám: jsou to vaše dluhy, je to vaše bydlení...Já jenom poukazuju na to, jemu je to jedno, jako že to tak neřeší, no tak já, sem nemohl, jakože se s tím nestresuje, že někde nebyl, jo, rozumíš. No právě. Že to nějak neřeší. No tak bohužel, tak stalo se, tak já. Jako že neřeší, že to nejsou životně důležité věci, s kterými by se musel...Jak nee! No tak ježišmarjá, jestli mě vyhodí z bytu! Tak vidíš to, že ne (smích). Když tam není ten člověk, tak asi ne. Asi ho to až tak moc nepálí. Nebo jestli je to fakt mentalitou...Je to mentalitou určitě. Je to s tým hodně spojený, s tou mentalitou. Jo, jo, je to tam jiný, jako, jo. Máte to tak všichni, že, protože já to vidím i v těch lokalitách, Aspoň vím, na co si mám dat majzla. Ale myslela jsem jakoby Rom, jakoby pocit, třeba...Jak to cítíš, že jsi Rom, jako v čem je to jiný od těch gádžů, teda kromě toho, že neplánuješ, ale ten...jestli je tam ten pocit. Jak jsem řekl. Kdybych to necítil zvenčí, tak já osobně ten rozdíl tam nějaký zásadní nevidím. Jasně. Jo? Jo. Protože si myslím, že žiju úplně stejným životem a způsobem života tak, jako každý druhý Čech. Jo? Jasně. Taky se ráno musím vzbudit, nachystat, jít do práce, jo, pracuju, přijít z práce, doma mám tu rodinu, jako, jo, večer se podívám na zprávy, jako a jdu si lehnout a zase ten koloběh jako stejnej. Jasně. Já nevidím, že bych byl v něčem jinej. Jo, no proto se ptám. Jo? Já fakt nevidím, aspoň v tomhleto, že jsem v něčem jinej. Samozřejmě, že určité povahy, nebo vnímání něčeho...Takto jsem to myslela. Vy vnímáte asi jinak čas, že. Ve vnímání času jsem určitě jinej, protože co se týká té budoucnosti, já jsem na tom stejně, jo, neplánuji, žiju tím, čím je...Jo, takže nějaká ta fantazie, předvídatost...Ne. Není jako. Když udělám toto, mohlo by být tamto...Jo, jo. Jako né, maximálně fakt měsíc jako (smích), jo? Takže...a...v čem ještě...jakože necháváme...když řeknu, co je důležité, že těm našim

dětem jakože necháváme takovou tu určitou volnost v tom jejich rozhledu, v tom životě jako. Dělej to, co tě baví, jez to, co...na co máš chuť...Jo...Nevnucujeme něco jako, jo? Jo, že ty děti, že ty děti...Jo? Že moc nenutíme naše děti k něčemu. Viš, jakože...Hm, a není to třeba tak trošku...No má to výhody i nevýhody, jako, jo? Jakože já když vidím, že někdo jakože tam...posílá děti z kroužku do kroužku, že jsou utáhaný, jo a něco, jo? Zas na druhou stranu, když děcko nic nemusí a nemá...Tomu já rozumím. Jo, ale nesmí být do toho tlačenej, jo, pokud já uvidím, že moje dítě bude chtít...já nevím, něco dělat, nějaký sport, nebo kroužek, bude ho to bavit a bude to chtít dobrovolně, já ti v tom pomůžu. Hm. Ale nebudeš to dělat, protože to chceš já. No, ale setkala jsem se až s takýma rodičema, že když to děcko nechtělo jít do školy, tak rodiče řekli...Extrémy, to jsou extrém, ale nebudeš mi věřit, na druhou stranu, řeším to i doma se svoji ženou, tohle. Vážně. Ona má tyhle tendence, že jí holka totiž, nebo kluk řekne: mě bolí hlava a člověk ví, že jako, že se mu nechce vstávat. Ale ona: tak nechod'. A já vždycky: ne, že je necháš doma. Já jí řeknu: já si přeju, aby na tebe přišla sociálka, já ju vždycky straším a už si aji vymýšlím jako, tohleto ne. Nebo děcko ukáže na něco a já vím, že ten rodič je na dávkách, tak proč mu to kupujete? No, když to chce? Tohleto jo. Žádný drahý věci, jako, když člověk na to nemá, nekoupím někomu, děcku a na druhý den nemám co do hrnce, jo? Jo. Ale někdo jo. Prostě to děcko to chce, tak to má. Taková neteř, jo, která je sama s děckem a přesně udělá...ten když zabřečí, ten kluk už ví, že když zabřečí, přesně dostane to, co chce, říkám dobře, no tak potom poslouchej jeho, no. On má tři roky a on ti poroučí, co máš dělat jako, no. Viš jako. Ono je to takový...No jasně, u gádžů je to taky, ale že my se snažíme víc ty děti...Určitě, v tomhleto jo. U nás fakt mají ty děcka takovou tu větší volnost. V té výchově, ve všem jako celkově. No, no a nemůže to potom třeba vyústit v takový nějaký...A myslím si, dokonce, že i v dospívání jsme...Romové že jsou...eee...že dřív dospívají. Jo? No, to je možný, protože u nás v patnácti jakože...No a u nás patnáctiletý holky jakože běžně už mají děti. No právě. A dospívají jenom tělesně, nebo i tady (ukázala jsem na čelo). Já bych řekl, že jenom tělesně. To může být jenom můj názor, protože v hlavě, si myslím, jsou pořád jenom děti. Jo. Žejo, jsou to děti. No právě. Že je tam víc toho živočišna. Toho živočišna, jakože je tam jenom to tělesný, ale nemyslím, že to má fakt v hlavě...U nás holky jakoby zas až tak po nějakým styku neprahnou. To spíš tak jako vodit za ručičku a tak, jo? Že vy asi opravdu jdete tak...Jo, jo, je to tak. Tak dobrý, skončíme, díky.